Renée Mussot-Goulard

Carol cel Mare

63

Micii oşmintege

CORINT

Redactor:
Sorin Teodorescu

Tehnoredactare computerizată:
Lucian Curteanu

Coperta:
Walter Riess

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
MUSSOT-GOULARD, RENÉE
Carol cel Mare / Renée Mussot-Goulard ;
trad.: Ovidiu Cristea - Bucureşti: Corint, 2004.
ISBN 973-653-594-0

I. Cristea, Ovidiu (trad.)

94(44)"08" Carol I cel Mare

Renée Mussot-Goulard
CHARLEMAGNE
© Presses Universitaires de France, 1998

Toate drepturile asupra acestei lucrări
sunt rezervate Editurii CORINT, parte componentă
a GRUPULUI EDITORIAL CORINT

ISBN: 973-653-594-0

RENÉE MUSSOT-GOULARD

CAROL CEL MARE

Traducere şi note: Ovidiu Cristea

CORINT
Bucureşti, 2004

Date despre autoare :

Renée Mussot-Goulard este profesoară de istorie şi doctor în litere.

A mai publicat:

Les princes de Gascogne, Marsolan, CTR, 1982, 266 p.

La France carolingienne, Paris, PUF, 1994, 128 p.

La naissance de la France, Paris, Perrin, 1995, 260 p.

Histoire de la Gascogne, Paris, PUF, 1996, 128 p.

Le baptême qui a fait la France, Paris, Perrin, 1996, 190 p.

Clovis, Paris, PUF, 1997, 128 p.

INTRODUCERE

Pentru prima dată în istorie, în epoca lui Carol cel Mare (768–814), Galia a luat loc în rândul marilor puteri ale lumii. Până atunci geografii, apoi istoricii proveniţi din zonele mediteraneene o priviseră doar ca pe o zonă europeană marginală. În ansamblul vast dominat de Roma nu a fost decât o provincie cucerită, ca atâtea altele, nici cea mai bogată, nici cea mai glorioasă, din cuprinsul imperiului mediteranean. În vremea carolingienilor, regii săi, consideraţi barbari, au individualizat progresiv această regiune în ansamblul lumilor postromane, fără a reuşi totuşi să o unifice şi să o pacifice.

Relativa importanţă a epocii lui Carol cel Mare în istoria Galiei şi în cea a Occidentului transpare mai întâi din izvoarele scrise care au ajuns până în zilele noastre. Aceste surse sunt numeroase, variate şi provin adeseori chiar de la însăşi persoana regelui: capitularii având forţa de lege în întregul regat *(regnum)* sau în anumite regiuni şi domenii bine definite, diplome acordate bisericilor sau unor persoane particulare, scrisori, anale, cronici, lucrări teoretice, poeme. Aceste documente contribuie la buna cunoaştere a începutului secolului al IX-lea. Este incontestabil că domnia lui Carol cel Mare a lăsat istoricilor un număr important de surse scrise. Ştim că, în preajma regelui, exista o cancelarie în care lucrau un număr mare de buni latinişti ce redactau capitulariile regale. O făceau însă transcriind în limba latină voinţa regelui exprimată la consiliul sau la adunarea regală. Cum nu toţi puteau auzi cuvintele regelui,

difuzarea acestora se făcea, mai apoi, în întreg regatul, prin mijlocirea scrisului. Fondul şi forma acestor texte au devenit modele, asigurându-le o lungă existenţă.

Pasiunea carolingiană pentru scris nu reprezintă singurul izvor pentru cunoştinţele noastre. Sursele nu provin doar din anturajul regal. Popoarele şi regii învecinaţi Galiei, ca şi stăpânii îndepărtaţi ai Orientului mediteranean recunosc la unison importanţa aparte a lumii france la începutul secolului al IX-lea şi pun ascensiunea Occidentului pe seama lui Carol cel Mare.

În Occident, după sfârşitul Imperiului roman (476), nici o altă mare putere nu a ieşit în evidenţă, chiar dacă mănăstirile anglo-saxone, curtea regilor vizigoţi sau cea de la Ravenna au fost centre în care s-au reunit gânditori, savanţi, artişti. În fapt, în secolul al VIII-lea, marile state bine organizate, capabile să asigure convertirea la religia proprie, la cultura şi la administraţia lor nu numai a hoardelor barbare şi păgâne, dar şi a vechilor ţinuturi istorice lipsite de conducători, se aflau în Mediterana Orientală. Se părea că viaţa rafinată, în interiorul unui stat organizat şi puternic, nu era posibilă decît în Orientul romanizat. Totuşi, în secolul al VIII-lea, această impresie a devenit tot mai firavă şi mai episodică: peste tot asistăm la o punere sub semnul întrebării a hegemoniilor. Bizanţul imperial, creştin şi grec, stăpân incontestabil vreme îndelungată al Mediteranei, a intrat, în secolele VII–VIII, în declin în faţa rapidei ascensiuni a unui Islam din ce în ce mai cuceritor. Orientul, astfel bulversat, nu a mai constituit un model.

Occidentul nu a profitat de pe urma acestor mutaţii, fiind la rândul său afectat de expansiunea Islamului. Într-un ultim asalt îndreptat către nord-vest, în 714, trupele berbere musulmane au atins malurile Ebrului şi porţile Galiei. Spania nu mai făcea parte din lumea creştină. Italia secolului al VIII-lea

era un mozaic de popoare, de culturi, de puteri regionale, de ambiţii. Anglia se prezenta ca o nebuloasă de mişcări răvăşind cele trei regate mai puternice decât celelalte, care se uneau şi se dezmembrau rând pe rând. În privinţa Galiei merovingiene, lenta agonie a unei ascendenţe afectate de împărţirile teritoriale a luat sfârşit în anul 751, în mijlocul frământărilor aristocraţiei. În zadar papalitatea a avut inspiraţia să folosească argumentul pseudodonaţiei lui Constantin cel Mare pentru a reuni în mâinile pontifilor frâiele puterii imperiale în Occident: vocea i se epuiza în cererile de ajutor împotriva longobarzilor, împotriva musulmanilor şi, uneori, împotriva bizantinilor.

Din mijlocul acestui haos politic occidental s-a înălţat figura luminoasă a lui Carol cel Mare. Treptat şi metodic, a construit şi apoi şi-a organizat regatul. Făcând acest lucru, a ştiut să profite de ansamblul tradiţiei istorice a Galiei, tradiţie pe care decadenţa politică a ultimelor perioade merovingiene nu o diminuase. Societăţile galo-romană şi francă îşi începuseră în mare măsură fuziunea. Cultura, altădată laică, trecuse în mâinile clerului. Biserica era puterea principală a ţării. În plus, un trecut anterior cuceririi romane, niciodată revolut, se lăsa încă întrezărit, mai ales în zonele depărtate de centrele de putere. Toate acestea trebuiau luate în seamă, selectate şi armonizate.

Istoria lui Carol cel Mare este cea a unui rege şi a poporului pe care l-a condus, indisociabil legaţi. Această istorie are numeroase faţete, cărora nu li se poate acorda însă o importaţă egală. Trebuie făcută o selecţie, aşa cum a procedat însuşi Carol cel Mare. Definirea puterii şi a teritoriului asupra căruia se exercita, organizarea şi conducerea poporului franc atât în viaţa materială, cât şi în cea spirituală par să fi fost domeniile privilegiate de acţiune ale monarhului. În privinţa acestora, voinţa regală a impus, a modelat, a

transformat, a întărit. Această voinţă a însufleţit marşul poporului franc şi al regelui său către îndeplinirea unei misiuni divine, acceptată şi recunoscută de rege ca aparţinând în egală măsură poporului său. Este oare această viziune, provenind din textele regale, prea teoretică, prea îndepărtată de exigenţele cotidiene? Nu ne conduc oare textele, într-o manieră foarte lacunară, către o asemenea interpretare?

Este adevărat că sursele scrise, însoţite uneori de miniaturi, rămân, alături de câteva obiecte de artă şi monumente încă vizibile, mărturii esenţiale. Dar nu spun nimic despre viaţa cotidiană. Aceasta se profilează graţie arheologiei, iar primele indicii lasă să se întrevadă importanţa epocii carolingiene cu tradiţiile sale bine închegate şi cu înnoirile care s-au produs. Dezvoltarea acestui tip de cercetare îmbogăţeşte imaginea pe care istoricul şi-o poate face despre Carol cel Mare, despre oraşele şi satele regatului său.

Mărturiile scrise, susţinute de dovezile arheologice, de numismatică, de operele de artă reprezintă materialul necesar reconstituirii istoriei acelor vremuri. O istorie în mod voit concentrată asupra acţiunilor regelui, apoi asupra celor ale împăratului.

În cuprinsul acestei lungi domnii putem distinge două perioade. Carol cel Mare, uns rege al francilor în 754, a murit ca împărat august în 814. A intrat în legendă ca un bătrân înţelept şi bărbos. Înainte de anul 800, a fost un rege tânăr, pornit să cucerească lumea în fruntea poporului franc, căruia i-a reamintit în permanenţă că era un popor creştin. Atunci a pus bazele vastului său teritoriu şi a dat regulile de organizare a acestuia. După anul 800, a desăvârşit, în palatul de la Aix-la-Chapelle, mecanismele unei societăţi prospere. Treptat, parcurgând etapele regalităţii, apoi pe cele ale imperiului, a devenit dacă nu „lumina creştinătăţii", după spusele lui Alcuin, măcar iniţiatorul Occidentului european.

Capitolul I

CAROL CEL MARE, FIU AL REGELUI PEPIN

Între epoca merovingiană, înnoitoare dar frământată, şi mijlocul secolului al IX-lea, afectat de invaziile scandinave şi de afirmarea puterilor regionale, domnia lui Carol cel Mare apare, potrivit surselor, drept o reuşită a unificării şi organizării unui teritoriu larg, cuprins între Elba şi Ebru.

Personajul i-a frapat pe contemporani: aspectul fizic atletic şi impunător, gusturile simple, dinamismul său transpăreau din ţinuta francă, din isprăvile vânătoreşti şi nautice, din hrana sa lipsită de excese. I-a îndepărtat, cu dragă inimă, pe conţii prea preocupaţi de aspectul vestimentar, de mătăsuri, şi a impus apropiaţilor, chiar propriilor fiice viaţa lipsită de confort a taberelor militare şi a călătoriilor peste munţi. Dacă, spre deosebire de Merovingieni, şi-a sacrificat pletele şi barba — ca urmare a „romanizării" moravurilor —, nu a renunţat la păstrarea unei mustăţi groase, aşa cum reiese din cele două cunoscute reprezentări ale sale, în piatră şi în mozaic. Cu o cultură pe jumătate barbară, pe jumătate latină, i-a sedus pe literaţii care trăiau în juru-i, mai ales prin nepotolita curiozitate. Caracterul lui sociabil reprezenta farmecul curţii, provocând uimirea vizitatorilor străini. Toate portretele întocmite de contemporani îi recunosc o iscusinţă aparte în exercitarea funcţiei regale, dar trebuie să admitem că aceste portrete sunt adeseori realizate potrivit modei panegiricului şi în concordanţă cu tiparele antice.

„Lat în spate şi robust, era înalt de statură, fără să depăşească măsura, căci avea şapte picioare înălţime. Creştetul capului îi era

rotund, ochii mari şi expresivi, nasul puţin mai mare decât unul obişnuit, părul frumos şi cărunt, fizionomia veselă şi deschisă. Atât aşezat, cât şi în picioare lăsa astfel o puternică impresie de autoritate şi de demnitate... Se dedica asiduu călăriei şi vânătorii. Era o pasiune cu care se născuse, căci nu există poate pe lume un popor care i-ar putea întrece pe franci în astfel de îndeletniciri. Îi plăceau, de asemenea, apele termale şi se deda adesea plăcerii înotului în care excela în aşa măsură, încât nimeni nu-l putea întrece... Purta veşmintele obişnuite ale francilor: cămaşa şi izmană de in şi, pe deasupra, o tunică tivită cu mătase şi pantaloni. În jurul gambelor purta obiele... Se înfăşura într-o mantie mare, albastră, iar la şold purta întotdeauna o spadă ale cărei mâner şi centiron erau din aur sau din argint... Vorbea curgător şi cu uşurinţă şi ştia să exprime, cu o mare claritate, tot ceea ce dorea. Limba sa strămoşească nefiindu-i de-ajuns, s-a apucat să studieze şi altele, printre care latina, în care se exprima la fel de bine ca în limba maternă... A cultivat cu pasiune artele liberale şi, plin de veneraţie pentru cei care îl învăţau, i-a acoperit cu onoruri. A deprins să socotească şi s-a preocupat cu atenţie şi perspicacitate de mersul astrelor... A încercat, de asemenea, să scrie..." (Eginhard, *Vita Karoli Magni*, ed. Louis Halphen, cap. 22, 23, 25.)

Eginhard[1] şi, înainte de acesta, Alcuin[2] şi Theodulf[3] sunt poate doar nişte curteni, dar au trăit în preajma lui Carol cel Mare.

---

[1] Cronicar franc, originar din Franconia, educat la mănăstirea Fulda. A fost autorul unor tratate teologice, al unei lucrări hagiografice. Opera sa cea mai cunoscută rămâne însă *Viaţa lui Carol cel Mare* scrisă după modelul lucrării *Vieţile celor doisprezece Caesari*, a istoricului roman Suetoniu.

[2] Alcuin din York, sfetnic al lui Carol cel Mare, în preajma căruia s-a aflat din anul 782; a contribuit la difuzarea culturii anglo-saxone pe continent şi la organizarea învăţământului carolingian.

[3] Episcop de Orléans şi abate de Fleury, reprezentant de frunte al „renaşterii carolingiene". Autor al unui tratat despre Sfântul Spirit şi al unor poeme. Implicat în organizarea unei revolte în Italia, a fost întemniţat la Angers, sfârşindu-şi viaţa în temniţă.

Statuetă reprezentându-l pe Carol cel Mare (Metz)

Este adevărat că neaşteptata abundenţă a surselor referitoare la primul împărat medieval al Occidentului ne obligă să ne întrebăm dacă domnia lui Carol cel Mare a fost un miracol sau dacă nu cumva a fost precedată de semne prevestitoare. Ceea ce uimeşte cu adevărat este puterea manifestată, forţa realizărilor regelui. S-a inspirat oare această forţă de la predecesorii săi?

1. Puterea politică. În mai multe documente, Carol cel Mare evocă acţiunea tatălui său pe care pretindea că o continuă.

„Dorim să fie păstrate hotărârile pe care tatăl nostru, de fericită amintire, le-a luat în dietele şi sinoadele sale." (Capitularul de la Herstal, 779, ediţie MGH, *Capitularia*, I, p. 54.)

Ungerea regală a pătruns simultan în Galia şi în familia Pipinizilor în anul 751, în folosul lui Pepin cel Scurt. În 754, fiul acestuia, Carol, pe atunci în vârstă de doisprezece ani, a primit-o la rândul său. Dar, pentru a ajunge la acest rezultat, a fost nevoie de întreaga energie politică a predecesorilor cei mai îndepărtaţi ai lui Carol.

De la începutul secolului al VII-lea, o dată cu Pepin de Landen, Pipinizii au început să cumuleze cel puţin două titluri care să le asigure, în mod progresiv, existenţa unei puteri ce scăpa tot mai mult regilor merovingieni. Pipinizii au dat întreaga semnificaţie titlurilor de majordom (ministru al palatului) şi de duci ai francilor, pe care le-au purtat aproape continuu.

Titlurile de majordomi ai Neustriei, Burgundiei şi Austrasiei, reunite de Pepin de Herstal, după 687, au fost transmise descendenţilor săi şi i-au asigurat deplina exercitare a justiţiei, în primul rând asupra aristocraţiei, precum

şi controlul asupra administraţiei. Majordomii au dominat aristocraţia francă şi aveau avantajul unei răscumpărări triple (*vergeld*): preţul sângelui lor era de trei ori mai ridicat decât cel al celui mai strălucit dintre supuşi. Erau cei dintâi dintre însoţitorii regelui şi împărţeau, într-o manieră din ce în ce mai avantajoasă pentru ei, puterea regală. Începând cu domnia lui Thierry al IV-lea († 737), Pipinizii au fost, în realitate, beneficiarii exercitării dreptului de a convoca oastea.

Al doilea titlu care le-a fost acordat, şi pe care l-au purtat până la ungerea din 751, a fost cel de *dux Francorum*: conducător al neamului francilor în timp de război.

În această calitate, au luptat, rând pe rând, împotriva conducătorilor regionali şi a popoarelor învecinate cu regatul francilor (*regnum Francorum*), făcând-o, în teorie cel puţin, în folosul regilor merovingieni. Or, începând cu luptele duse de Carol Martel, fiul lui Pepin de Herstal, imaginea conducătorului militar (*dux*) a înlăturat în întregime pe cea a regelui: Carol Martel a fost salvatorul creştinătăţii în bătălia de la Moussais, în apropiere de Poitiers, în anul 732, el a fost cel care a condus oastea francilor, a îmbărbătat-o şi i-a asigurat victoria în faţa musulmanilor care invadau Galia din toate părţile. În acelaşi fel, fiul său Pepin, pacificator al provinciilor, mai ales în Alemania şi în Bavaria, şi în egală măsură în Aquitania, a fost şi vârful de lance al papalităţii împotriva longobarzilor care ameninţau Roma. Nu îi lipsea decât titlul de rege, pe care l-a şi obţinut în anul 751.

Forţa politică a Pipinizilor s-a afirmat prin această lungă înlănţuire de evenimente şi, în anul 751, a fost recunoscută de aristocraţia din Galia şi de conducătorul Bisericii romane. Reînnoită şi extinsă în anul 754 în folosul descendenţei carolingiene, ungerea regală a făcut ca Dumnezeu

să fie considerat drept sursă a puterii regale astfel întărite. Ceremonialul adoptat la Saint-Denis în 754, concedarea de către papă a titlului de patriciu al romanilor, singurul care asigura deţinerea puterii imperiale romane, au dat regalităţii carolingiene o altă dimensiune prin legătura făcută cu amintirea Imperiului roman. Regalitatea transmisă de Pepin lui Carol cel Mare, în anul 768, era nu numai francă şi creştină precum cea a Merovingienilor, ci şi de origine divină şi romană. Pasul esenţial fusese făcut în anul 754: papa Ştefan al II-lea, potrivit preceptelor pseudodonaţiei lui Constantin cel Mare, fiind posesor al tuturor puterilor imperiale, a delegat o parte dintre acestea descendenţei Pipinizilor, „fiii săi adoptivi", creându-le în acest fel îndatoriri, dar şi drepturi.

„Voi, cei care sunteţi fiii mei adoptivi, veniţi să smulgeţi din mâinile duşmanilor mei oraşul Romei şi poporul care mi-a fost încredinţat de Dumnezeu... Veniţi să eliberaţi Biserica lui Dumnezeu expusă celor mai rele chinuri, celor mai grele oprimări, din cauza acestui îngrozitor neam longobard. Voi cei pe care îi iubesc într-atât... fiţi convinşi că, dintre toate popoarele, cel al francilor îmi este cel mai drag... Vă rog şi vă conjur să alergaţi în ajutorul nostru. Vă implor, iubiţii mei fii adoptivi..." (Scrisoarea lui Ştefan al II-lea către Pepin, Carloman şi Carol, vezi L. Halphen, *Charlemagne et l'empire carolingien*, p. 43–44.)

2. Puterea economică. După moartea lui Carloman, Carol a rămas singurul moştenitor al fabuloasei bogăţii a Pipinizilor. Bogăţiile în bijuterii, piese de orfevrărie şi monede, tezaurizate drept pradă de război, pentru că aşa era obiceiul, prin jafuri şi prin impunerea unor răscumpărări, au stârnit admiraţia tuturor şi au fost sporite prin generozitatea regilor: cunoaştem luptele izbucnite, în anul 714, între urmaşii lui Pepin de Herstal pentru tezaurul său, şi

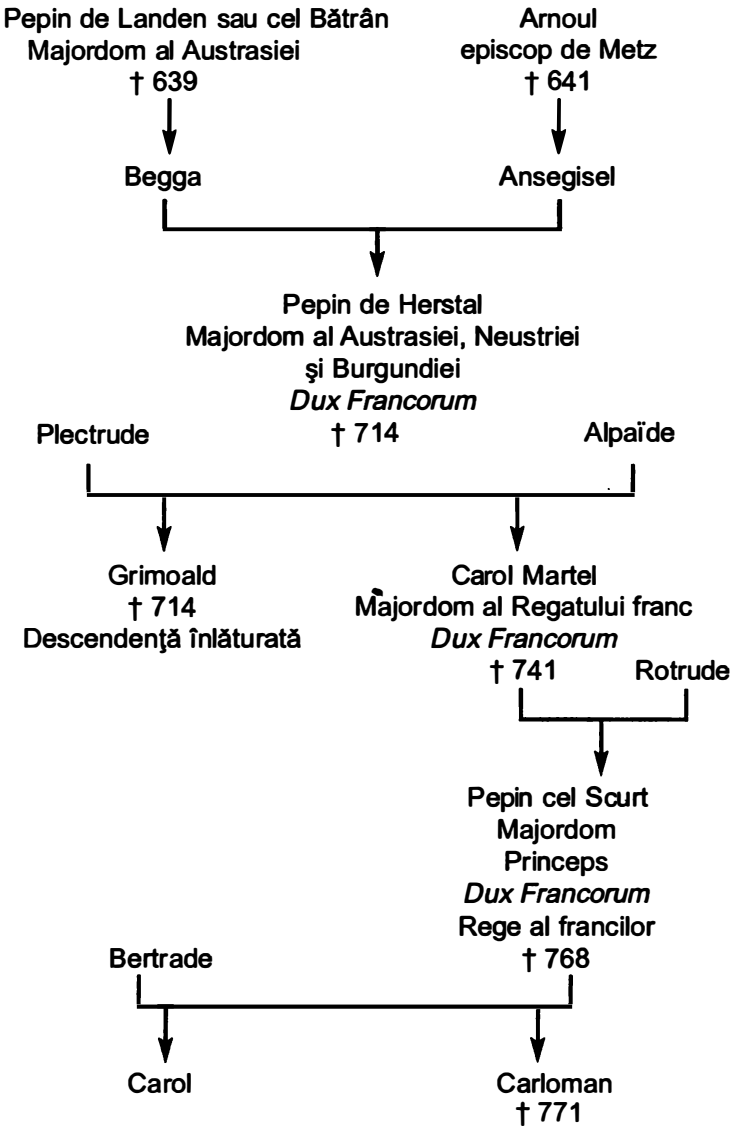

Strămoşii lui Carol cel Mare.

acesta nu era atât de important ca acela al lui Pepin cel Scurt.

Cu toate acestea, tezaurul mobiliar nu constituia valoarea cea mai de preţ a bogăţiei Pipinizilor. Esenţialul îl constituiau pământurile. O parte dintre acestea proveneau din bunuri patrimoniale foarte întinse în Austrasia, pe ambele maluri ale Meusei, din Brabantul septentrional până la Woëvre. Altele, situate tot în Austrasia, rezultau din posesiunile merovingiene şi fuseseră concedate în deplină proprietate. S-a constituit astfel un veritabil mic principat austrasian pe care s-a sprijinit forţa politică a majordomilor şi ducilor francilor, chiar înainte de ascensiunea la regalitate. Dacă ne amintim că majordomii controlau domeniile fiscului, nu ne mai mirăm că ei au solicitat şi au reţinut dintre darurile regale pe cele pe care le cunoşteau cel mai bine, pentru că erau apropiate de propriile domenii.

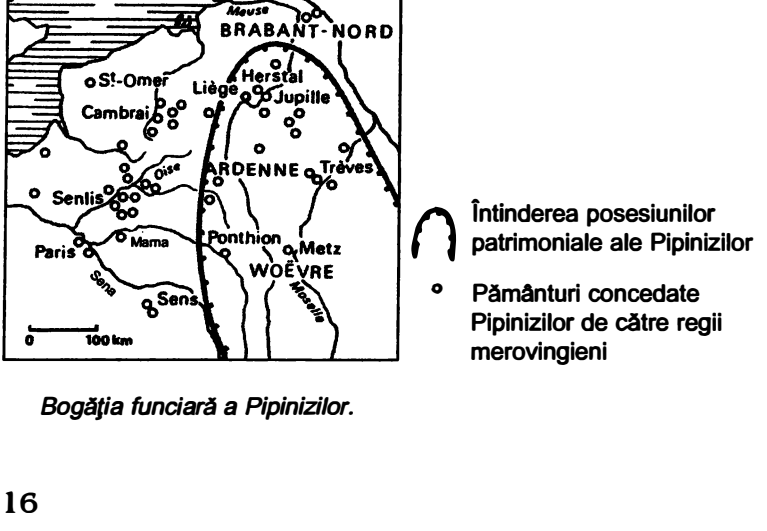

Bogăţia funciară a Pipinizilor.

Or, pământurile Pipinizilor nu erau remarcabile doar prin întindere, ci şi prin calitate: păşuni mănoase, grânare, zone acoperite cu viţă de vie, păduri dese. Imaginea oferită de registrele de documente lorene este cea a unor ţinuturi dens populate, organizate pentru a da cel mai bun randament posibil, prin aplicarea sistemului numit domenial. Această zonă de frunte a economiei rurale furniza venituri abundente. În nici un alt ţinut din acea epocă pământul nu era mai bine îngrijit, nu era mai bine exploatat pentru a obţine cele mai bune recolte. Chiar şi pădurile, de exemplu prin lemnul pentru cărbune, constituiau zone de mare interes. Cărbunele obţinut era folosit la faţa locului pentru a topi minereul de fier care, în regiunea respectivă, se găsea la mică adâncime. Se meştereau astfel unelte perfecţionate din metal, arme, ceea ce conferea putere militară prin superioritatea armamentului celor care deţineau aceste domenii forestiere.

În sfârşit, pământurile austrasiene din care Pipinizii îşi obţineau resursele erau parcurse de mari axe ale comerţului. Meusa şi Rinul transportau „mărfuri strălucitoare, mantii... vopsite în culori diferite, pulbere de aur, răşini transparente", provenite din Nord, dar şi din Sud. Tot astfel, în marile oraşe ale acestei axe mosano-renane, se conjugau influenţele germane şi romane.

Ca atare, Pipinizii au devenit stăpâni ai unor mari bogăţii, sporite fără încetare şi păstrate cu străşnicie de-a lungul generaţiilor care l-au precedat pe Carol cel Mare. Au fost, cu siguranţă, mai bogaţi decât Merovingienii, aşa cum notează Eginhard, dar au constituit, de asemenea, şi cea mai bogată dintre toate familiile aristocratice, singura destinată să acceadă la regalitate, alături de familiile Unroch, Lambert sau Etich.

3. Puterea morală. Incontestabila putere morală de care s-au bucurat Pipinizii a provenit în parte, fără nici o îndoială, de la originea lor. Cel mai îndepărtat strămoş cunoscut — în linie masculină — este sfântul episcop de Metz, Arnoul. Alţi sfinţi sau sfinte, precum Gertrude, le-au fost rude de sânge. În sfârşit, numeroşi stareţi şi stareţe au consolidat bunul renume al acestei familii. Dar dacă aceste înrudiri deosebite au sporit prestigiul întregii familii, nu este mai puţin adevărat că trebuie să căutăm în altă direcţie cauzele nemijlocite ale ascendenţei lor sociale.

Mai întâi trebuie să notăm existenţa unor legături cu toate marile familii (*proceres*) ale regatului francilor (*regnum Francorum*). Aceste relaţii erau fie matrimoniale, fie înfrăţiri pe câmpul de luptă. În plus, prin Héribert, au fost aliaţi cu Merovingienii, de la care au primit, de asemenea, o moştenire morală. Prestigiul lor a provenit însă din relaţiile de devotament pe care le-au creat. Atunci când Carol Martel a luptat împotriva lui Abd Er-Rahman, în anul 732, a alăturat proiectelor sale pe marii aristocraţi, prin concedarea unor pământuri. În acelaşi mod, Pepin cel Scurt i-a protejat şi i-a înzestrat pe ostaşii săi în momentul expediţiei împotriva longobarzilor din anii 755–756. Concedarea de pământuri, distribuirea aurului nu se făceau pe seama averii Pipinizilor, ci pe cea a pământurilor merovingiene, a bunurilor funciare ale Bisericii şi a bătăliilor câştigate. În schimb însă, beneficiarii prestau jurământ de vasalitate doar Pipinidului. Ritualul vasalităţii lega, prin intermediul înscrisului şi al jurământului, numeroşi aristocraţi din familiile mari (*fortiores*) sau mijlocii (*mediocres*) de capul familiei Pipinizilor. Acesta din urmă avea în jurul său oameni siguri, care nu îl puteau trăda fără a risca sperjurul şi excluderea din societate, obţinând astfel prestigiul şi puterea asupra marilor familii *(proceres)* ale regatului. Atât prin

legăturile de sânge, cât şi prin cele de vasalitate, ansamblul aristocraţiei l-a recunoscut pe capul familiei Pipinizilor drept conducător. Unul care, prin acordarea de beneficii, de funcţii, prin obţinerea victoriilor militare, era pentru fiecare aristocrat un apropiat, iar forţa de care dădea dovadă inspira încredere. Atunci când Pepin cel Scurt a devenit rege, a folosit arma vasalităţii pentru a aduce la ascultare pe unii dintre adversarii săi pentru care legăturile de sânge nu fuseseră suficiente spre a-i supune. Aşa au stat lucrurile, în anul 757, cu Tassilo, ducele Bavariei. Forţa morală, rezultantă a legăturilor de vasalitate, a trecut de partea Pipinizilor, cărora le-a asigurat ascultarea şi respectul aristocraţiei.

Esenţialul puterii lor morale a provenit totuşi din legăturile privilegiate cu conducătorii Bisericii. Nu a fost o noutate inventată de ambiţioşii Pipinizi, pentru că Merovingienii, aparţinând, din momentul convertirii, catolicismului roman au dat naştere unor numeroşi sfinţi şi sfinte. Pipinizii au făcut mai mult decât atât. Au fost în primul rând tot atât de necesari Bisericii, pe cât au fost salvatorii acesteia în faţa Islamului cuceritor. Prestigiul câştigat a fost atât de mare, încât Biserica, spoliată de unele bunuri de către Carol Martel, care le-a împărţit vasalilor săi, nu a opus rezistenţă. Pipinizii au protejat, de altfel, periculoasa activitate misionară a lui Bonifaciu în Saxonia şi au asigurat în sud apărarea pontifului roman, salvând astfel supremaţia pontificală în Occident. Au mai existat, de asemenea, reformatori ai Bisericii, cu precădere Pepin cel Scurt, cel care, începând din anul 755, în diferite concilii, a întărit disciplina, a uniformizat cultul şi rugăciunile şi a instituit, în anul 765, dijma. Dar, înainte de orice, noul rege, Pepin, a fost uns şi binecuvântat *(unctus et benedictus)*. Era vorba de o tradiţie biblică, abia preluată de vizigoţi, potrivit căreia

regele era ales de Dumnezeu şi urma să aibă un viitor strălucit. Desigur, Pepin fusese mai întâi ales de adunarea francilor, dar ungerea l-a plasat mai presus de voinţa oamenilor. În acest fel accepta — ceea ce Merovingienii nu făcuseră — să fie responsabil pentru mântuirea poporului în fruntea căruia fusese pus de Dumnezeu. Astfel, noţiunea de popor al francilor (*populus Francorum*) s-a îmbogăţit cu cea de popor creştin *(populus christianus*). Prin ungerea care îl plasa între „cer şi pământ", regele a dobândit rolul de conducător moral asupra întregului popor, ceea ce, dincolo de clerici şi de aristocraţi, îi conferea autoritate asupra tuturor neamurilor reunite în cuprinsul regatului francilor *(regnum Francorum).*

Aceasta este moştenirea primită de Carol cel Mare. La moartea lui Pepin cel Scurt, la 24 septembrie 768, trăsăturile esenţiale ale epocii carolingiene erau definitivate. Regalitatea consolidată dobândise, prin intrarea în mâinile unei alte familii, atribute noi. Regele era un franc, un creştin, era uns al lui Dumnezeu şi binecuvântat, fapt afirmat în titlul regal. Prin titlul de patriciu obţinut în 754, regele primise şi o parte din autoritatea împăraţilor romani.

„Prealuminatul stăpân, evlaviosul rege Pepin, prin autoritatea şi porunca papei Zaharia, de sfântă memorie, prin ungerea cu uleiul sfinţit, primită prin mâinile sfinţilor episcopi ai Galiei, şi prin alegerea tuturor francilor, a fost ridicat pe tronul regal. Trei ani după aceea, prin mâinile papei Ştefan, a fost din nou uns şi binecuvântat ca rege şi patriciu în numele Sfintei Treimi, în aceeaşi zi cu fiii săi Carol şi Carloman, în biserica sfinţilor martiri Dionisie, Rusticus şi Eleutherius, unde, aşa cum se ştie, se află venerabilul bărbat şi abate decanul Fulrad. În aceeaşi biserică a sfinţilor martiri şi în aceeaşi unică zi, sus-numitul venerabil pontif a binecuvântat prin graţia Sfântului Spirit pe preanobila şi preacredincioasa Bertrade, atât de devotată sfinţilor martiri, soţia

amintitului prealuminat rege, înveşmântată în rochia regală cu trenă şi, în acelaşi timp, a confirmat binecuvântarea prin Spiritul celor şapte limbi de foc, pentru cei mai nobili dintre franci, poruncind tuturor, sub ameninţarea cu interdictul şi pedeapsa excomunicării, să nu pretindă pe viitor să aleagă un alt rege născut dintr-o altă familie decât cea pe care divina providenţă o judecase demnă de un asemenea rang şi pe care a decis, prin intercesiunea sfinţilor apostoli, să o confirme şi să o consacre prin mâinile prea sfântului pontif, vicar al lui Christos." (Relatare despre ungerea lui Pepin, MGH *Scriptores* p. 466.)

Puterea monarhului se sprijinea pe mari bogăţii materiale, dar şi pe mulţimea oamenilor, fără deosebire de origine, pe aristocraţi şi pe oamenii mărunţi, pe clerici şi laici, pe întregul popor creştin. Regele şi-a ales pământurile austrasiene drept centru al puterii sale, regiuni renane care vor insufla noi tendinţe vieţii carolingiene. Senioria rurală, reforma monetară, schiţate deja în timpul lui Pepin, vor pune în lumină importanţa căpătată de Europa de Nord.

Capitolul II

ÎN CĂUTAREA UNITĂŢII POPOARELOR

Carloman, fratele lui Carol cel Mare, a murit la 4 decembrie 771. Teritoriul şi supuşii săi au intrat curând sub controlul acestuia din urmă care, astfel, a unificat şi a pus sub stăpânirea sa întregul teritoriu al francilor. Pornind de la acest spaţiu, regele a inaugurat, începând cu anul 772, o politică de expansiune teritorială şi de pacificare. Întâi de toate, regele a fost un războinic.

1. Armata carolingiană a constituit, în primii douăzeci de ani de domnie a lui Carol cel Mare, instrumentul prin care s-au făcut războaiele şi cuceririle care le-au urmat. Regele dispunea de sprijinul micului grup de războinici din anturajul său, ataşaţi de el prin legături militare particulare. Rolul grupului fusese decisiv în momentul în care strămoşii săi erau majordomi ai palatului. Aceşti bărbaţi formau însă un ansamblu mult mai puţin important decât armata strânsă pentru apărarea regatului, care făcea apel la orice om liber, începând de la vârsta de douăzeci de ani până la bătrâneţe, apreciată după bunul plac al conţilor. Era vorba, aşadar, de o oaste care putea fi foarte importantă numeric. Totuşi, regele nu convoca pentru fiecare război totalitatea oamenilor liberi (*franci homines):* era de neconceput ca întregul regat să fie lipsit de apărători. Chemarea la oaste nu privea decât pe locuitorii regiunilor apropiate de locul în care urma să se dea lupta. Din momentul convocării, decizia era imprescriptibilă. Pentru a se sustrage serviciului militar era nevoie de motive întemeiate,

de obţinerea unei încuviinţări şi de plata unei taxe (*hériban*). Fiecare războinic era obligat să se alăture grosului trupelor aflate sub conducerea unui conte, abate, episcop sau senior. Trebuia să se înarmeze singur, să-şi procure cai şi provizii pentru mai multe luni.

„Te vei prezenta în ziua de 15 a calendelor lui iulie (16 iunie), cu oamenii tăi bine înarmaţi şi gata echipaţi să intre în campanie în direcţia pe care o voi indica, cu arme, bagaje şi întregul echipament de război, cu merinde şi veşminte. Fiecare călăreţ (*caballarius*) va avea un scut, o lance, o spadă, un pumnal, un arc şi o tolbă cu săgeţi. În căruţe vor fi unelte de tot soiul: securi, tesle, burghie, topoare, hârleţe, lopeţi de fier şi orice fel de unealtă necesară în campanie. În căruţe vor fi, de asemenea, provizii pentru trei luni începând din ziua plecării, arme şi veşminte pentru şase luni." (Scrisoare a lui Carol cel Mare către Fulrad, în MGH Leges, *Capitularia*, I, p. 168.)

Războiul nu se desfăşura decât începând cu primăvara până la prima chiciură, când luptătorul carolingian putea să se reîntoarcă acasă. Nu o putea face niciodată mai devreme, sub pedeapsa cu moartea, deoarece s-ar fi făcut vinovat de dezertare (*hérisliz*). Cei mai săraci dintre oamenii liberi se înarmau cât de bine puteau, fără a avea întotdeauna un cal sau o cămaşă de zale. Unii luptau cu securea ori cu praştia, sau nu se prezentau decât cu un simplu ciomag, fapt considerat inadmisibil de către rege care le cerea să se fie înarmaţi măcar cu un arc. Alţii, în schimb, erau în stare să îmbrace cămaşa de zale din piele şi metal, cnemidele şi coiful şi să-şi completeze protecţia cu un scut. Lancea, spada, uneori suliţa, securea sau arcul constituiau elementele individuale specifice atacului, susţinut, în caz de asediu, şi de maşini de război. În ciuda recrutării heteroclite, această armată terestră, dublată de

corăbiile din Mediterana, s-a dovedit un instrument eficient al cuceririi.

Conducătorii armatei erau duci, aleşi din rândul conţilor care, aşa cum se ştie, erau adeseori consideraţi capabili să exercite conducerea armatei. Funcţia ducală era temporară, nu dura decât pe timpul desfăşurării unui război, contele reluând în timp de pace ansamblul activităţilor regionale din interiorul comitatului său. Fiii regelui, Carol, în Saxonia, Pepin, în Italia, şi, mai târziu, Ludovic, în Spania, asigurau comandamentul general al anumitor corpuri de armată, în aceeaşi situaţie aflându-se contele Thierry, rudă a regelui. În ceea ce îl priveşte pe Carol cel Mare, acesta a condus personal armata la atacurile de dincolo de Pirinei, în anul 778, împotriva Bavariei, în anul 785, contra Saxoniei, în anii 784, 794 şi 796. A cunoscut adeseori viaţa taberelor militare, profitând de ocaziile în care numeroşi aristocraţi (*proceres*) se găseau în preajma sa, pentru a ţine adunări generale.

Politica externă a verii care urma să vină şi modalităţile de convocare a armatei erau decise printr-o adunare (*placitum generale*). Atât timp cât au durat marile războaie ale lui Carol cel Mare, adunările care hotărau în privinţa acestora au fost mijloacele esenţiale de conducere. În situaţiile respective, regele primea sfaturi şi îşi făcea cunoscute deciziile. Prin urmare, războiului i-a fost asociat mijlocul de guvernare al primilor douăzeci de ani ai domniei, în toiul deplasărilor numeroase datorate nu numai plecărilor şi sosirilor de la o reşedinţă austrasiană la alta, dar şi relaţiilor diplomatice cu papalitatea care au antrenat întreaga curte dincolo de munţi şi, mai mult şi mai ales, conducerea armatelor care se deplasau fără încetare între Ebru şi Elba, din Frisia până în Benevent. Cu această oaste, interesată de extinderea teritoriului francilor într-o

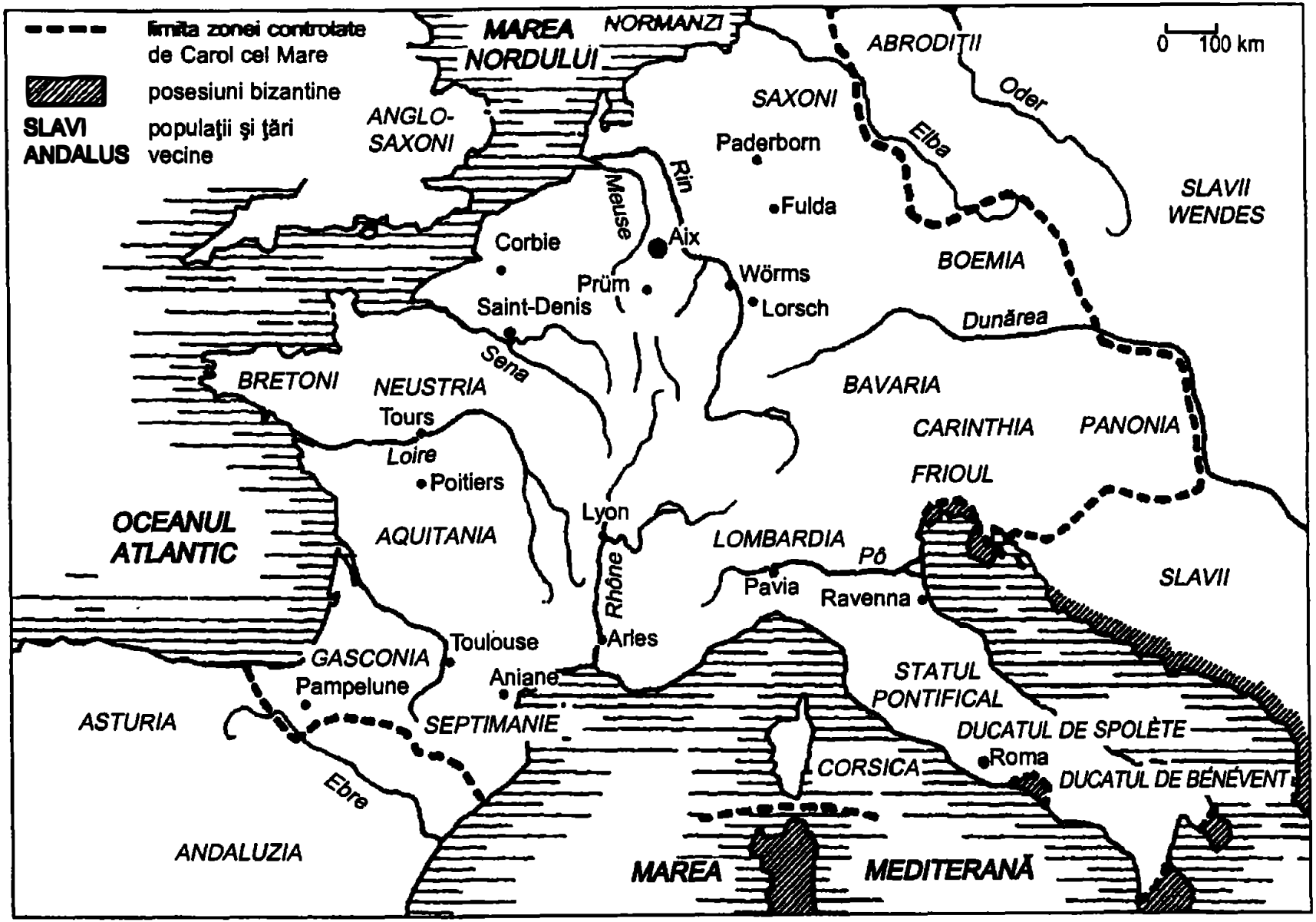

Popoarele şi ţările lumii carolingiene.

perspectivă creştină, idealistă, dar şi de obţinerea unor profituri materiale, Carol cel Mare pornea în campanie în fiecare primăvară. Aceasta a constituit şi o eficientă forţă de disuasiune. Coloanele îmbrăcate în fier au descurajat adesea pe duşman, victoria fiind în cazul respectiv obţinută fără vărsare de sânge.

„«Iată-l pe Carol !» a exclamat cu mare mirare Didier. Atunci l-au văzut pe Carol care părea un om de fier: o cască de fier îi acoperea capul, braţele îi erau acoperite de manşete de fier, o cuirasă de fier îi proteja pieptul oţelit şi umerii, iar în mâna stângă ţinea o lance de fier, căci în mâna dreaptă avea spada sa invincibilă. În faţa, în jurul şi în spatele lui, toţi aveau un aspect asemănător şi purtau aceleaşi armuri... razele soarelui erau reflectate de fier. Un strigăt confuz s-a înălţat din oraş: «Ce de fier! Vai! Ce de fier!»." (Notker de Saint-Gall, citat de G. Tessier, *Charlemagne,* p. 407.)

Cucerirea Bavariei s-a făcut cu ajutorul a trei mari corpuri de armată dintre care unul, naval, s-a deplasat pe Dunăre. Nu a existat însă o înfruntare, oastea bavareză neputându-se compara cu cea a francilor. Rezultatul războaielor de cucerire a fost în mare măsură pozitiv, indiferent dacă s-a recurs la lupte sau la intimidare.

2. Expansiunea teritorială (*dilatatio regni*). Pentru a-şi mări teritoriul, Carol cel Mare a purtat războaie împotriva unor diferite neamuri străine lumii francilor. Saxonii, o permanentă ameninţare la frontierele orientale, paravan prea puţin sigur în faţa lumii slave şi bizantine, au reţinut vreme îndelungată energiile carolingiene. În Sud, longobarzii, altădată aliaţi, au fost un duşman împotriva căruia era delicat să se pornească război, căci erau creştini. Din acest motiv au fost folosite, alternativ, diplomaţia şi forţa.

A) *Longobarzii* au ocupat câmpia Padului, întreaga parte de Nord a Italiei precum şi două regiuni din partea de mijloc a Peninsulei Italice. Erau conduşi de un rege, Didier, aflat în relaţii destul de bune cu Pepin cel Scurt, cu care era înrudit. Ducatele longobarde de Spoleto şi de Benevent s-au constituit în jurul unor duci, precum Arichis de Benevent, care trecea drept un om cultivat, se căsătorise cu fiica regelui Didier şi se purta el însuşi precum un rege. Din anul 772, Carol cel Mare a avut informatori atât la curtea lui Didier, pe diaconul Martin, cât şi la cea a lui Arichis, pe diaconul Mauriciu.

Longobarzii, deşi creştini, doreau să domine papalitatea, să influenţeze comportamentul sfântului părinte şi, la nevoie, să invadeze teritoriile pontificale. În anul 772, noul papă, Hadrian, s-a apropiat de Carol cel Mare, şi alianţa pe care au încheiat-o l-a avut drept obiectiv pe Didier: în anul 773, o puternică armată francă a trecut Alpii, deşi trecătorile acestora au fost apărate mult timp de longobarzi. Din septembrie 773 până în iunie 774, capitala Pavia s-a aflat sub asediu. Spoletanii s-au împăcat cu papa care le-a desemnat un nou duce, în persoana lui Hildebrand. Didier, învins, a acceptat să se retragă la mănăstirea de la Corbie. Începând cu 5 iunie 774, Carol cel Mare a luat titlul de rege al francilor şi longobarzilor (*rex Francorum et Langobardorum*). A asigurat pacificarea regiunii prin luare de ostatici, cel mai important fiind Grimoald, fiul ducelui Arichis. În anul 776, a cucerit Friuli. În întreaga Lombardie de Nord a instituit administraţia comitală şi a plasat garnizoane devotate în fortăreţe. În anul 781, se putea crede că cucerirea longobarzilor era încheiată, deoarece ducatele de Spoleto şi de Benevent duceau o politică de aparentă supunere. Carol cel Mare s-a temut însă de alianţa forţelor longobarde cu cele bizantine din Sicilia. Din acest motiv,

aflându-se la Roma cu ocazia sărbătorii Paştelui anului 781, l-a desemnat pe fiul său Pepin drept rege al Italiei, acesta fiind uns de papa Hadrian. Tânărul rege în vârstă de patru ani, asistat de clerici din anturajul carolingian, a fost un instrument docil al politicii tatălui său.

În anul 786, Carol cel Mare s-a decis să „supună stăpânirii sale restul regatului a cărui capitală o cucerise". A îndepărtat cu abilitate orice sprijin al grecilor pentru Arichis şi a pătruns în ducatul de Benevent, unde a primit ostatici şi un tribut de şapte mii de monede de aur. La moartea lui Arichis, în 787, Grimoald, educat la curtea francilor, a luat conducerea ducatului şi, în ciuda câtorva veleităţi de independenţă, s-a supus voinţei lui Carol cel Mare.

Regatul Italiei a fost alăturat regatului francilor şi supus aceloraşi legi, dar a format un nucleu particular, având propriul rege şi propriile tradiţii. Este un caz unic în organizarea noilor cuceriri. Roma, amintirile imperiale, vecinătatea bizantinilor ar putea explica soarta aparte rezervată regatului Italiei. Carol cel Mare învinsese neamul longobarzilor, dar victoria depăşea acest popor: importantă era cucerirea Italiei. Organizarea găsită i-a părut bună regelui care, în acelaşi moment, a creat pentru fiul său mezin, Ludovic, un regat al Aquitaniei, întins de la Loara la Rhône. Aquitania, cu tradiţiile sale antice, a avut, aşadar, un rege propriu, dependent înainte de toate, fie şi numai din cauza vârstei sale fragede, de puterea părintească.

B) *În privinţa saxonilor* Carol nu a avut de înfruntat un asemenea prestigiu şi o atât de grea moştenire a antichităţii ca în cazul italian. Cu toate acestea, victoria obţinută asupra lor a fost sărbătorită la Aix-la-Chapelle cu mari manifestări de bucurie. Cu atât mai mult cu cât respectiva victorie, pusă fără încetare sub semnul întrebării, nu a fost

deloc uşoară. Multitudinea conducătorilor a făcut ca, şi după supunerea unora dintre ei, să mai rămână încă un mare număr de adversari. Saxonii au trebuit să fie învinşi vale cu vale, cătun cu cătun, om cu om. A fost un război lung şi dificil, deoarece, la aceste neamuri păgâne, jurământul prestat lui Carol cel Mare nu avea valoare şi, în consecinţă, nici durată.

Teritoriile lor, din Frisia până la Elba, din Turingia până la Marea Nordului şi în Jutlanda, se găseau la frontierele nordice şi orientale ale lumii francilor. Grupaţi în bande, saxonii porneau după jaf în regiunile france. În acest caz, erau urmăriţi până în teritoriile şi pădurile lor. În anul 772, în prima campanie organizată de Carol cel Mare împotriva saxonilor a fost dărâmată principala lor fortăreaţă, Heresburg, şi a fost distrus cel mai important sanctuar religios. Începând din acel moment, cel puţin din doi în doi ani, împotriva lor a fost îndreptată câte o campanie militară. În fiecare dintre acestea a existat extindere teritorială şi au fost luaţi ostatici. În anul 774, trupe france s-au instalat sporadic în teritoriul saxon. În anul 776, unii saxoni au fost botezaţi şi a fost creată o marcă pentru a-i ţine sub control. În anii 778, 780 şi 782, noi jafuri au provocat noi riposte şi, în ultimul caz mai ales, războiul a fost aprig: cu ocazia traversării Saxoniei o oaste francă a pierdut douăzeci de conţi. Drept represalii, au fost executaţi 4.500 de saxoni. În anul 784, a fost pornit un nou război cu o nouă strategie: Carol cel Mare a iernat în Saxonia.

„În acest timp regele, după ce şi-a strâns oastea, a plecat din nou spre Saxonia, a sărbătorit Crăciunul în tabăra sa de la Ems, în apropiere de castelul saxon numit Skidroburg şi, în marş spre Rin, la confluenţa Weserului şi Wernului, a distrus totul. Cum frigul şi inundaţiile îl împiedicau să înainteze, s-a oprit pentru a

petrece iarna în fortăreaţa de la Eresburg. Hotărât să rămână acolo pe toată durata sezonului rece, şi-a chemat soţia şi copiii." (Analele regatului francilor, MGH *Scriptores*, I, p. 30, anii 784–785.)

În anul 785, căpetenia westfaliană Widukind a prestat jurământ, fapt interpretat de Carol drept o supunere completă a saxonilor, în tabăra francă apărând ideea falsă potrivit căreia toţi saxonii care se supuseseră şi depuseseră jurământ trebuiau să fie creştinaţi. Un capitular dat în legătură cu ei afirmă că, fiind creştini şi supuşi regelui, saxonii nu trebuiau să facă nici un fel de opoziţie. Aceasta era considerată ca o lipsă de fidelitate, fiind pedepsită cu moartea. Potrivit acestui act, tradiţiile saxone erau cu totul dezrădăcinate. Cel puţin, aşa credeau francii.

„Dacă cineva se închină izvoarelor, arborilor şi pădurilor, sau dacă face vreo ofrandă potrivit obiceiurilor păgâne şi dacă merge la banchete în onoarea idolilor, să plătească şaizeci de *soliz*[4] dacă e nobil, treizeci dacă este om liber, cincisprezece dacă este neliber." (Primul capitular saxon, MGH *Capitularia*, I, p. 60.)

Răspunsul la acest capitular a fost o revoltă generală. Totul trebuia luat de la început, deoarece atât Biserica, cât şi administraţia francă au fost înlăturate. Ficţiunea jurământului unui conducător, care ar fi garantat supunerea întregului său popor, a fost abandonată. Carol cel Mare a negociat, în anul 797, cu diferiţi şefi saxoni şi, în cele din urmă, s-a instalat pacea. Saxonia a fost asimilată teritoriului francilor. Saxonii şi francii aveau aceleaşi legi, aceleaşi drepturi şi acelaşi rege. Doar teritoriile din nordul Saxoniei puneau încă probleme. Deportarea locuitorilor

[4] Solid (lat. *Solidus*), denumire a monedei carolingiene moştenite de la Imperiul roman târziu.

de aici, începând cu anul 799, instalarea lor în zonele france, repopularea teritoriului cu franci au constituit măsurile adoptate. Saxonia a devenit, din acel moment, una dintre regiunile cele mai fidele idealului carolingian.

În afara acestor două mari regiuni, Italia şi Saxonia, cuceririle lui Carol cel Mare au făcut câteva progrese în regiunile frisonilor, unde, în anul 754, evanghelizatorul Bonifaciu suferise martiriul. Frisonii au trebuit să se supună în acelaşi timp cu vecinii lor saxoni.

Slavii din nord, abodriţii, pe care cucerirea Saxoniei i-a adus în contact cu francii, au fost aliaţi fideli ai lui Carol cel Mare.

În privinţa avarilor, popor turcic supus autorităţii unui khan, s-au închinat autorităţii carolingiene la îndemnul lui Tudun, unul dintre conducătorii ostili khanului.[5] Comorile centrului lor politic au părăsit, într-un lung şir de căruţe, regiunile pannoniene pentru a ajunge în regiunile france. După aceea, Arn, episcopul de Salzburg, şi Paulin de Aquileea au întreprins convertirea „hunilor cu părul împletit" (anul 795).

Dincolo de frontiere, o zonă întinsă era deschisă evanghelizării care putea să preceadă, poate, unei noi extinderi teritoriale (*dilatatio regni*).

3. Sfârşitul ducatelor etnice. Există o altă serie de lupte care nu au făcut să intre noi popoare în cuprinsul regatului, dar care îmbracă o importanţă cu totul aparte. Este vorba de aducerea la ascultare a ducilor, în accepţiunea

[5] Războiul împotriva avarilor, deşi încheiat cu succes, nu a fost atât de uşor pe cât autoarea lasă să se înţeleagă. Potrivit lui Eginhard, autorul contemporan al *Vieţii lui Carol cel Mare*, conflictul s-a întins pe o durată de opt ani, cronicarul considerând acest război drept cel mai important după cel purtat împotriva saxonilor.

etnică a acestui termen. La sfârşitul secolului al VIII-lea, aceşti conducători se aflau în fruntea unor neamuri (*gentes*) de la periferia lumii france, fiind teoretic supuşi autorităţii regelui francilor. În fapt, îşi conduceau teritoriile nu ca funcţionari, ci precum nişte prinţi autonomi. A-i supune era un lucru dificil. Erau creştini, susţinuţi de tradiţiile regionale şi de clerul local.

A) *Gasconia*, între Garonne, Pirinei şi Oceanul Atlantic, a fost prima dintre aceste regiuni periferice în care regele a dorit să-l înlocuiască pe duce cu o administraţie mai potrivită proiectelor sale. Abia instalat pe tron, Carol a luat conducerea unei coloane înarmate, s-a îndreptat către Garonne şi s-a fortificat în citadela de la Fronsac. Gasconii, împotriva cărora se arăta interesat să lupte, erau grupaţi sub autoritatea unui duce. După instalarea în vechea provincie Novempopulania, cu aproape trei secole mai devreme, acest popor constituia referinţa istorică a regiunii devenită Gasconia. Ţinut creştin, cu o puternică originalitate, regiunea asigura apărarea frontierelor creştinătăţii, căci la porţile sale, pe Ebru, începea Spania musulmană (*Andalus*). Importanţa strategică, economică şi politică nu putea scăpa regelui. Motivul intervenţiei a fost atitudinea lui Lupus, ducele ereditar şi „naţional" al poporului gascon. Regele l-a intimidat pe Lupus cu ameninţările sale, folosind drept pretext azilul pe care acelaşi Lupus îl acordase fostului duce al Aquitaniei, Hunaud, depus din funcţia sa şi răsculat datorită asasinării rudei sale Waifre, nu cu mult timp în urmă. În anul 769, Lupus a capitulat, punându-se la dispoziţia regelui, împreună cu supuşii săi şi cu întreaga provincie.

„Lupus era pe atunci duce al gasconilor, şi Hunaud nu a şovăit să i se încredinţeze pentru a fi la adăpost. Regele însă a

trimis o solie poruncind ca fugarul să-i fie predat, altfel va porni cu război asupra Gasconiei şi nu se va opri până când nu va distruge totul şi nu va supune regiunea. Lupus, înspăimântat de ameninţările regelui, i-a predat fără întârziere pe Hunaud şi pe soţia acestuia şi el însuşi s-a oferit să facă ceea ce i s-ar fi poruncit." (Annales Einhardi, MGH *Scriptores*, I, p. 149.)

„Lupus s-a supus împreună cu ţinutul său puterii regelui." (Annales Mettenses Priores, ed. B. de Simson, *Scriptores Rerum Germanicarum*, p. 56.)

Urma oare Gasconia să fie organizată potrivit proiectelor regale? Totul lăsa impresia că aristocraţia locală nu a înţeles aşa ceva. Carol cel Mare a anunţat numirea conţilor franci şi a mers până la Ebru pentru a-şi impune puterea asupra vechiului ducat al lui Lupus, afirmându-şi autoritatea la Dax şi la Pamplona. A încercat să înainteze până la Zaragoza, în scopul obţinerii controlului asupra înălţimilor pirineene, protejând în acelaşi timp pe creştinii de dincolo de Pirinei. Dar, la Roncevaux, la 15 august 778, în timp ce oastea lui Carol cel Mare cobora spre câmpiile gascone prin trecătorile Pirineilor, în teritoriul franc, războinicii lui Lupus, strânşi sub comanda fostului duce, au sacrificat, într-un act desperat de răzbunare, pe palatinii care ar fi trebuit să le smulgă posturile de conducere locale. Lupus a murit în închisoare, copiii săi au fost luaţi ostatici la curtea regală, iar regele a numit, de exemplu la Auch, un conte, Adalric, ales din rândul marilor proprietari gasconi, şi nu din rândul francilor. Revolta acestuia, în anul 787, certurile cu vecinii toulousani, membri ai familiei carolingiene, condamnarea sa la exil arată că pacificarea s-a făcut foarte lent. Totuşi, în anul 800 aceasta era încheiată. Ducii regionali gasconi nu mai existau ca atare. Cel care deţinea puterea, Sancho Lupus, era, desigur, gascon, dar „crescut" de Carol cel Mare, ca şi Grimoald de

Benevent. Educat la curtea regală, Sancho a fost, înainte de toate, un funcţionar devotat şi loial. Gasconia supusă era bine integrată regatului.

B) *Bavaria*, cu o diferenţă de câţiva ani, a cunoscut o soartă foarte apropiată de cea a Gasconiei, cu toate că bavarezii nu i-au provocat niciodată lui Carol cel Mare înfrângeri atât de usturătoare precum cea de la Roncevaux. Familia ducală a Agilolfingilor încheiase alianţe matrimoniale cu Carolingienii, şi Carol cel Mare şi-a amintit acest lucru în momentul depunerii lui Tassilo. Şi în acest caz pretextul a fost lipsa de loialitate. Tassilo trebuia, în virtutea jurământului de vasalitate, să se supună voinţei regelui. Dar, prin căsătoria cu prinţesa longobardă Liutberga, şi fiind un prinţ (*princeps*) susţinut de clerul său, avea veritabile ambiţii de autonomie şi de putere. Şi-a mărit teritoriile în Carinthia. Carol cel Mare a folosit diplomaţia, a scindat clerul şi a atras pe episcopi de partea sa. A câştigat, de asemenea, o parte a aristocraţiei bavareze, a intimidat poporul prin deplasarea unei oşti puternice şi a avut şi sprijinul papei. Tassilo s-a supus la 3 octombrie 787.

Carol cel Mare s-a instalat la Regensburg, a organizat ţinutul în comitate şi i-a încredinţat conducerea militară rudei sale Gerold. Revolta mocnea însă, şi Gerold a fost asasinat. Pentru a înlătura orice speranţă a răsculaţilor bavarezi, în anul 794, regele i-a cerut lui Tassilo să se prezinte la Frankfurt pentru a renunţa la funcţie în mod public. După aceasta, s-a instalat calmul. Mai apropiată de dinastia carolingiană decât dinastia lui Lupus şi mai puţin susţinută la nivel local decât aceasta, dinastia Agilolfingilor a dispărut: vasalitatea a fost, în cele din urmă, împotriva ei. Putem nota, în Bavaria, comportarea mult mai puţin unitară a populaţiei, în comparaţie cu Gasconia. Aristocraţia

bavareză nu a fost întotdeauna solidară în sprijinul faţă de dinastia locală.

Un al treilea exemplu de supunere a unei regiuni periferice regatului, diferit de cele precedente, dezvăluie importanţa aristocraţiei în luptele carolingiene de pacificare internă.

C) *Bretania*, în epoca lui Carol cel Mare, nu constituia un ducat propriu-zis. Prezenta, de fapt, două zone distincte. La sud şi la est, comitatele Rennes, Vannes şi Nantes formau un ansamblu de teritorii bine controlate de franci: era vorba de *limes britannicus* sau marca bretonă. Dincolo de aceasta, la nord de Domnonée, la vest în Cornouaille, ţinutul era dominat de puternice familii de proprietari funciari (*machtiern*), conducători politici ai unor *plous*. Această Bretanie creştină, supusă în mică măsură, era doar tributară francilor. Pretextul intervenţiei a fost încă o dată lipsa de loialitate, nu în legătură cu jurământul de vasalitate, care nu exista, ci în raport cu prevederile tratatelor. Cauza a fost repetarea jafurilor la care se dedau bretonii din nord-vest în regiunea Vannetais. Partenerii lui Carol cel Mare au fost proprietarii de pământ (*machtiern*). Aceştia au trebuit supuşi cu toţii. În anul 786, seneşalul Audulf a învins o parte dintre aceştia, iar în 799, contele Gui, conducător al mărcii bretone, a desăvârşit pacificarea. Toate căpeteniile bretone „au predat armele pe care le erau încrise numele, împreună cu pământurile şi cu poporul lor" şi „întreaga provincie a bretonilor a fost supusă". Au existat, bineînţeles, revolte, dar regele a încercat să instaleze administraţia sa în Bretania litorală, ca şi în vechea marcă. A încredinţat funcţii unor bretoni, precum Jarnhitin. În Bretania, cucerirea s-a făcut prin supunerea aristocraţiei care nu avea, la sfârşitul secolului al VIII-lea,

conducător suprem. Câţiva ani mai târziu, din sânul acestei aristocraţii bretone reunite de Carol cel Mare, Ludovic cel Pios putea să aleagă în persoana lui Nominoé un *missus imperatoris* sau trimis imperial.

Ţinuturile cucerite mai demult sau mai recent de franci au fost reunite, fără ca între ele să apară deosebiri profunde. Totuşi, sub aparenta unitate a administraţiei carolingiene, putem discerne nuanţe regionale. Au fost acestea legate de particularismul regional, de specificul fiecărei cuceriri?

Capitolul III

PRINCIPII ŞI REALITĂŢI DE GUVERNARE

În prima perioadă a domniei sale, Carol cel Mare a purtat titlul de rege al francilor, căruia i-a adăugat, începând cu 5 iunie 774, pe cel de rege al longobarzilor. În spatele acestui titlu imuabil de rege al francilor (*rex Francorum*), purtat de predecesorii săi începând cu Clovis, se ştie că se afla o bază teritorială a puterii regale care putea fi foarte diversă. Cu Carol cel Mare, din 768 până în 799, teritoriul asupra căruia se întindea puterea regală s-a întărit în numeroase aspecte şi s-a lărgit cu noi regiuni. Rămânea ca acest vast ansamblu să fie condus prin punerea în funcţiune a unor mijloace teoretice şi practice care să-i facă pe saxoni, pe gasconi, pe italieni sau pe franci să ia parte la interesul comun. Trebuia, mai întâi, să fie stabilite şi aduse la cunoştinţa tuturor popoarelor care trăiau în cuprinsul regatului principiile definitorii pentru funcţia regală şi pentru societatea asupra căreia se exercita aceasta.

1. Regalitatea creştină. Regele francilor era, în acelaşi timp, moştenitorul unei lungi tradiţii de conducere germanică şi al unei concepţii galo-romane, şi mai ales creştine, a puterii. Acestei tradiţii i-a impus propria sa amprentă. Ungerea regală primită de Pepin cel Scurt, la Noyon, în anul 751, apoi de către întreaga familie carolingiană la Saint-Denis, în 754, a modificat considerabil tradiţia francă patrimonială asupra regalităţii. Carol cel Mare a mers mai departe decât tatăl său care, o dată în plus, i-a fost precursor. Ungerea însemna că alegerea de către marii aristocraţi şi clerici se

estompa în faţa opţiunii divinităţii. Aceasta din urmă s-a fixat asupra unui popor aparte, cel al francilor, şi asupra unei familii anume, cea a Pipinizilor. Carol cel Mare a acceptat această alegere şi şi-a adaptat comportarea în funcţie de sarcinile care îi erau conferite. Virtuţile, cuceririle, numărul de supuşi ai lui Carol cel Mare erau pentru toţi, cu acordul Bisericii, semnele vizibile ale alegerii divine şi ale supunerii regelui faţă de această alegere. Longevitatea sa a fost un alt semn pe care nimeni nu îl putea ignora.

Funcţia regală nu era însă o aventură personală, ci privea întregul popor al francilor (*populus Francorum*), adică pe toţi oamenii liberi botezaţi care trăiau pe teritoriul regatului. Acelaşi popor a fost, în acelaşi timp, „poporul creştin" (*populus cristianus*), în sensul de comunitate creştină, Biserica în care clerici şi laici, bogaţi şi săraci aveau un loc. Panegiricele (*Laudes*) aduse regalităţii uneau, astfel, în mod public pe rege, descendenţa sa şi ansamblul francilor în cuprinsul aceloraşi exortaţii.

„Iisuse Christoase, împlineşte-ne ruga. Lui Carol, preamăritul, încoronat de Dumnezeu, mare şi pacificator, rege al francilor şi al longobarzilor, patriciu al romanilor, viaţă şi victorie. Mântuitorule, ajută-l. Sfântă Marie, ajută-l. Sfinte Mihai, ajută-l. Sfinte Gabriel, ajută-l. Sfinte Rafael, ajută-l. Sfinte Ioan, ajută-l. Sfinte Ştefan, ajută-l... Christoase, împlineşte-ne ruga. Tuturor demnitarilor şi întregii mulţimi a francilor viaţă şi victorie etc." (Ed. E.H. Kantorowicz, *Laudes Regiae*.)

Dacă regele era ales de Dumnezeu, era pentru binele şi mântuirea poporului, în ansamblul său. Suntem foarte departe de situaţia monarhului ales de către cei puternici: forţa politică a lumii france, aristocraţia, se găsea astfel îndepărtată, cel puţin provizoriu, de la definirea funcţiei regale, de alegerea regelui. Carol cel Mare a dat, teoretic,

puterii sale o bază largă, constituită de întregul popor. Între Dumnezeu şi popor era, potrivit lui Alcuin, un nou David. Asemenea lui David, era uns de către Dumnezeu, asemenea lui David, avea răspunderea unui popor.

„Fericit poporul înălţat de un conducător şi susţinut de un predicator, a cărui mână dreaptă agită în aer spada victoriilor şi a cărui gură face să răsune trâmbiţa credinţei catolice. În acest fel, odinioară, David, desemnat de Dumnezeu ca rege al poporului care era pe atunci poporul ales, a supus lui Israel prin spada sa victorioasă popoarele dimprejur şi a predicat printre ai săi legea divină. Din nobila descendenţă a lui Israel a luat naştere, pentru mântuirea lumii, «floarea câmpiilor şi văilor», Christos, căruia, în zilele noastre, poporul pe care l-a ales îi datorează un nou David. Sub acelaşi nume, animat de aceeaşi virtute şi de aceeaşi credinţă, acesta este acum conducător şi îndrumător..." (MGH, *Epistolae Karolini Aevi*, II, p. 84.)

Acest fapt implica, din partea regelui, îndatoriri faţă de poporul creştin: menţinerea păcii, înţelegerea generală între toţi acei oameni care erau fraţi întru credinţă. Trebuia, aşadar, să vegheze să nu fie controverse între clerici în privinţa textelor religioase, acestea urmând să fie răspândite până în cele mai mici parohii. Apoi trebuia să-i protejeze pe membrii poporului prin legi bune pe care administratorii săi să le facă cunoscute. În sfârşit, era dator să-i ajute material pe cei care erau însemnaţi de semnul divin: săracii, orfanii, văduvele, pelerinii, bolnavii şi clericii. Aceştia din urmă, în special, fie că aparţineau ierarhiei seculare, sau lumii monastice trebuiau să facă, împreună cu bunurile lor, obiectul unei atenţii speciale. În acest fel, Carol cel Mare era *rector*, conducător al poporului, şi *defensor*, apărător al Bisericii.

Regalitatea sa era, deopotrivă, charismatică, deoarece îi fusese oferită prin graţia divină, şi teocratică, fiind menită impunerii puterii lui Dumnezeu. Acest lucru a fost repetat de clericii din anturajul regal în formule tot mai elogioase. Potrivit aceloraşi clerici, regele exercita o putere (*potestas*) egalată în lumea laică doar de cea a împăratului bizantin şi al cărei unic rival în domeniul religios îl constituia puterea pontificală.

„Până în această zi, trei persoane au ocupat vârfurile ierarhiei: prima este sublima persoană apostolică ce, prin vicarul său, domneşte pe tronul preafericitului Petru, prinţ al Apostolilor... A doua este demnitatea imperială, putere seculară a celei de-a doua Rome... A treia este demnitatea regală, prin care mărinimia Domnului Nostru Iisus Christos a făcut din voi conducător al poporului creştin, superior prin putere demnităţilor precedente, mai ilustru prin înţelepciune, sublim prin demnitatea conducerii sale... " (MGH, *Epistolae Karolini Aevi*, t. II, p. 288.)

Aceste principii de guvernare dădeau regelui o forţă considerabilă. Cei mai importanţi parteneri ai regalităţii, aristocraţii şi clerul, se încadrau în noţiunea generală de popor creştin. Originea considerată divină a puterii regale înălţa, deopotrivă, regalitatea şi poporul pe care îl conducea. Totuşi, Carol cel Mare nu a făcut să fie cunoscută oficial doctrina sa, nici o formulare teoretică globală nu a emanat din anturajul său. A trebuit pentru aceasta să se aştepte domnia fiului său Ludovic cel Pios şi lucrările lui Jonas de Orléans şi ale lui Agobard de Lyon. În plus, teoriile lor despre puterea regală au fost uşor diferite de cea a lui Carol cel Mare. Singura lucrare de referinţă, despre care se ştie că regele avea o bună cunoaştere, era *Cetatea lui Dumnezeu* a Sfântului Augustin. În fapt, modelul său esenţial a rămas nu atât o construcţie filozofică, oricât

de sfântă ar fi fost aceasta, cât un exemplu istoric extras din *Vechiul Testament*: un rege şi un popor marcaţi de pecetea alianţei trebuiau să înfăptuiască pe pământ proiectele divine. Carol cel Mare era rege prin graţia lui Dumnezeu; acum rămânea să şi exercite conducerea.

2. O administraţie centrală formatoare. Palatul nu a fost întotdeauna punctul final al unei cariere administrative, dar era, obligatoriu, punctul de pornire. Aici se reuneau tinerii pe care legăturile familiale, educaţia şi domeniile îi destinau unor posturi importante în administraţia provincială şi centrală.

Fiii conţilor veneau să se pregătească pentru îndatoriri asemănătoare celor paterne, Şcoala palatului jucând în acest sens rolul unei şcoli administrative: ei dobândeau cunoştinţe de istorie, de drept, de latină şi asimilau etica de nuanţă carolingiană pe care apoi o difuzau, ei înşişi, în comitate.

Alţi tineri, precum ostaticii, nu ajungeau de bunăvoie la curte. Fii ai unor aristocraţi de la frontiere, trimişi lui Carol cel Mare în momentul încheierii unor tratate, în cazul declanşării unor războaie sau în urma unei capitulări, aceştia erau saxoni, bavarezi, longobarzi sau gasconi. Constituiau expresia unui procedeu utilizat de rege pentru a duce la asimilarea în lumea francă a celor mai refractare regiuni de la periferie. Grimoald de Benevent, Sancho de Gasconia, fii de duci, au trăit la palatul imperial cei mai frumoşi ani ai vieţii lor, legând prietenii şi familiarizându-se cu marii seniori veniţi de pretutindeni. Au plecat ca slujitori loiali ai regelui. Palatul era, în acelaşi timp, un exemplu şi o pepinieră.

În jurul regelui, câţiva aristocraţi, mai ales clerici care răspundeau de cancelarie, formau un consiliu permanent

pentru diferite probleme: gestiunea bunurilor regale, a fiscului, redactarea edictelor, anchetelor, scrisorilor destinate relaţiilor externe sau ordinii interne. Acestora se alăturau clerici care constituiau podoaba intelectuală, artistică şi religioasă a curţii. Era o lume fluctuantă: arhicapelanul era, de asemenea, episcop (Angilram de Metz, Hildebald de Köln); seneşalul îmbrăca adesea cuirasa ducală (Audulf). Acest fapt nu împiedica existenţa permanentă în jurul regelui a unui nucleu central destul de numeros de administratori şi de gânditori. Dar acesta era departe de a forma singur anturajul regal.

Exista, de asemenea, un anturaj compus din elemente disparate atât în ceea ce privea ataşamentul faţă de rege (Pepin cel Cocoşat[6], fiu al lui Carol cel Mare, s-a revoltat în anul 789), cât şi atribuţiile şi frecvenţa şederilor la palat (conţii Thierry şi Guillaume au condus oşti în ţinuturile slave şi musulmane, abatele Angilbert a avut în grijă mănăstirea Saint Riquier). Fiecare, periodic, a fost învestit într-o funcţie care l-a îndepărtat de palat, sau, dimpotrivă, i s-a atribuit un rol de sfetnic palatin.

Acest ansamblu, cunoscut sub numele de palat (*palatium*), a avut mai multe reşedinţe: Herstal, Köln, Thionville, în funcţie de necesităţile politice, de resurse, de distracţiile regelui. În afara călătoriilor transalpine care aveau Roma drept destinaţie şi a campaniilor militare care aduceau curtea la marginile regatului, reşedinţele se găseau cu precădere în Austrasia, în inima puterii carolingiene. Aceste reşedinţe ofereau diferite posibilităţi, răspundeau unor

[6] Fiu pe care regele l-a avut în urma relaţiei cu o concubină; nu trebuie confundat cu omonimul său numit de Carol cel Mare rege al Italiei. Complotul a fost pus la cale în timpul războiului lui Carol cu avarii; în urma eşecului, Pepin cel Cocoşat a fost obligat să îmbrace haina monahală.

nevoi precise, aşa cum edificiile şi împrejurimile lor prezentau mari varietăţi, de la domeniul rustic (Verberie) la palatul urban (Worms). Sigur este faptul că reşedinţa trebuia să fie întotdeauna vastă.

Cel puţin o dată pe an, primăvara, palatul se aglomera în urma unui aflux de aristocraţi veniţi din provinciile cele mai îndepărtate, împreună cu anturajele lor. Cu aceeaşi ocazie se prezentau soli străini. Aceasta era adunarea generală (*placitum generale*). Acum se hotăra pornirea războiului, acum erau judecaţi cei vinovaţi de rebeliune, de infidelitate sau de trădare. Adunarea lua decizii importante referitoare la întregul regat. Erau primite omagiile solilor, ofrandele popoarelor tributare. Atunci când reşedinţa nu era foarte vastă, dacă vremea se arăta favorabilă, erau ridicate corturi pe un câmp întins, în funcţie de regiunile de origine sau de legăturile de rudenie între participanţi. Această adunare de conducere semăna, în toate detaliile, unei tabere militare; ea preceda, de altfel, adeseori pornirea în campanie şi servea drept loc de reunire. La această adunare generală se considera că regele guvernа împreună cu întregul popor al francilor reprezentat de aristocraţi.

„Era obiceiul acestor vremuri de a ţine două adunări pe an... Prima era cea în care era pusă în ordine starea întregului regat pentru restul anului în curs... O altă adunare se ţinea doar cu cei mai importanţi dintre aristocraţi. Membrii uneia sau celeilalte adunări primeau de la autoritatea regală, pentru a fi examinate, principalele dispoziţii legislative sau administrative distribuite în articole. Dacă vremea era frumoasă, adunarea se ţinea în aer liber, în caz contrar în interior, în mai multe săli, pentru ca aristocraţii aleşi să delibereze să poată face acest lucru departe de mulţime. Odată separaţi de mulţime, cei puternici, clerici şi laici, puteau dezbate laolaltă sau separat. Regele se informa de la

fiecare dacă, în partea de regat de unde venea, se produsese vreun eveniment demn de a fi amintit sau de a fi discutat, căci nu numai că acest fapt era permis fiecăruia dintre aristocraţi, dar le era chiar poruncit să se informeze cu grijă, înainte de a veni în faţa regelui, de problemele interne şi externe ale regatului. Dacă în vreo parte a regatului poporul era revoltat, regele se informa despre cauzele mişcării, întreba dacă poporul murmură doar sau dacă survenise vreo dezordine despre care era nevoie ca adunarea generală să discute, precum şi despre alte chestiuni asemănătoare." (Hincmar, *De Ordine Palatii*, ed. M. Prou, p. 29–36.)

Regele punea sau asculta întrebări, propunea sau accepta răspunsuri. Din aceste dialoguri rezulta voinţa regală, care era întotdeauna ultima formulare a soluţiilor avute în vedere.

Aşa a fost în anul 787, în cazul procesului lui Adalric de Auch, şi în anul 788, al celui împotriva lui Tassilo de Bavaria: pedeapsa cu moartea cerută de aristocraţie a fost, în situaţiile respective, schimbată în condamnare la exil sau la detenţie într-o mănăstire.

Adunarea generală era, aşadar, o originală formulă de conducere centrală lărgită, moştenitoare a vechilor adunări merovingiene, dar mult mai eficientă decât acestea, deoarece era întărită de principiul teocratic. Asigura consimţământul general la deciziile regale, pentru că, în principiu, era deschisă tuturor oamenilor liberi ai regatului.

Această adunare generală era completată, în toamnă, de o adunare restrânsă, rezervată celor mai importanţi (*fortiores*) dintre aristocraţi; aceasta pregătea adunarea generală următoare.

Prin urmare, palatul, organ central de conducere, se ocupa de toate problemele regatului: guverna, forma cadrele administraţiei, arăta calea de urmat fiilor rebelilor, sfătuia şi

supraveghea autoritățile regionale. Era accesibil oricărui om liber: în anul 795, Jean de Fontjoncouse și-a părăsit îndepărtata Septimanie pentru a merge la Aix, convins că nu va fi alungat, și a obținut, într-adevăr, audiență la rege.

3. O administrație locală diferențiată. Teritoriul în care răsunau exortațiile regale era prea vast, prea variat pentru ca administrația locală să fi fost peste tot aceeași. Putem distinge trei modele diferite:

A) *Regatele mici* erau vaste teritorii supuse administrării unuia dintre fiii regelui. Aveau propriile tradiții, instituții regionale, dar erau supuse regelui francilor. În anul 781, au existat două astfel de cazuri, create în același timp. Regatul Italiei a fost încredințat lui Pepin, iar regatul Aquitaniei a fost oferit lui Ludovic. Statutul acestor regate era particular și scotea în evidență autoritatea preeminentă a regelui francilor și longobarzilor asupra regelui Aquitaniei și a regelui Italiei, care îi erau subordonați. Dacă ne oprim asupra exemplului aquitan, putem să observăm că era vorba de renașterea unui regat deja dispărut în momentul urcării lui Carol cel Mare pe tron. Aquitania nu era pe atunci decât un ducat, dar rezistența sa fusese tenace, iar familia ducală fusese îndepărtată de la putere. Baza teritorială a noului regat amintea de cea a regatului lui Charibert († 632), iar Ludovic, ca și Charibert, a primit dificila misiune de a pacifica regiunea, mai ales Gasconia. Noutatea rezida în raporturile dintre această nouă regalitate aquitană și regalitatea lui Carol cel Mare. Regele Ludovic legifera, ținea adunări, conducea armate, dar același lucru îl făcea, în aceeași regiune, Carol cel Mare, prin simplul fapt că purta titlul de rege al francilor. Pentru prima dată noțiunea de regat minor era bine precizată.

În Italia, ca şi în Aquitania, şi în egală măsură în ducatele longobarde care, în numeroase privinţe, le pot fi comparate, elementul fundamental al administraţiei regionale a fost contele (*comes*). În Lombardia acesta era numit *gastald*, dar atribuţiile sale erau aceleaşi. Prin urmare, era vorba de o organizare similară cu cea a ansamblului teritorial al francilor. Se remarcă totuşi că fie din cauza distanţei, fie din cauza incertitudinilor create de existenţa a două regalităţi, regatele minore au fost destul de repede vizitate de trimişii regali (*missi*), supraveghetori temporari aleşi de Carol cel Mare. Către anul 789, două edicte se adresau acestor *missi* din Aquitania şi Italia; ceva mai târziu îl vedem pe rege preocupat de dezvoltarea sistemului acestor emisari (*missi*) în regatul francilor, în sensul cel mai strict al termenului.

B) *Mărcile* reprezentau un stadiu intermediar de putere între rege şi conte. Instalate la periferia teritoriului francilor, constituiau centre de supraveghere a frontierelor, a hotarelor, mai ales atunci când popoarele învecinate erau considerate periculoase. Marca din Friuli, marca Bretaniei, marca Spaniei regrupau mai multe comitate conduse de mai mulţi conţi, dintre care unul singur purta titlul de *praefectus limitis*. Titularul mărcii era numit prefect, conte sau marchiz (*marchio*) sau chiar duce în Friuli, acolo unde marca pe care o conducea era în mod special organizată pentru război. Marchizul avea puteri militare, judiciare care îl transformau într-un viceregе al unei anumite regiuni. Totuşi, diferenţa în raport cu regii minori evocaţi mai înainte era sensibilă: marchizii nu erau fii de rege, şi chiar şi atunci când aparţineau familiei carolingiene, precum Guillaume de Toulouse, erau destul de departe de a accede la tron. În plus, şi acest fapt este esenţial, funcţia lor era temporară.

C) *Contele* (*comes*) forma peste tot unicul jalon între rege şi oamenii liberi ai regatului. Ales din pepiniera palatului, în urma recunoaşterii de către rege a aptitudinilor sale de guvernare, era trimis într-o unitate administrativă numită comitat (*pagus*), al cărei nucleu era reprezentat de un centru episcopal (*civitas*). Acest oraş dădea adeseori numele comitatului, iar contele împărţea frecvent puterea cu episcopul. Numirea sa era temporară, putea fi oricând trimis într-un alt comitat sau putea primi o comandă militară care îl îndepărta de regiunea pe care o administra.

Provenit din aristocraţia formată la palat, era purtător al doctrinei unificatoare carolingiene, chiar şi în cazul în care originile sale erau provinciale. În sarcina sa cădea exercitarea justiţiei, adeseori era numit judecător (*judex*), dar trebuia şi să strângă oastea, să primească jurămintele de fidelitate publică, precum în anii 789 şi 793, să supravegheze punctele fortificate, drumurile, monetăriile, să perceapă taxele. Pentru zelul său era răsplătit nu numai cu o parte din amenzi şi taxe, dar şi prin folosirea unui lot de pământ de pe urma căruia obţinea venituri, pe durata exercitării funcţiei. Acestui domeniu funciar se adăugau venituri diverse provenind de la mănăstiri, castele, totul constituind privilegiile sale (*honores*).

Contele era, în sensul deplin al cuvântului, un delegat al regelui în comitate. Era ajutat de titularii unor funcţii mult mai puţin cunoscute. Viconţii (*vicecomites* sau *vicedomini*), vicarii (*vicarii*) al căror nume evocă „vic"-ul sau satul galo–roman; sutaşii (*centenarii*) care nu întrunesc consensul istoricilor nici în privinţa originilor, nici în privinţa atribuţiilor par mult mai înrădăcinaţi în regiunea în care îşi exercită funcţia decât era chiar contele la începutul domniei lui Carol cel Mare. Dintre notabilităţile locale, contele

avea, se pare, datoria de a-şi recruta ajutoarele şi, prin intermediul acestora, deţinea controlul asupra regiunii.

Până la încoronarea imperială, sau aproape de acest moment, conţii bine cunoscuţi şi supravegheaţi de către rege, care îi întâlnea cel puţin de două ori pe an la adunările generale, şi-au îndeplinit bine sarcinile. În plus, regele, călătorind adeseori, îi vizita frecvent pe conţi şi regiunile pe care le administrau, şi această insituţie a rămas satisfăcătoare. Când însă regele s-a sedentarizat, când conţii, prea ocupaţi în comitate sau prea neglijenţi, nu au mai venit cu regularitate la adunări, a fost nevoie să fie creaţi inspectori sau să fie amplificată folosirea acestora. Însă, până la sfârşitul secolului al VIII-lea, instituţia comitală a funcţionat bine.

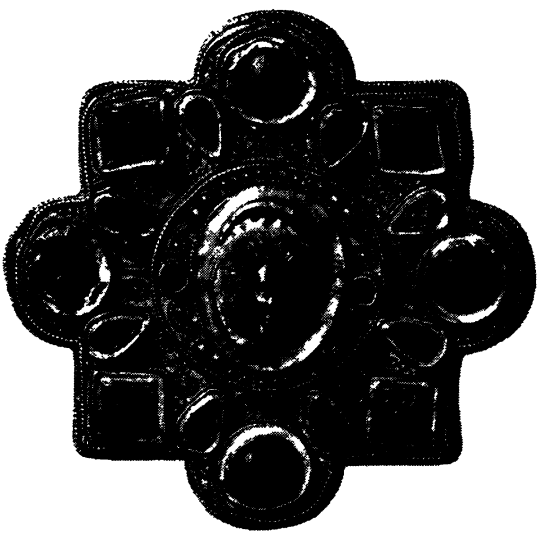

Fibulă cu camee (Worms).

Acestea sunt principiile şi mecanismele active ale conducerii şi administraţiei în epoca lui Carol cel Mare. Măreţei construcţii laice trebuie adăugată acţiunea anumitor clerici, episcopi sau abaţi care au primit, în măsură diferită, părţi din autoritatea publică. Importanţa lor a fost considerabilă şi a ţinut de rolul datorat Bisericii de către rege, în calitatea sa de conducător al acesteia. Clericii s-au situat în afara cadrelor laice ale administraţiei, dar trebuie semnalată puterea lor, în acelaşi timp cu cea a anumitor laici care nu făceau parte din ierarhia administrativă a marchizilor şi conţilor, ci erau direct legaţi de rege. Aceştia din urmă se bucurau de drepturi bine definite, pe teritorii restrânse şi contribuiau astfel la ordinea carolingiană.

Poporul creştin era, în acelaşi timp, beneficiarul şi suportul acestui aparat. El cuprindea întregul spectru al celor guvernaţi, find desemnat de rege, în edictele sale, sub numele de *populus Francorum*, popor al francilor.

Capitolul IV

VIAŢA COTIDIANĂ A POPORULUI FRANC

Potrivit expresiei regelui (MGH, *Capitularia*, I, p. 44), oamenii poporului francilor sunt mai întâi cei ai „poporului lui Dumnezeu". În realitate, nu constituiau o masă uniformă. Diversitatea lor, rezultat al originilor, al nivelurilor diferite de bogăţie şi de putere, nu trebuia, în opinia monarhului, să creeze conflicte. Astfel, dincolo de diferenţele existente, a dorit să le dea sentimentul a ceea ce îi suda la un loc, a ceea ce îi unea. Din acest motiv, regele le poruncea să trăiască în pace unii cu alţii.

„Fie ca pacea, concordia, uniunea să domnească în întregul popor creştin, episcopi, abaţi, conţi, judecători, puternici şi umili, căci nimic nu îi este plăcut lui Dumnezeu în lipsa păcii." (Admonitio Generalis, 789, MGH, *Capitularia*, I, p. 62.)

Textele elaborate de rege şi de clerici nu reflectă însă întotdeauna această voinţă unificatoare, ele continuând să definească poporul potrivit împărţirii dualiste romane şi recunoscând doar pe cei liberi şi pe cei neliberi „pentru că nu există decât oameni liberi şi sclavi" (MGH, *Capitularia*, I, nr. 58). Între liberi şi neliberi, conform unei viziuni, de asemenea, romane, nu puteau exista decât cei eliberaţi. Tot astfel, când regele decidea să-i supună amenzilor pe cei care nu apărau bine ţărmurile, se adresa doar celor trei grupuri.

„Oamenii liberi care trăiesc pe litoral care au fost chemaţi în ajutor şi care nu au răspuns trebuie să plătească douăzeci de monede, jumătate pentru rege, jumătate pentru popor. Dacă e

vorba de un eliberat, să plătească cincisprezece şi să fie bătut cu băţul. Dacă este sclav, să plătească zece monede pentru popor şi să fie bătut." (MGH, *Capitularia*, I, p. 99.)

Definiţia antică a fost păstrată, fiind întărită de ficţiunea care făcea dintr-un franc, sau din cel care era asimilat unui franc un om liber. Există aici prima fisură a noţiunii unitare a poporului creştin, căci existau creştini neliberi, care nu făceau parte din „poporul lui Dumnezeu" decât în mai mică măsură. Între aceştia şi rege exista paravanul stăpânului lor. Regele era conştient de acest lucru, arătându-şi solicitudinea faţă de aceşti creştini de rang secund. De exemplu, a cerut preoţilor să le predea copiilor de condiţie servilă împreună cu celor proveniţi din rândul oamenilor liberi (MGH, *Capitularia*, I, p. 62). Cu toate acestea, paradoxul între noţiunea unitară de „popor al lui Dumnezeu" şi noţiunea romană care făcea distincţie între liberi şi neliberi s-a menţinut.

Prin urmare, nici definiţia dualistă romană, nici idealul unitar creştin nu redau imaginea acestei societăţi, care nu cuprindea doar oameni uniţi în aceeaşi credinţă fie că erau liberi, sau nu, ci şi puternici şi supuşi, bogaţi şi săraci, bărbaţi şi femei, or, nici una dintre aceste împărţiri nu se suprapune perfect peste o alta. Totuşi, nici o definire socială, economică sau juridică nu a fost făcută în anturajul regal. Regele a rămas ataşat unei noţiuni considerate esenţială, şi fără îndoială că era astfel, cea de *francus homo*. Ce reprezenta aceasta?

1. Omul liber (*francus homo*) era elementul fundamental, unitatea de la care se constituia poporul franc asupra căruia domnea Carol cel Mare. Acest om liber era un

supus care, în primul rând, presta reprezentanţilor regelui jurământ public de fidelitate.

„Astfel prestez jurământ eu, cutare, stăpânului meu regele Carol şi fiilor săi, pentru că sunt supus credincios şi voi fi pe toată durata zilelor mele, fără greşeală şi fără înşelăciune." (Legationis edictum duplex, 789, MGH, *Capitularia*, I, p. 63.)

Acest jurământ, ce constituia punctul de plecare al participării la toate actele publice ale regatului, conferea drepturi şi îndatoriri omului liber. Dar nu toată lumea avea privilegiul de a presta jurământ. Carol cel Mare a enumerat persoanele vizate, descriind astfel întregul evantai al societăţii pe care o conducea:

„Episcopi, abaţi, conţi, vasali regali, viconţi, arhidiaconi canonici, clerici trăind sau nu potrivit regulii Sfântului Benedict, apoi jurişti, sutaşi, preoţi şi oamenii întregului popor, de la vârsta de doisprezece ani până la bătrâneţe, atâta vreme cât pot lua parte la adunări şi pot răspunde la ordinele seniorului lor, ţărani, oameni ai episcopilor, ai abaţilor, ai conţilor şi ai altor reprezentanţi regali, coloni, depinzând de bisericile care au bunuri funciare, demnitari, cei care sunt intraţi în vasalitate, cei care au cai, arme, scuturi, lănci, spade. Fie ca toţi aceştia să presteze jurământ." (Capitularul din 792, MGH, *Capitularia*, I, p. 66.)

Aristocraţi şi umili se găseau astfel amestecaţi, fiind însă cu toţii liberi şi posedând anumite bunuri fie în proprietate, fie doar în folosinţă. Printre aceştia nu existau nevoiaşi. Potrivit capitularului regal, supusul credincios, definit drept bărbat care lua parte la destinul regatului, trebuia să fie, indiferent de originea sa, apt să slujească. Este necesar să ne întrebăm ce însemna acest lucru în practică.

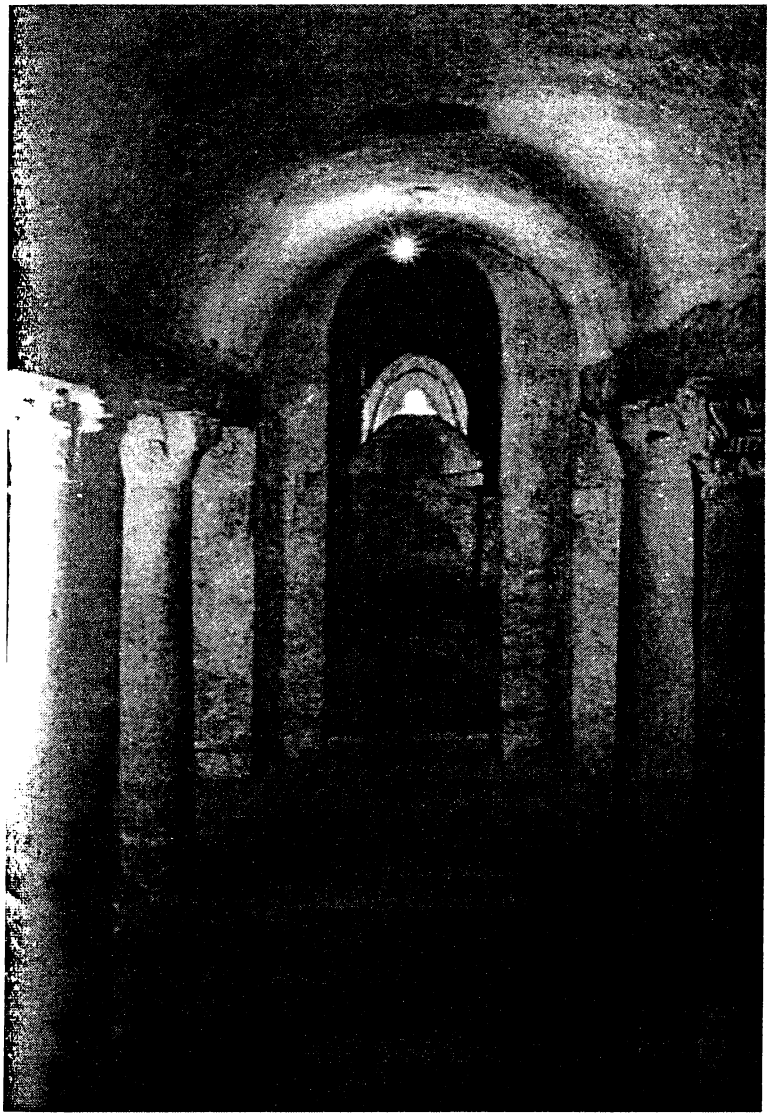

Cripta de la Saint-Germain (către 830).

Prima slujbă era armata care, la fiecare sosire a anotimpului favorabil, reunea la oaste pe toţi bărbaţii liberi din regiunile desemnate serviciului militar. Mai întâi apare calitatea războinică a credinciosului: modalităţile de convocare la oaste reluau aceiaşi termeni din convocarea la depunerea jurământului de fidelitate. Fie că avea unul sau mai multe terenuri în proprietate sau în folosinţă, francul trebuia să participe la luptă într-un loc sau altul, în funcţie de posibilităţi.

„Ca tot omul liber, care are patru manse în proprietate sau în folosinţa cuiva, să se pregătească şi să meargă pe cheltuială proprie la oaste." (MGH, *Capitularia*, I, p. 137.)

Cel care avea patru manse reprezenta războinicul obişnuit şi forma grosul armatei. Cel care avea în stăpânire douăsprezece furniza un călăreţ complet echipat. Cum mansa avea în medie 10 hectare, trebuie să admitem că doar cei care deţineau 120 ha puteau să aibă armamentul complet al unui călăreţ. Patru manse (în jur de 40 ha) asigurau serviciul unui pedestraş. Dar într-o oaste în care obţinerea victoriei depindea cel mai adesea de călăreţi, putem presupune că omul liber care se bucura pe deplin de drepturile sale şi care se achita integral de obligaţiile militare era, înainte de toate, războinicul de elită şi marele proprietar de pământ.

În sfârşit, supusul credincios era şi cel destinat să se prezinte la adunarea regală. Am remarcat deja că, adeseori, oamenii liberi trimiteau câte un reprezentant. În schimb, se participa în mod activ la adunările comitale desfăşurate pe cuprinsul unei regiuni numite *pagus*, comitat, şi al căror rol era mai ales judiciar. Luau parte, de asemenea, şi la adunarea (*mallus*) „judeţelor" (*vigueries*), circumscripţii mai mici

decât comitatele. Pentru rege, cea mai importantă rămânea ficţiunea participării tuturor oamenilor liberi la marea adunare regală. Legislaţia nu reflectă realitatea.

„Ca nimeni să nu amâne să vină la adunare, prima dată la apropierea verii, a doua oară, toamna." (MGH *Capitularia*, I, p. 46.)

Bogăţia sau săracia dădeau mai mult sau mai puţin forţă conţinutului noţiunii de om liber (*francus homo*).

La vârful ierarhiei puterilor şi bogăţiei se găsea clerul superior, conţii, vasalii regali. Dar chiar şi în acest grup, aparent uniform, regele ştia că existau diferenţe pe care le-a şi evidenţiat cu ocazia unei ceremonii desfăşurate în momentul unei mari frământări a regatului, în anul 780. În fiecare grup el distingea pe *fortiores*, puşi la plata unei taxe de o livră de argint şi care se bucurau de veniturile a cel puţin 400 de manse (în jur de 4.000 de ha). Alţii, numiţi *mediocres*, plăteau o taxă de o jumătate de livră şi stăpâneau cel puţin 200 de manse. În privinţa celor mai mici, *minores* sau *humiliores*, aceştia stăpâneau 100 de manse şi plăteau cinci *solizi* (*Capitularia*, I, p. 5). Dar cu toţii erau puşi în rândul marilor aristocraţi (*optimates*), bucurându-se de drepturile lor de oameni liberi. Nu aşa stăteau lucrurile la celălalt capăt al ierarhiei.

Între micul ţăran nevoiaş, care nu trăia decât cu mare greutate din cele câteva pogoane pe care proprietarul de pământ i le încredinţa, şi un conte puternic, titular al unor vaste pământuri, posesor al unor venituri ataşate funcţiei sale (*honores*) şi al unor bunuri patrimoniale, având putere asupra oamenilor, existau foarte multe diferenţe. Drepturile şi îndatoririle variau considerabil de la un grup la altul şi deschideau perspective destul de diferite. În aceste condiţii, se punea întrebarea: cât timp cei săraci se mai puteau

înarma pentru război sau mai puteau să-şi onoreze îndatoririle de sfetnici, prezentându-se la adunări? Regele a sesizat acest pericol, mai exact cel legat de pierderea calităţii de om liber în cazul în care nu erau onorate obligaţiile. A încercat să dea legi în favoarea oamenilor liberi săraci, să le permită să se bucure de drepturile lor, dar şi să-şi îndeplinească obligaţiile. Îndatoririle militare fiind cele mai costisitoare, regele a prevăzut unele înlesniri:

„Celui cu doar trei manse în stăpânire să-i fie alăturat unul cu o singură mansă şi care să-i dea un ajutor care să-i permită să-i reprezinte pe amândoi. Iar celui cu doar două în proprietate să-i fie alăturat un altul care are tot două manse, astfel încât unul dintre cei doi, ajutat de celălalt, să meargă la oaste. Iar celui cu doar o mansă în stăpânire să-i fie alăturaţi alţi trei care au tot atâta şi care să îl ajute astfel încât să meargă la oaste, iar cei trei care i-au dat ajutor să rămână acasă. Dorim şi poruncim ca aceia care, în anul precedent, în privinţa chemării la oaste, au neglijat porunca pe care am rezumat-o mai sus în privinţa oamenilor liberi şi săraci şi nu i-au ajutat pe apropiaţii lor să-şi îndeplinească serviciul la oaste urmând porunca noastră şi nu au plecat la război, aceia să plătească întreaga amendă (*héribann*)." (MGH, *Capitularia*, I, p. 137.)

De asemenea, regele a avut în vedere şi pe cei care erau aproape în întregime lipsiţi de pământ.

„Cei care stăpânesc o jumătate de mansă trebuie să se asocieze câte şase şi unul dintre ei să plece la oaste. Cei care sunt atât de săraci încât averea lor nu depăşeşte cinci *solizi* vor face, în acelaşi fel, să plece al şaselea dintre ei. Trebuie plătiţi cinci *solizi* acelor oameni săraci care pleacă împotriva duşmanului." (MGH, *Capitularia*, I, p. 134.)

Sărăcia a fost destul de corect interpretată de suveran drept un pericol: această sărăcie aducea grave prejudicii

ideii de om liber, de franc. Astfel, Carol cel Mare a încercat, prin edicte repetate, să limiteze răul. I-a acuzat pe judecători, pe conţi că au accelerat procesul care îi sărăcea pe oamenii liberi şi îi împingea către condiţia servilă.

„În privinţa oprimărilor cărora le sunt victime oamenii liberi şi săracii care trebuie să meargă la oaste şi care sunt urmăriţi de judecători... Fie ca nimeni să nu cuteze să reducă în servitute pe cei care cer regelui pace şi protecţie din cauza goliciunii şi sărăciei lor." (MGH, *Capitularia*, I, p. 99.)

„În privinţa oprimării oamenilor săraci: fie ca aceştia să nu fie persecutaţi de cei puternici cu rea-voinţă, împotriva dreptăţii, ceea ce i-ar obliga să vândă sau să renunţe la bunurile lor." (MGH, *Capitularia*, I, p. 125.)

„Există oameni liberi care, potrivit legii, trebuie să obţină dreptate şi care sunt atât de chinuiţi încât sfârşesc prin a recurge la oameni ai legii în aşa fel încât nu le mai rămân decât puţine lucruri din ceea ce li se cuvine, în timp ce cei puternici îşi însuşesc cea mai mare parte a bunurilor." (MGH, *Capitularia*, I, p. 132.)

Pare destul de evident că elementul motor al societăţii carolingiene nu se regăseşte în persoana unui om definit după modelul antic ca liber. Era nevoie să aibă suficiente pământuri pentru a se considera astfel, şi chiar legislaţia regală a luat act de acest lucru: libertatea, adică deplina exerçitare a drepturilor de om liber, este de acum înainte legată de stăpânirea pământului.

2. Organizarea pământului moştenită din perioada precedentă a căpătat, în epoca lui Carol cel Mare, trăsături care sunt deja cele ale senioriei rurale. Micul proprietar avea puţine şanse să scape de evoluţia generală care-i restrângea progresiv drepturile. A existat tendinţa, amintită mai sus, ca micile proprietăţi să fie înglobate de voie, de

nevoie, în ansambluri funciare mai vaste, numite domenii (*villae*). Pentru o mai bună rentabilitate, domeniile se organizau sub autoritatea unui senior unic care stăpânea pământurile şi, prin acestea, oamenii. Acest sistem domenial s-a răspândit în întregul regat. S-a instalat pe pământurile regale, pe cele ale aristocraţiei laice, în marile patrimonii ecleziastice, răspândindu-se în acelaşi timp cu ordinea carolingiană.

Domeniul s-a concentrat în mâinile unei persoane prin intermediul moştenirii, cumpărării, donaţiei sau achiziţiei sub formă de beneficiu. În orice bogăţie funciară s-au aflat amestecate toate aceste elemente. La 3 august 800, clericul Déodat dona abaţiei de la Saint-Bertin toate bunurile care proveneau, după spusele sale, din moştenirea părintească şi din alte achiziţii. În sudul Franţei, în anul 813, Bredingus dona mănăstirii de la Aniana tot ceea ce cumpărase şi tot ceea ce îi fusese dăruit. În ambele cazuri, procesul a tins să regrupeze pământuri sub autoritatea a două mari mănăstiri bine organizate potrivit sistemului domenial. În epoca lui Carol cel Mare, un domeniu nu era o suprafaţă definitivă, limitată: întinderea sa varia, culturile se modificau şi, mai ales, structurile se organizau, se construiau şi transformau peisajul.

Locurile în care trăiau oameni indiferent de nivelul lor social, locurile din care se obţineau recoltele se numeau manse. Stăpânul domeniului trăia pe o mansă seniorială (*mansus indominicatus*). În jurul său, loturile ţăranilor constituiau spaţiul în care se desfăşurau viaţa şi munca cotidiană ale cultivatorilor. Bredingus, originar din Languedoc, contemporan al lui Carol cel Mare, exprimă bine acest lucru:

„Eu Bredingus dăruiesc mănăstirii din Aniana mansa seniorială unde am reşedinţa şi alte manse care depind de aceasta cu clădirile, arborii, drumurile, păşunile, câmpurile, terenurile arabile, apele şi cursurile de apă, grădinile, viile." (Cartularul de la Aniana, ed. Devic şi Vaissete, *Histoire de Languedoc*, t. IV, nr. 50.)

Mansa reprezenta, aşadar, unitatea esenţială a domeniului, indiferent dacă acesta era senioral sau ţărănesc. Acest termen nu putea avea un conţinut juridic. Termenul juridic în cazul domeniului seniorului era cel mai adesea alodiu[7], iar alteori beneficiu; în cazul loturilor ţăraneşti era pământ arendat (*tenure*) în schimbul unor redevenţe. În al doilea caz, scribii carolingieni încercau să dea o definiţie urmând noţiunile romane: mansele erau, asemenea oamenilor, libere, aservite şi lidile. Examenul categoriilor de ţărani dependenţi şi al terenurilor ne obligă totuşi să ştergem aceste distincţii, care nu mai aveau relevanţă. Să examinăm cazul de la Palaiseau, unde totul este amestecat: trei ţărani dependenţi, doi sclavi şi un om liber datorau împreună, pentru mansa liberă pe care o cultivau de comun acord, o corvoadă şi redevenţe fixe (*Polyptique de l'abbé Irminon*, ed. B. Guérard, t. II, p. 6).

Cu toate acestea, la Palaiseau, două manse libere cu suprafeţe egale nu erau supuse aceloraşi prelevări. În schimb se putea întâmpla ca manse libere şi aservite să fie grevate de sarcini identice: aşa stau lucrurile la Villeneuve-Saint-Georges (*ibid.*, t. II, pp. 6 şi 230).

Statutul juridic al oamenilor şi al pământurilor, suprafeţele cultivate, tipul culturilor nu mai aveau nici o influenţă asupra îndatoririlor. Un anume sclav făcea mai puţine corvezi decât un anume om liber. Cutare suprafaţă de mică întindere era mai mult taxată decât o alta care avea o

[7] Teren stapânit în deplină proprietate.

întindere mai mare. Undeva, mai multe familii aveau mai mulţi copii de hrănit, în timp ce mansa învecinată, aproape părăsită, nu era mai mult taxată în produse. Mecanismele sistemului domenial nu scapă totuşi oricărei logici; dar această logică nu este legată nici de vechile cadre instituţionale, nici de noile exigenţe ale economiei, cel puţin, nu într-o manieră directă. Pentru a înţelege acest sistem, trebuie să analizăm apariţia senioriei rurale.

Domeniul este unitatea fundamentală a vieţii rurale. El se compune din două tipuri de manse, cea a stăpânului şi cele ale ţăranilor dependenţi. Domeniul unea la un loc singurele două grupuri care aveau consistenţă în mediul rural: ţăranii şi seniorii.

Ţăranii, pe care textele îi numesc agricultori (*coloni*), sclavi (*mancipia*), dependenţi (*servi*), locuitori ai domeniului (*villani*), săteni (*rustici*), locuiau mansele sau comunităţile (*colonges*)[8]. Originile lor, ca şi cele ale pământurilor, erau diferite. Găsim în rândurile lor vechi coloni liberi aserviţi, legaţi de pământ şi de muncă. Alături de aceştia, oameni dependenţi, care primiseră de la stăpân loturi de pământ, având obligaţii identice. Posesorii unui alodiu se alăturau acestui grup indistinct; plasându-şi pământurile într-un regim asemănător cu cel al loturilor dependente, aceştia se eliberau de orice obligaţii, dar alunecau în acest fel în categoria persoanelor dependente. Diverse alte categorii puteau fi inventariate, dar, în ochii stăpânului, erau toate asemănătoare. Inventarul redactat de Vadalde pentru abaţia Saint-Victor din Marsilia distinge uneori pe coloni de zilieri, dar ansamblul ţăranilor dependenţi este

[8] Termenul francez, provenit din lat. *Colonica*, desemnează o comunitate rurală care reunea case, hambare, grajduri, loturi de pământ concedate în folosinţă.

reunit în bloc sub termenul general de *mancipia*: redevenţele enumerate cum se cuvine şi dependenţele pe care le reflectau au devenit elementul esenţial. Inventarele înregistrează censul în argint, care începe să se dezvolte, impozite în natură a căror valoare începe să se fixeze, pentru mai multe secole, în epoca lui Carol cel Mare, şi corvezile impuse fără deosebire tuturor oamenilor de pe domeniu. Explicaţia acestui proces trebuie căutată în rândul stăpânilor de pământ.

În fapt, al doilea grup de oameni de pe domeniu, cel al stăpânilor (*domini*), este grupul responsabil de viaţa economică şi socială a zonelor rurale. Trebuiau să facă în aşa fel încât pământurile să producă recolte mai bune şi trebuiau să-şi protejeze oamenii.

Acţiunea economică apare în dotarea domeniului: mori de apă, prese, clădiri exploatate în comun constituiau lucrări de anvergură, costisitoare, care s-au multiplicat totuşi aproape peste tot. Pădurile întinse erau puse la dispoziţia turmelor şi securilor ţăranilor. Grupul stăpânilor a acţionat pentru extinderea suprafeţelor cultivate prin defrişări şi a hotărât fertilizarea solului, din timpul lui Carol cel Mare datând folosirea îngrăşămintelor. Pe aceste pământuri, gândite în ansamblu şi ameliorate, stăpânul îşi rezerva propria mansă, mai întinsă şi mai bogată decât celelalte şi care servea drept model. Stăpânul supraveghea construcţia locuinţelor ţăranilor reuniţi sub protecţia sa. Uneori decidea mărirea domeniului (*villa*) în *villares*, organizată într-o manieră asemănătoare. Dota ansamblul bisericilor şi tot ce era necesar vieţii religioase. Se întâmpla să supravegheze, precum Angilbert la Saint-Riquier, târgurile meşteşugăreşti (*vici*) din împrejurimi, dar dezvolta, de asemenea, pe domeniul său ateliere textile, topitorii, ateliere de prelucrat lemnul. Acest fapt a făcut să se spună că domeniul îşi

putea asigura cele trebuincioase, lucru nu neapărat necesar, întrucât existau pieţele; era mai degrabă o facilitate.

La rândul său, regele reprezenta un exemplu de stăpân funciar preocupat de buna funcţionare a domeniilor sale.

„Să fie distribuite din timp pe proprietăţile noastre, după obicei, inul, lâna, vopsele, piepteni pentru a dărăci lâna, săpun, untură, mici recipiente şi alte lucruri mărunte necesare. Fiecare administrator să aibă sub conducerea sa buni meşteşugari: fierari, meşteri în aur şi argint, cizmari, tăbăcari, tâmplari, meşteri de scuturi, pescari, păsărari, săpunari, fabricanţi de bere, de cidru, de rachiu şi de alte băuturi, brutari, meşteri de plase de vânătoare şi de pescuit... Iar presele de pe domeniile noastre să fie bine întreţinute." (Capitularul despre domenii, MGH, *Capitularia*, I, p. 82.)

Finalitatea economică a organizării domeniului, dorită şi răspândită de rege, nu lasă loc nici unei îndoieli, constituind o îmbunătăţire în gestionarea pământurilor. Deşi nu era valabilă în întreg regatul, iar punerea în aplicare prezenta mari variaţii, reprezenta un model care se sprijinea pe ordinele regale.

„Fie ca fiecare administrator, în fiecare an, în orice exploatare agricolă, să întocmească un raport clar şi organizat, de Crăciun, despre ceea ce provine de pe... pământurile lucrate... de văcarii şi de cultivatorii noştri... despre porci... mori... păduri... câmpuri... poduri... ambarcaţiuni... pieţe... vii şi vin din redevenţe, fân, lemn... pârloage, mei... ceară... untură... săpun... bere... vin nou şi vechi... grâu... păsări... producţia meşterilor în metal... cizmari... tăbăcari... şelari... forje... mine de fier, de plumb şi altele..." (MGH, *Capitularia*, I, p. 83.)

Domeniul consta însă şi în altceva. Au fost deja amintite relaţiile de protecţie, de dependenţă care legau de stăpân pe oamenii de pe domeniu. Evoluţia economică

a făcut din ţăranii posesori de pământ fie că erau liberi, sau nu, oameni dependenţi, supuşi aceloraşi sarcini. Toţi se bucurau în schimb de protecţia fizică şi materială care consta în apărarea lor sau în echiparea pentru apărare, sau — în timp de foamete — în asigurarea celor necesare traiului. Exista însă şi o protecţie morală care se manifesta cu prisosinţă prin construirea şi întreţinerea unei biserici, prin înzestrarea presbiterială şi prin impulsul dat vieţii religioase. Seniorul trebuia, în plus, să supravegheze ca nici un delict să nu se producă pe pământul său.

„Administratorii să vegheze ca supuşii noştri care sunt în grija lor să nu poată comite furturi sau alte fărădelegi." (MGH, *Capitularia*, I, p. 83.)

Ordinea publică, buna comportare civică şi morală a oamenilor de pe domeniu cădeau în răspunderea seniorului, care era destul de diferit de supuşii săi, chiar dacă aceştia erau oameni liberi. Societatea rurală făcea distincţie între seniori şi ţărani. Rezidenţa seniorului constituia trăsătura vizibilă a acestei deosebiri. În centrul posesiunilor seniorului se ridica locuinţa acestuia (*curtis*). Casa era construită din piatră, cu etaj şi cuprindea o sală mare prevăzută cu un şemineu. În jurul ei se aflau clădiri anexe şi case ale unor supuşi. Ansamblul forma o curte concepută ca o fortăreaţă, având palisadă, şanţ, poartă întărită. Împrejmuirea fortificată reprezenta deja o organizare defensivă a habitatului. Reşedinţa seniorului funciar înscria în peisaj rolul său predominant în sânul unei societăţi rurale în schimbare.

„Am găsit pe pământurile domeniului de la Annapes o sală regală solid construită în piatră, trei camere, întreaga casă înconjurată de cămări cu unsprezece mici piese, iar dedesubt o cramă şi două porticuri. Există, de asemenea, în interiorul curţii

şaptesprezece case de lemn cu tot atâtea anexe şi alte dependinţe, un staul, o bucătărie, o brutărie, două hangare, trei magazii. Curtea este puternic întărită cu un gard cu portal de piatră şi, deasupra, un hambar. Există, de asemenea, o curte mică, întărită la rândul ei cu un gard şi în care sunt plantaţi diferiţi arbori." (Însemnare despre Annapes, MGH, *Capitularia*, I, p. 254.)

Atunci când seniorul funciar dispunea de cele mai vaste drepturi politice asupra oamenilor, şi aceasta era situaţia regelui, organizarea reşedinţei putea să însoţească naşterea senioriei rurale.

În epoca lui Carol cel Mare, pământul se afla în centrul preocupărilor oamenilor, sprijinind definirile esenţiale ale societăţii. Recunoaştem voinţa regelui în dezvoltarea sistemului domenial, răspândit pe pământurile regale şi pe domeniile aristocraţilor laici şi ecleziastici sub îndrumarea influentului monarh. Regăsim aceeaşi voinţă regală în problemele monetare.

3. Moneda lui Carol cel Mare a fost dinarul de argint. Reluând legile pe care tatăl său, Pepin cel Scurt, le promulgase încă din 755, Carol a continuat şi a amplificat o reformă care a dăruit regatului o monedă sănătoasă şi bine controlată. Pepin emisese o monedă pe care fusese înscris numele său şi cel al atelierului în care fusese emisă, îndepărtând din această afacere regală pe monetarii atât de înfloritori în epoca Merovingienilor. Pepin a renunţat, de asemenea, să bată piese care dădeau impresia că sunt din aur, dar care nu aveau nici o valoare intrinsecă. Astfel a apărut dinarul de argint, pe care legile lui Carol cel Mare l-au făcut din ce în ce mai greu, iar emiterea lui din ce în ce mai mult rezervată atelierelor regale.

Valorând mai întâi 22, apoi 20 de *solizi,* acest dinar nu punea lumea francă în concurenţă cu nici unul dintre

imperiile rămase fidele monedei de aur: Bizanţul şi-a păstrat nomisma de aur, iar Orientul islamic s-a folosit de dinarul de aur. În schimb, în Occident, dirhemii de argint ai Spaniei musulmane şi monedele de argint (*sceattas*) ale regatului Merciei constituiau piese foarte asemănătoare dinarului carolingian. În interiorul zonei argintului putem distinge aparenţa unei paritǎţi între diverse monede occidentale. Exista un trafic între zona de argint şi cea de aur. Dinarul carolingian nu lăsa regatul în afara profiturilor marelui comerţ, dimpotrivă. În interior a fost un element de unitate într-un regat din ce în ce mai vast, în care efigia regală a fost astfel cunoscută de toţi. Politica dinarului a fost creaţia lui Pepin, dar Carol cel Mare este cel care a transformat-o într-un monopol regal.

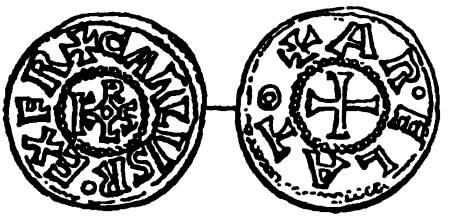

Dinar de argint cu monogramă şi cu cruce, atelierul de la Arles (după E. Gariel, Les monnaies royales de France sous la race carolingienne, planşa XII).

La apogeul activităţii monetare a lui Carol cel Mare, această piesă reprezenta a 240-a parte dintr-o livră măsurând 491 g. Argintul provenea din minele de la Harz, din Boemia, de la Melle, poate din Pirinei. Legi diferite, emise în anii 773, 781 şi 794, au ameliorat calitatea şi au fixat tipul dinarului. La o dată nedeterminată, între 774 şi 794, pe monedă a apărut monograma regală şi crucea cu braţe

egale, care a devenit semnul distinctiv al regatului pe toată perioada medievală. În privinţa monopolului regal, pe care întreaga legislaţie a avut tendinţa să-l întărească, acesta a atins apogeul după încoronarea din anul 800, dar a fost precedat de diferite măsuri. La fiecare schimbare monetară pe care a operat-o, regele a făcut obligatorie circulaţia noilor dinari.

„Fie ca nimeni să nu cuteze să dea sau să primească dinarii folosiţi până în prezent şi, dacă cineva va îndrăzni, să fie amendat." (Capitularul de la Mantova, 781, MGH, *Capitularia*, I, p. 190.)

„Să cunoaşteţi foarte precis edictul nostru privind dinarii: noii dinari să circule în fiecare loc, în fiecare cetate, în fiecare târg şi să fie primiţi de către toţi." (Capitularul de la Frankfurt, 794, MGH, *Capitularia*, I, p. 73.)

Alături de dinarul de argint anumite ateliere, mai ales cele din sudul Galiei, din Italia şi cele ale palatului, băteau monede de aur, dar acestea nu par să fi interesat monopolul regal şi nici nu au împiedicat circulaţia altor monede de aur pe cuprinsul regatului. Theodulf, episcop de Orléans, ne asigură că a văzut dinari arabi în portul Marsiliei (*Carmen ad Judices*). Nu exista însă altă monedă de argint, pe întreg teritoriul regatului, decât moneda regală, cel puţin dacă socotim după descoperirile monetare. În acest domeniu, monopolul regal era efectiv din motive ce ţineau, desigur, de prestigiu şi de autoritate, dar şi de supravegherea schimburilor comerciale.

Dinarul de argint este expresia realităţilor comerciale ale lumii carolingiene. Servea schimburilor ca o contramarfă şi ca referinţă-valoare a unei plăţi efectuate în dinari. Rareori era obiectul unui comerţ, adică al unei operaţii de împrumut. În probleme comerciale, regele şi-a făcut cunoscută voinţa într-o manieră clară. A stabilit, înainte de orice, noţiunea de

preţ just. Acesta nu asculta de legile ofertei şi cererii. Astfel, preţul just, care în domeniul alimentar era prin excelenţă cel al grâului, era un preţ stabilit care nu putea fi modificat, nici măcar atunci când marfa respectivă devenea rară.

„Face un profit ruşinos cel care, în vreme de recoltă sau de cules, fără a fi nevoie, împins doar de lăcomie, cumpără grâne sau vin cu doi dinari măsura şi îl păstrează până când poate să-l vândă cu patru sau şase dinari măsura, sau chiar mai mult. Dacă cumpără din necesitate, actul său este considerat unul de negoţ.

Dacă, prin graţia lui Dumnezeu, cineva a strâns pe moşia sa, sau pe terenul în folosinţă mai mult grâu decât este nevoie pentru el şi oamenii săi şi vrea să vândă surplusul, să nu facă să fie plătit mai mult de doi dinari măsura de ovăz, trei dinari măsura de orz, trei dinari măsura de alac, patru dinari măsura de secară, şase dinari măsura de grâu." (Capitularul de la Nijmengen, art. 17–18, MGH, *Capitularia*, I, p. 140.)

Legislaţia carolingiană condamna noţiunea de dobândă fie că era vorba de împrumut de produse, sau de împrumut în bani. Condamnarea este categorică.

„Este cu totul interzis tuturor să dea împrumut cu dobândă." (Admonitio Generalis, 789, art. 5, MGH, *Capitularia*, I, p. 62.)

„Trebuie să se înţeleagă prin camătă gestul de a primi mai mult decât s-a dat. De exemplu, dacă s-au dat zece dinari şi se pretind mai mulţi, sau dacă a fost împrumutată o baniţă de grâu şi se pretind două." (Capitularul de la Nijmengen, art. 11, MGH, *Capitularia*, I, p. 140.)

Regele explica motivul acestei interdicţii prin noţiunea de câştig just.

„Cel care împrumută ceva obţine un câştig, şi acest câştig este just dacă nu pretinde mai mult decât a împrumutat." (Capitularul de la Nijmengen, art. 16, *ibidem*.)

Trebuie recunoscut că noţiunea de câştig just este încă şi mai problematică decât cea de preţ just. Câştig just din punct de vedere moral? Cu siguranţă. Implica şi un câştig economic? În acest caz ar trebui să-l punem în legătură cu o dispariţie crescândă a bunurilor sau cu dinarul care devine tot mai greu: regele nu oferă nici o explicaţie.

Nu pare că respectiva legislaţie constrângătoare ar fi împiedicat schimburile. Acestea s-au desfăşurat din ce în ce mai mult în interiorul vastelor teritorii ale lumii carolingiene în care existau pieţe active, dar şi în perimetrul schiţat de zona argintului în jurul regatului franc. Insulele anglo-saxone, Scandinavia, Spania musulmană au fost parteneri comerciali activi. Regele a schimbat numeroase scrisori cu Offa, regele Merciei, în scopul protecţiei reciproce a negustorilor.

„Ne-aţi scris în legătură cu negustorii. Noi dorim ca aceştia să aibă, din porunca noastră, în regatul nostru, protecţie şi apărare şi să poată face în chip firesc comerţ potrivit vechilor obiceiuri. Dacă într-un anumit loc sunt pe nedrept asupriţi şi se vor plânge nouă sau judecătorilor noştri, poruncim să se facă dreptate. În acelaşi fel, dacă se va face vreo nedreptate supuşilor noştri care sunt sub puterea voastră, aceştia să facă apel la judecata voastră dreaptă astfel încât să nu intervină nici o supărare între noi." (MGH, *Epistolae Karolini Aevi*, II, p. 145.)

Pe atunci, comerţul nordic se dezvoltase considerabil, antrenând ascensiunea oraşelor Dorestad şi Quentovic. Axele meridionale au supravieţuit însă şi ele. Regele a numit un conte pentru supravegherea negoţului între Francia şi Spania musulmană, pe crestele Pirineilor. Acesta a fost Auriol.

„În anul 806, a murit contele Auriol care supraveghea comerţul peste Pirinei între Spania şi Galia, către Huesca şi Zaragoza." (MGH, *Scriptores*, I, p. 122.)

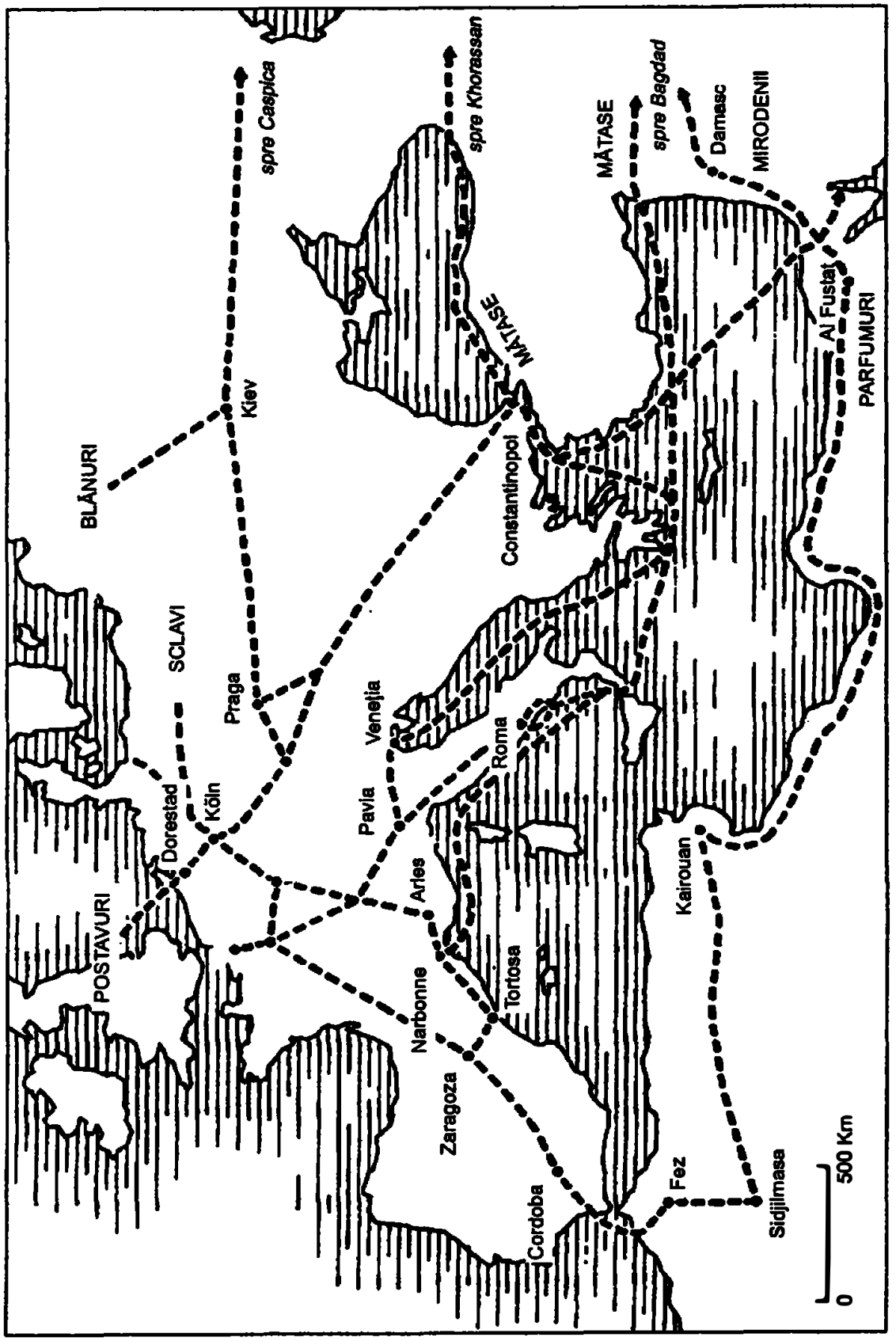

Legăturile comerciale îndepărtate ale lumii carolingiene (după M. Lombard, Espaces et réseaux du haut Moyen Age).

Teritoriul francilor era situat, prin urmare, pe un număr de axe comerciale care, dincolo de Elba, se deschideau către regiunile stepelor, unde trăiau varegii, şi se prelungeau, spre sud, către lumea musulmană. Aceste schimburi au introdus în Galia carolingiană ţesăturile nordice, blănurile, sclavii din Răsărit, mătăsurile bizantine şi anumite produse africane. În schimb, puţine mărfuri carolingiene erau autorizate să părăsească regatul, cu excepţia ceramicii renane, protecţionismul afectând mai ales armele şi cuirasele atât de invidiate de popoarele învecinate.

„Fie ca nimeni să nu vândă sclavi creştini sau păgâni, nici arme, direct sau prin intermediar, în afara regatului nostru." (MGH, *Capitularia*, I, p. 190.)

„În privinţa negustorilor care merg în ţinuturile slavilor şi avarilor, să nu ia cu ei pentru a vinde arme şi cămăşi de zale." (MGH, *Capitularia*, I, p. 125.)

Interdicţia voită a bunurilor carolingiene la export şi monopolul regal îşi conjugă efectele pentru a explica absenţa descoperirilor de monedă de argint străină în Galia. Atunci când regele proteja pe negustorii proprii, precum evreul Isaac, acest fapt avea în vedere procurarea de bunuri, nu căutarea unor debuşee pentru produsele Galiei. Scopul comerţului carolingian nu era profitul, ci aprovizionarea. Bunurile cele mai căutate în exterior erau mărfurile rare, chiar curiozităţile: elefantul adus din Orient a umplut timp de mai mulţi ani coloanele analelor france. Pentru anumite bunuri comerţul era inoperant întrucât ţinea de monopolul împăratului bizantin, precum anumite mătăsuri; dacă mărfurile proveneau din atelierele califului abbasid, doar schimbul de daruri permitea procurarea acestora. A stârnit uimire, la Aix-la-Chapelle, orologiul adus de la Bagdad.

Daruri, mărfuri, dinari, regele proteja şi guverna totul, din ce în ce mai mult. După încoronarea imperială a lui Carol cel Mare, politica monetară a devenit mai strictă, fără a modifica radical sistemul. Actele esenţiale au fost emise în anul 805. Numărul de ateliere de emitere a fost redus, baterea de monedă a fost rezervată palatelor regale, cu unele excepţii special autorizate. Conţii au fost în mod special însărcinaţi cu supravegherea monetară.

„Dorim să nu existe altă monedă decât cea a palatului nostru sau cea pe care am autorizat-o." (MGH, *Capitularia*, I, p. 125.)

Tipul de dinar a fost modificat prin introducerea de referinţe imperiale clare: bust imperial cu o cunună de lauri, titlu de împărat august (*Imperator Augustus*) şi, pe revers, emblema acestui imperiu — templul şi deviza „religia creştină" (*Christiana Religio*). Această piesă monetară afirma, în interiorul imperiului, că nu exista decât o singură autoritate. Fie că era sărac sau bogat, fiecare locuitor al imperiului folosea aceeaşi monedă care făcea referire doar la Carol cel Mare, şi acest fapt constituia o legătură concretă între toţi.

Societatea şi economia carolingiană poartă indubitabil, la sfârşitul secolului al VIII-lea, amprenta lui Carol cel Mare. Trăsăturile existau în epoca lui Pepin. Regele Carol le-a continuat, le-a dezvoltat, aşa cum a procedat şi în domeniul guvernării.

O dată cu încoronarea imperială sau, mai exact, începând cu anii care au precedat-o imediat, se observă o nouă definire a societăţii, o lărgire a vieţii religioase.

CAPITOLUL V

CAROL CEL MARE ÎMPĂRAT AUGUST

O dată cu secolul al IX-lea, a început o nouă perioadă în domnia lui Carol cel Mare, marcată prin desăvârşirea realizărilor deja întreprinse şi prin câteva aspecte noi, dintre care foarte importantă a fost restaurarea, la 25 decembrie 800, a titlului imperial în folosul regelui francilor şi longobarzilor. Este necesar să ne oprim asupra acestui eveniment.

1. Pregătirea restaurării titlului imperial a început în jurul anului 794. Regele depăşise cincizeci de ani. În plan extern, războaiele întreprinse lăsau să se întrevadă un final fericit. Noi duşmani apăruseră, normanzii şi sarazinii care, în anul 793, au fost cu greu opriţi în Septimania, pe râul Orbieu, de Guillaume de Toulouse, după care, în anul 798, s-au instalat în Baleare. Curând, au ameninţat Corsica. Dar, în plan intern, regele era stăpânul deplin al unui teritoriu atât de vast, încât Alcuin, în frecventele epistole adresate regelui, nu a ezitat să-l numească imperiu.

Carol cel Mare a construit la Aix-la-Chapelle, în regiunea în care văzuse lumina zilei, un palat în care se oprea din ce în ce mai des, pentru perioade din ce în ce mai lungi. Regele începuse să se sedentarizeze.

„Anul 795: şi-a stabilit reşedinţa la Aix-la-Chapelle. A făcut să se construiască aici o biserică de o mărime remarcabilă, ale cărei porţi şi balustrade erau din bronz. A rânduit-o cu mare grijă şi a dăruit-o cu toate podoabele necesare. În acelaşi loc a construit

un palat numit Latran şi a poruncit să fie aduse aici toate comorile din fiecare regat al său. Acolo a ridicat, de asemenea, construcţii numeroase şi măreţe." (Analele de la Moissac, MGH, *Scriptores*, I, p. 297.)

Astfel, în jurul regelui, în cercul învăţaţilor, a luat naştere ideea imperială. Trei constatări susţin acest fapt. Teritoriul romanizat al vechiului Imperiu roman de Apus era în stăpânirea lui Carol cel Mare. Imperiul de Răsărit exista, dar nu merita să reprezinte Imperiul creştin. Imperiul şi-a căutat sursa de legitimare la Roma, pentru că la Roma domniseră împăraţii romani şi pentru că tot acolo rezida papa, conducătorul creştinătăţii.

A) Este uşor de constatat că partea occidentală a fostului Imperiu roman era în mare parte în stăpânirea regelui francilor. Andaluzia, vechea Baetica romană şi fosta provincie Africa, devenită Maghrib, invadate de Islam, rămâneau, este adevărat, în afara posesiunilor carolingiene. Expediţia francilor împotriva Zaragozei s-a încheiat brusc în 778, dar războiul a continuat în părţile Barcelonei şi a fost creată o marcă a Spaniei împotriva Spaniei musulmane. Regele şi-a menţinut interesul faţă de Peninsula Iberică. În anul 798, atunci când regele Alfons al Galiciei a cucerit Lisabona de la musulmani, anturajul regal a considerat darurile trimise de învingător la Aix drept închinare a victoriei şi a rezultatelor ei lui Carol cel Mare. În privinţa regatelor anglo-saxone, acestea erau conduse de diferiţi regi cu care Carol cel Mare a întreţinut relaţii bune, pe de altă parte acestea neconstituind o zonă esenţială a fostului Imperiu roman ale cărui forţe vitale se aflau în altă parte.

Italia, Galia, Germania puteau în schimb să concureze pentru această onoare. Aici se găseau capitalele Imperiului roman târziu, şi cadrul monumental al acestor oraşe exalta romanitatea de la Arles la Trier, de la Lyon până chiar la Roma.

„Carol cel Mare stăpânea Roma însăşi, loc unde, din timpuri străvechi, cezarii aveau obiceiul să-şi aibă reşedinţa. Regele stăpânea şi alte reşedinţe în Italia, în Galia şi nu mai puţin în Germania, căci Dumnezeu cel atotputernic consimţise să pună sub puterea lui toate aceste localităţi şi părea drept, cu ajutorul lui Dumnezu şi la cererea întregului popor creştin, să aibă la rândul său şi titlul de împărat." (Analele de la Lorsch, MGH, *Scriptores*, t. I, p. 38.)

B) Comparaţia între acest Occident mereu sensibil la tradiţiile romane şi ceea ce rămăsese din Imperiul de Răsărit nu era, în viziunea lui Carol cel Mare, în favoarea Bizanţului. Nici limba greacă, nici puterea conducătorului, mai mult *basileus*[9] (rege) decât *imperator* (împărat), nici disputele dogmatice nu autorizau, din punctul de vedere carolingian, revendicarea titlului de conducător al creştinătăţii. Astfel, Carol cel Mare a refuzat atributul de „universal" pe care îl revendicau conciliile clerului bizantin şi a exprimat, începând cu *Cărţile caroline* (787), îndoielile sale în legătură cu bizantinii. Disputele privind natura lui Christos, sau în legătură cu iconoclasmul au rămas probleme bizantine. În privinţa disputei iconoclaste, atât de violente la Bizanţ unde a ridicat şi a doborât împăraţi, Carol cel Mare a arătat multe rezerve şi s-a implicat aducând dezbaterea la proporţii corespunzătoare. În această chestiune, a ştiut

[9] Termenul de *basileus* era echivoc, putând însemna rege, dar şi împărat.

să facă auzită vocea raţiunii şi a împărtăşit papei punctul său de vedere. Bizanţul nu era demn, potrivit lui Carol cel Mare, de titlul imperial. De asemenea, când, în anul 798, o facţiune ostilă noii împărătese a venit să-i ofere coroana Orientului, regele a refuzat. Imperiul pe care Carol cel Mare l-ar fi condus într-o zi nu putea fi Imperiul bizantin, pentru care occidentalii manifestau un oarecare dispreţ.

C) Dacă Bizanţul nu putea reprezenta Imperiul creştin, Carol cel Mare a considerat că trebuie să-şi îndrepte privirile către Roma.

Din anul 754, papii obişnuiau să poarte negocieri, să încheie tratate cu regii francilor întemeindu-se pe un text numit convenţional „donaţia lui Constantin"[10]. Autenticitatea acestui document interesează mai puţin decât importanţa pe care i-o recunoşteau carolingienii. Potrivit acestui text, împăratul Constantin cel Mare ar fi acordat puterea imperială în Apus papei Silvestru şi succesorilor acestuia, precum şi „toate provinciile, localităţile, oraşele din Italia şi din regiunile occidentale ale imperiului". În virtutea acestui document, Pepin cel Scurt şi fiii săi au primit de la papă titlul de patriciu al romanilor, iar Pepin a promis să restaureze puterea vremelnică a papei. La cererea poporului, papa, depozitar al titlurilor imperiale, era, aşadar, în măsură să le şi acorde. Se putea spera la aceasta?

Între papalitate şi Carol cel Mare raporturile au fost bune, mai ales în timpul pontificatului lui Hadrian. Acesta i-a uns pe fiii regelui, în anul 781, a susţinut politica bavareză şi beneventină a francilor, în anii 781, 786 şi 787. În

[10] În text apare „pseudo-donacia lui Constantin", dar în epoca lui Carol cel Mare nimeni nu punea la îndoială autenticitatea documentului. Abia în epoca Renaşterii, Lorenzo Valla a demonstrat că era vorba de un fals.

794, în conflictul religios cu Bizanţul, papa s-a alăturat din nou punctului de vedere al regelui francilor. Carol cel Mare l-a vizitat în trei rânduri la Roma şi a primit onorurile cuvenite rangului său şi titlului de patriciu.

La moartea lui Hadrian, în anul 796, regele a poruncit rugăciuni şi a pus pe mormântul papei un epitaf cu litere de aur. Din momentul alegerii sale, noul papă, Leon al III-lea, a cerut regelui să trimită la Roma reprezentanţi care să primească de la poporul roman jurământul de fidelitate şi ascultare. Noi raporturi au fost stabilite între Roma şi franci.

„Leon, din momentul în care i-a succedat lui Hadrian, a trimis regelui soli încărcaţi cu daruri. A făcut să-i fie înmânate cheile de la bazilica Sfântului Petru şi stindardul oraşului Roma." (Analele regale, *Sricptores rerum germanicarum*, ed. F. Kurze, p. 98.)

Regele francilor a obţinut avantaj în domeniul credinţei, ca şi în domeniul politic: precursor al Imperiului creştin.

„Doresc să stabilesc cu preafericirea voastră un pact inviolabil de credinţă şi de caritate... Mie îmi revine, cu ajutorul divinei pietăţi, sarcina de a apăra pretutindeni, cu ajutorul armelor, Biserica lui Christos: în afară împotriva incursiunilor păgânilor şi a devastărilor necredincioşilor, în interior protejând-o prin răspândirea credinţei catolice. Vouă, Sfinte Părinte, vă revine sarcina, ridicând mâinile către Dumnezeu împreună cu Moise, să ajutaţi oştile noastre să izbândească prin rugăciunile voastre." (MGH, *Epistolae Karolini Aevi*, t. II, p. 93.)

2. Încoronarea imperială s-a desfăşurat la Roma, la 25 decembrie 800. Carol cel Mare s-a îndreptat spre Italia în toamna acelui an „pentru a rezolva afacerile publice, ecleziastice şi private ale Romei, ale scaunului apostolic şi ale întregii Italii". Deoarece regina Liutgarde decedase în

primăvara precedentă, regele a întreprins, împreună cu diferiţi membri ai familiei regale şi cu o numeroasă escortă, pelerinajul la Roma.

Mai multe texte relatează evenimentul, fiecare dintr-o perspectivă proprie. Versiunii anturajului regal îi putem contrapune pe cea a Romei, a Bizanţului şi, în sfârşit, pe cea a curţii carolingiene din anii care au urmat încoronării. Din aceste texte diferite se degajă câteva puncte comune.

A) Titlul imperial bizantin nu a fost resimţit ca o piedică în calea restaurării titlului imperial în Apus, în special din cauza situaţiei puterii imperiale bizantine în anul 800.

„Demnitatea imperială, puterea seculară a celei de-a doua Rome s-au stins. Am aflat şi am răspândit peste tot vestea felului nedemn în care conducătorul acestui imperiu a fost depus, nu de către străini, ci de către propria sa familie şi proprii concetăţeni." (Scrisoare a lui Alcuin către Carol cel Mare, MGH, *Epistolae Karolini Aevi*, t. 2, p. 28.)

„În acea vreme, în ţinutul grecilor, titlul de împărat nu mai era purtat de nimeni, şi o femeie conducea pe atunci imperiul lor." (Analele de la Lorsch, MGH, *Scriptores*, t. I, p. 38.)

Poate că punctul de vedere al francilor nu era în întregime justificat. Puterea împărătesei Irina, considerată de populaţia constantinopolitană drept *basileus autocrator*, avea, în momentul respectiv, o bază largă, bucurându-se de susţinerea unei părţi a clerului. Însă modalităţile de obţinere a tronului, calitatea de femeie, existenţa unei grupări adverse puternice constituiau motive suficiente pentru ca francii să-i pună la îndoială legitimitatea.

După încoronarea sa, Carol cel Mare a angajat negocieri cu împăraţii bizantini care s-au succedat şi, potrivit lui Eginhard, „a avut parte de reaua lor voinţă, graţie mărinimiei

sale care îi punea în evidenţă superioritatea, trimiţându-le frecvente solii şi numindu-i în scrisori fraţi ai săi". În realitate, nu se remarcă nici o reacţie din partea Bizanţului la noul titlu purtat de Carol. Acesta amintea, în anul 811, împăratului bizantin Nikephoros I că dorea „ca pacea să fie stabilită între ei şi ca cele două imperii să fie înfrăţite şi unite în dragostea faţă de Christos. Şi, în fapt, lucrurile aşa s-au petrecut".

B) Circumstanţele romane ale încoronării imperiale a lui Carol cel Mare sunt mult mai interesante decât circumstanţele bizantine. Ele au devenit foarte cunoscute graţie analelor scaunului apostolic roman şi biografiilor papilor cuprinse în *Liber pontificalis*. La 25 aprilie 799, la Roma, o revoltă a ridicat o parte a aristocraţiei şi populaţiei romane împotriva papei. Maltratat, mutilat, umilit, Leon al III-lea a căutat refugiu la Paderborn, la curtea regelui francilor. Regele l-a ascultat, apoi a făcut să fie escortat cu toată cinstea la Roma, considerându-l în continuare drept papă. Cunoscând situaţia de acolo şi culegând noi informaţii, în toată iarna care a urmat, el a reflectat asupra soluţiei pe care trebuia să o adopte. În luna august a anului 800, la adunarea de la Mainz, şi-a făcut cunoscută decizia de a porni spre Italia pentru a dovedi nevinovăţia papei şi a pune la punct diferite chestiuni.

A ajuns în Italia în luna noiembrie a anului 800 şi, în ziua de 23 a aceleiaşi luni, papa l-a întâmpinat „cu cele mai mari onoruri" la douăsprezece mile de Roma: era mult mai mult decât chiar pentru împăratul bizantin. A trebuit să treacă o lună pentru ca întreg clerul să se adune spre a asculta argumentele prezentate de papă sub forma unui jurământ. Adunarea s-a reunit la 23 decembrie, iar două zile mai târziu, papa, repus în funcţie, l-a încoronat pe

Carol cel Mare. Trebuie oare să considerăm că încoronarea a fost rezultatul problemelor pontificale? Desigur, răscoala din anul 799 a afectat prestigiul papei care a depins în menţinerea tronului pontifical de eforturile lui Carol cel Mare. Dar, într-o manieră unanimă, *Analele france* nu au pus în prim plan această circumstanţă. În schimb, grecii i-au acordat o mare importanţă. Indiferent de circumstanţe, este cert că papa a jucat un rol esenţial în încoronarea lui Carol cel Mare.

C) Ceremonialul încoronării a apărut drept inovator, cel puţin în derularea lui. La Roma, ca şi la Bizanţ, împăratul ridicat prin voinţa poporului era aclamat şi apoi încoronat, ca un răspuns dat exprimării acestei voinţe. Ceremonialul urmat de Carol cel Mare a fost, potrivit tuturor mărturiilor, cu totul altul.

„Venind ziua Naşterii Mântuitorului Iisus-Christos, numită bazilică a preafericitului apostol Petru, i-a văzut pe toţi reuniţi. Atunci, venerabilul şi augustul pontif, cu propriile sale mâini, l-a încoronat cu o foarte preţioasă coroană. Apoi, ansamblul supuşilor romani, văzând cât de mult apărase şi iubise sfânta Biserică romană şi pe vicarul acesteia, au strigat într-un glas, prin voinţa lui Dumnezeu şi a preafericitului Petru, purtător al cheilor regatului ceresc, aclamaţia: «Lui Carol, Augustul evlavios, încoronat de Dumnezeu, împărat mare şi pacificator, viaţă şi victorie». Aceasta a fost rostită de trei ori în faţa bisericii preafericitului apostol Petru invocând mai mulţi sfinţi şi, prin toţi, a fost înălţat ca împărat al romanilor." (*Liber pontificalis*, ed. L. Duchesne, p. 8.)

„În aceeaşi preasfântă zi a Naşterii Mântuitorului, în timp ce, înaintea slujbei, regele, în bazilica preafericitului apostol Petru, s-a ridicat odată încheiată rugăciunea, iar papa Leon i-a pus coroana pe cap, şi întreg poporul roman l-a aclamat: «Lui Carol

Augustul, încoronat de Dumnezeu, mare şi pacificator împărat al romanilor, viaţă şi victorie». Şi, după aclamaţii, a fost adorat de papă în maniera vechilor împăraţi. Şi, abandonând titlul de patriciu, a fost numit mare şi august." (R. Rau, *Quellen zur Karolingischen Reichsgeschichte*, t. I, p. 74 — Analele regale.)

Potrivit textului franc, încoronarea l-ar fi surprins pe rege în timpul rugăciunii. Ceea ce spun toate sursele este că încoronarea a precedat aclamarea, dând o mai mare greutate intervenţiei papale. A fost oare regele întristat de această modificare adusă ritualului încoronării? Aşa lasă să se înţeleagă textul lui Eginhard, care relatează evenimentul câţiva ani mai târziu.

„În acea vreme a primit titlul de împărat şi pe cel de August. A fost faţă de acest fapt atât de potrivnic la început, încât spunea că nu ar fi intrat în biserică în acea zi, cu toate că era cea a celei mai mari sărbători, dacă ar fi ştiut dinainte planurile pontifului." (Eginhard, *Vita Karoli*, ed. L. Halphen, p. 80.)

Este interesant să observăm că textul aclamaţiei este identic în toate mărturiile, cu excepţia precizării „împărat al romanilor" din *Analele regale*. Aclamaţia s-a inspirat în fapt din panegiricele (*Laudes*) regale. În privinţa „adorării" împăratului de către papă nu există decât o singură referire în acest sens. Era vorba de o ceremonie romană, încă în vigoare la Constantinopol, care indica cu claritate ierarhia ce îl situa pe împărat deasupra oricărei puteri terestre. Nu a mai existat un alt exemplu în cazul încoronărilor imperiale ulterioare. Astfel a fost încoronat noul împărat creştin al Occidentului. Care erau titlurile sale?

3. Noul împărat a părăsit Roma în primăvara lui 801. Creştinătatea, Islamul şi alte popoare au înţeles schimbarea

intervenită la Crăciunul precedent. Prestigiul imperial a atins toate regiunile. O intensă activitate diplomatică, ale cărei începuturi putuseră fi sesizate încă din anul 798, s-a manifestat în toate direcţiile, mai ales după 801. Între anii 802 şi 813, au fost schimbate numeroase solii cu Bizanţul şi au fost încheiate diferite păci, nu numai cu bizantinii, dar şi cu veneţienii şi dalmaţii (806). Saxonii şi avarii au fost înfrânţi, şi regiunile cucerite au fost transformate în avanposturi în faţa slavilor şi normanzilor. Din 804 până în 810, mai multe negocieri cu normanzii s-au încheiat fără rezultat, astfel încât, în anul 811, Carol cel Mare a construit o flotă la Boulogne.

Relaţiile diplomatice cu Islamul s-au intensificat, în ciuda raidurilor sarazine asupra Corsicii. Negocierile au fost purtate atât în Orient (802–807), cât şi la curtea lui Carol cel Mare (810), soliile fiind însoţite de schimburi de daruri.

În privinţa regelui Northumbriei, Earduf, acesta i-a cerut lui Carol cel Mare să intervină ca mediator în regatul său (808–809). Carol cel Mare şi-a asumat astfel, în ochii tuturor, titlul imperial. Din anul 801, papa Leon al III-lea şi-a datat actele în ani ai imperiului şi, în 804, i-a făcut o vizită împăratului la palatul de la Aix.

Ne putem întreba cum a fost înţeles titlul imperial de către Carol cel Mare.

A) Se pare că, într-o primă etapă, încoronarea a luat oarecum prin surprindere anturajul şi cancelaria noului împărat. De fapt, formulele folosite erau replica bine cunoscutelor formule romane, insistând tocmai pe aspectul roman al puterii imperiale. De altfel, textul aclamaţiei din ziua încoronării amintea explicit aspectul roman al puterii imperiale a lui Carol cel Mare. Alte texte susţin aceeaşi interpretare. De exemplu, legenda unei diplome imperiale

din anul 802, care repetă şi copiază o formulă cunoscută. Reprezentarea oraşului Roma era însoţită de cuvintele: Restaurarea Imperiului roman (*Renovatio Roman<i> Imp<erii>*).

O diplomă acordată câţiva ani mai înainte în Italia îl amintea pe Carol cel Mare ca stăpânitor al Imperiului roman (*Romanum gubernans imperium*). Dacă este să ne luăm după titulatură, în perioada ce a urmat încoronării a existat sentimentul unei renaşteri a Imperiului roman. Dar acest nou imperiu nu semăna deloc cu cel condus de Constantin cel Mare. Nu se putea confunda cu romanitatea. Poporul franc înlocuise pe vechii stăpâni ai Occidentului şi avea o misiune divină explicit formulată. Împăratul era creştin şi franc şi era ataşat celei din urmă trăsături.

Monedă cu efigia lui Carol cel Mare (Cabinetul Medaliilor, Paris).

B) Din acest motiv, împăratul s-a delimitat tot mai mult de conotaţiile romane ale titlului său. A rămas împărat, „August", uneori *Caesar*, dar, treptat, menţionarea atributului roman s-a estompat. În titulatura dintr-un capitular din anul 806 el nu mai apare ca „împărat al romanilor", ci „stăpân al Imperiului roman", iar acest titlu era adăugat după cel franc. Deja în anul 802, unul dintre cele mai importante capitularii nu-l mai desemna decât ca suveran şi împărat (*Dominus Imperator*). În aceeaşi ordine de idei, legenda dinarilor emişi după anul 805 îl prezintă drept „Carol, împărat august", fără să mai fie menţionată Roma.

Din acel moment, titulatura scrisorilor va fi asemănătoare, de exemplu, în cea din anul 813 către Mihail I Rhangabe[11]: „Carol, prin bunăvoinţa graţiei divine, împărat, August, rege al francilor şi longobarzilor". Împărat, August, fără nici un fel de altă precizare, acesta a fost titlul asupra căruia s-a fixat noţiunea de imperiu în epoca lui Carol cel Mare. Este drept, tradiţia imperială a renăscut, dar nu se mai sprijinea doar pe referirea la Roma.

C) În ciuda încoronării imperiale, Carol a păstrat mereu titlul de „rege al francilor şi longobarzilor" pe care îl purta din anul 774. Ne putem întreba dacă aceasta nu înseamnă că, departe de a concepe puterea sa drept rezultat al funcţiei supreme — demnitatea imperială —, Carol a păstrat o viziune regală, francă a exercitării suveranităţii. Într-un cuvânt, problema este de a şti dacă nu cumva a rămas mai degrabă rege franc decât împărat. Aparenţele par să sugereze aceste lucru, în special actul din anul 806 de împărţire a regatelor între fiii săi, potrivit celei mai tradiţionale

[11] Împărat bizantin, 811–813, depus în urma înfrângerii suferite în faţa bulgarilor, în bătălia de la Versinikia (22 iunie 813).

legi a francilor. Era vorba de a împărţi pământurile stăpânite între descendenţii în linie masculină, potrivit cutumei germanice. Carol cel Mare a urmat încă o dată modelul tatălui său, Pepin cel Scurt, care împărţise regatul francilor între cei doi fii ai săi. Documentul merită examinat cu atenţie.

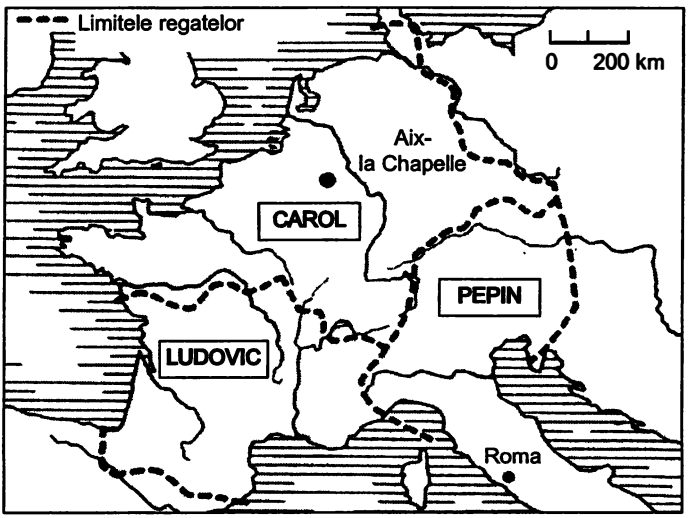

Împărţirea din 806.

Împărţirea nu prevedea consfinţirea unor regi cu titluri identice. Unul singur purta titlul de rege al francilor, şi anume primul născut, Carol, cel cu care se încheie textul împărţirii. Regatele Aquitaniei şi Italiei nu fuseseră încă create; vor apărea, în anul 781, drept regate „minore".

În privinţa titlului imperial, atribuirea sa nu era prevăzută în actul de partaj din anul 806. Anumite articole ne pot lăsa impresia că era un titlu colectiv, dar nu se afirmă acest lucru într-o manieră explicită. Este sigur că textul nu

a fost niciodată pus în aplicare deoarece doi dintre fiii lui Carol cel Mare au murit înaintea tatălui lor. Documentul pare să fi fost mai puţin destinat stabilirii succesiunii, cât asigurării unei păci imediate în întreaga ţară, evitând întrebări prin răspunsuri care le anticipau. Anumite remarce ale împăratului întăresc această interpretare. Mai întâi, preambulul capitularului de la Nijmengen, emis o lună mai târziu.

„Ca tot ceea ce am decis împreună cu fiii noştri pentru menţinerea păcii să fie respectat de toţi." (MGH, *Capitularia*, I, p. 131.)

Preambulul face aluzie chiar şi la împărţirea din 806.

„Am făcut să fie împărţit teritoriul întregului regat în trei părţi şi am făcut să fie scrisă şi desemnată partea pe care fiecare trebuie să o aibă, astfel încât fiecare să fie mulţumit de partea sa, menţionată prin porunca noastră şi cu ajutorul lui Dumnezeu, fiecare să se străduiască să apere regatul său împotriva străinilor şi să menţină împreună cu fraţii săi pacea şi dragostea." (MGH, *Capitularia*, I, p. 126.)

„Ca noi să avem sub ascultarea noastră pe iubiţii noştri fii şi poporul nostru iubit de Dumnezeu, împreună cu toată supunerea datorată unui părinte de fiii săi şi unui împărat de către popoarele sale." (*ibid*. p. 130.)

De ce insistă regele, în acest fel, pe necesitatea menţinerii păcii? Răspunsul este cuprins în text: aristocraţii, supuşi şi vasali ai unuia sau altuia dintre fii, nu doreau ca la moartea lui Carol cel Mare să fie lipsiţi de demnităţile şi posesiunile lor, cerând să cunoască din timp ţinutul unde urmau să se instaleze.

„7) Fie ca nici unul dintre fraţi să nu primească pe vasalul fratelui său, indiferent de motivul sau cauza ce l-ar îndemna să se refugieze la curtea sa.

8) Fie ca omul liber care, împotriva voinţei seniorului său, ar trece în regatul altuia să nu fie acceptat de acesta din urmă.

9) Ca vasalii fiecăruia dintre fiii noştri să aibă proprietăţi în regatul stăpânului său, nu într-altul, pentru ca din această cauză să nu apară vreo disensiune." (MGH, *Capitularia*, I, p. 128.)

Trebuie să plasăm această împărţire a regatului franc în conjunctura în care a fost elaborată şi să recunoaştem că a răspuns mai mult preocupărilor aristocraţiei decât unui proiect imperial. Se remarcă faptul că, împotriva a ceea ce pare să arate această împărţire inspirată de aristocraţie, întreaga administraţie a lui Carol cel Mare, începând cu anul 801, indică cu claritate noile tendinţe care pot fi calificate drept imperiale.

Capitolul VI

PROGRAMUL IMPERIAL

După încoronare, Carol cel Mare a rămas vreme îndelungată în palatul său de la Aix-la-Chapelle. Se pare că în acest timp a primit sfaturi, s-a informat asupra îndatoririlor legate de noua calitate şi, mai ales, a reflectat.

Gândirea lui s-a materializat în diverse capitularii promulgate pe parcursul anului 802. Activitatea legislativă a lui Carol cel Mare a fost, de atunci, accelerată ca şi când ar fi găsit în aceasta un atribut esenţial al titlului imperial. Marea majoritate a acestor hotărâri se adresau reprezentanţilor regali din provincii (18); altele aveau drept scop reglementarea vieţii ecleziastice (10); un al treilea grup regla diferite chestiuni de justiţie şi de drept (8). Se remarcă faptul că hotărârile referitoare la toţi locuitorii imperiului sunt mai numeroase decât cele cu aspect particular. La începutul secolului al IX-lea, în ciuda marelui amestec de popoare şi de limbi, imperiul era privit ca un întreg, iar programul imperial oferea pacea. Trasarea şi protejarea frontierelor (*limites, marcae*), solicitarea ca fiecare să-şi exercite vigilenţa în acest sens atât la frontierele maritime, cât şi la cele continentale constituiau măsuri necesare. Dar pacea pe care o cerea împăratul era, în primul rând, pacea între popoarele imperiului.

Întâlnim în edictele care se multiplică în permanenţă (47 de capitularii după încoronare, faţă de 9 înainte, pentru regatul franc) numeroase menţiuni despre rolul pacificator al împăratului. Tocmai aceasta este tendinţa definită de capitularul general din anul 802, care reflectă, se

spune, cel mai bine programul imperial de guvernare; dar celelalte capitularii nu contenesc să îl confirme. Din ansamblul textelor provenite din cancelaria regatului se degajă o linie privilegiată — cea de menţinere a păcii. Nu mai era vorba totuşi de pacea romană, aşa cum fusese asigurată odinioară de împăraţii romani. Pacea carolingiană a fost mai mult decât supunerea faţă de o ordine acceptată, a fost concordie, uniune, dragoste între popoare, între oameni (*pax, concordia, unanimitas, caritas*); a fost o pace creştină.

Pentru a atinge acest scop, erau posibile trei căi principale. Pacea nu se putea întemeia decât pe o voinţă comună, trebuia să se sprijine pe justiţie şi pe drept şi să se afirme prin jurământul de fidelitate faţă de împărat.

1. Voinţa unanimă era prima condiţie a păcii şi înţelegerii. Era necesară contribuţia tuturor, deoarece împăratul nu putea fi în acelaşi moment peste tot.

„Articolul 3 — Ca fiecare să se străduiască potrivit minţii şi forţelor sale să se păstreze în întregime serviciului lui Dumnezeu, potrivit legii lui Dumnezeu şi potrivit angajamentului său solemn, pentru că domnul nostru, împăratul (*dominus imperator*) nu este în măsură să-şi manifeste grija sa şi ordinea sa asupra tuturor oamenilor şi lucrurilor." (Capitularul din 802, MGH, *Capitularia*, I, p. 92.)

Prin urmare, se făcea apel la efortul fiecăruia şi, pentru ca şi cei mai umili supuşi din imperiu să cunoască cuvântul monarhului, a fost creat un corp de trimişi regali (*missi dominici*) însărcinaţi să meargă în comitate, în special în inima regatului franc, spre a se asigura de bunăvoinţa tuturor. Folosirea acestor emisari a fost stabilită la adunarea generală din anul 802.

„Anul 802: în acel an, Măria Sa împăratul Carol a rămas în palatul său de la Aix, în pace cu francii, fără de duşmani. Dar, amintindu-şi în marea sa milostivire de săracii regatului său, a ales arhiepiscopi, episcopi, abaţi, împreună cu duci şi conţi, şi i-a trimis în întregul regat pentru a face dreptate bisericilor, văduvelor, orfanilor, săracilor şi întregului popor." (Analele de la Lorsch, MGH, *Scriptores*, I, p. 39.)

„Măria Sa împăratul Carol a trimis emisari (*missi*) în întreg regatul şi a poruncit tuturor, prin intermediarii săi, să trăiască potrivit legilor, aşa cum se cuvenea." (Capitularul din 802, MGH, *Capitularia*, I, p. 91.)

Missi au primit astfel o misiune temporară (*legatio*) într-o anumită regiune (*missaticum*). Mergeau câte doi, un cleric şi un conte. Dar supravegherea lor era temporară, nu erau integraţi în societatea regiunii pe care o vizitau şi pentru care rămâneau nişte străini. Controlau, denunţau, îndreptau, dar nu rămâneau într-un loc. Nu puteau constitui axa în jurul căreia să se formeze unanimitatea.

Rolul principal în impunerea păcii îl jucau nivelurile superioare ale administraţiei, atât clericii, cât şi laicii. Aceştia trebuiau să asume o responsabilitate legată de funcţia lor (*ministerium*) care se exercita din ordin imperial, în folosul păcii imperiale.

„Ca fiecare să exercite o acţiune de constrângere asupra subordonaţilor în scopul ca aceştia să asculte din ce în ce mai mult şi să se supună ordinelor şi preceptelor imperiale." (Capitularul din 810, MGH, *Capitularia*, I, p. 153.)

Este firesc, potrivit ordinii lucrurilor, ca împăratul să se sprijine în realizarea programului său pe înalţi demnitari, conţi, abaţi, episcopi. Aceştia trebuiau să fie un exemplu de înţelegere, de armonie.

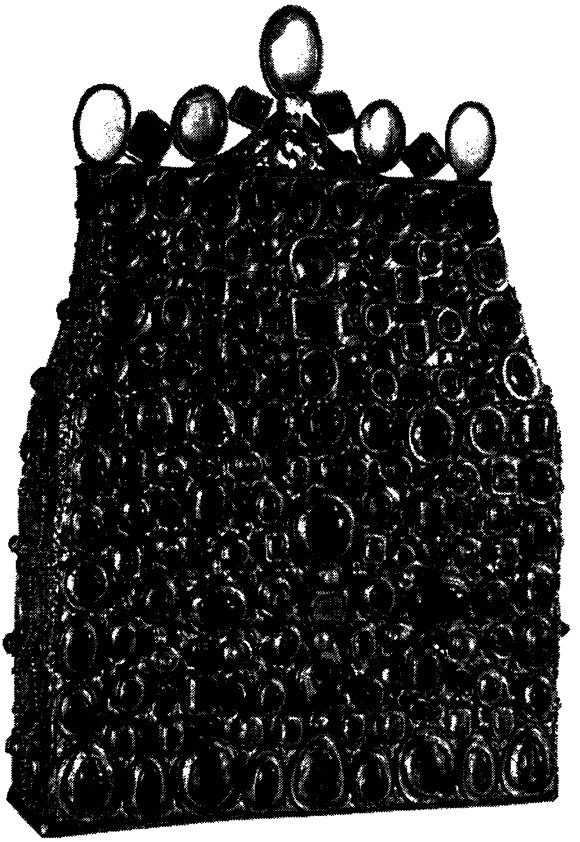

Relicvarul de la Saint-Étienne
(Aix, Viena).

„Ca episcopii, abaţii, stareţele şi conţii să fie uniţi între ei, în acord cu legea, pentru a da o judecată dreaptă, cu toată milostenia şi în deplina armonie a păcii şi să trăiască cu fidelitate potrivit voinţei lui Dumnezeu, aşa încât aici pe pământ judecata dreaptă să fie mereu şi pretutindeni îndeplinită datorită lor şi între ei." (MGH, *Capitularia*, I, p. 93.)

Împăratul îi ajuta să-şi îndeplinească cu bine sarcinile, trimiţându-le drept asistenţi emisari itineranţi. Contele, chiar dacă nu se mai deplasează, or, rolul său local din ce în ce mai constrângător l-a împins în această direcţie, primea ordinele imperiale fără să fie nevoie să meargă la Aix. Astfel, *missi* adresau ordine conţilor care depindeau de ei, stimulau zelul acestora şi al subordonaţilor. *Missi* subliniau responsabilitatea conţilor în menţinerea păcii generale.

„Vă poruncim deci mai întâi şi vă sfătuim să ascultaţi cu stricteţe de ordinele episcopului vostru în tot ceea ce priveşte funcţia sa. Străduiţi-vă să menţineţi toate drepturile împăratului, aşa cum v-au fost precizate în scris şi verbal, căci sunteţi răspunzători." (MGH, *Capitularia*, I, p. 183.)

Responsabilitatea conţilor şi episcopilor este limpede formulată. Ei nu puteau să-şi neglijeze îndatoririle, iar, dacă o făceau, erau consideraţi vinovaţi şi meritau o pedeapsă:

„Noi, fiind împuterniciţi cu o slujbă, vă adresăm această scrisoare pentru a vă porunci din partea împăratului şi a vă ruga din partea noastră să vă străduiţi să vă îndepliniţi toate îndatoririle funcţiei voastre atât pe cele care ţin de cultul divin, cât şi pe cele care privesc slujirea stăpânului nostru, mai exact mântuirea şi izbăvirea poporului creştin. Căci stăpânul nostru ne-a poruncit, precum tuturor celorlalţi emisari, să-i facem la mijlocul lui aprilie un raport fidel despre ceea ce s-a împlinit în regatul său din ceea ce a poruncit în ultimii ani prin intermediul emisarilor săi şi asupra a ceea ce nu s-a realizat. Aceasta în scopul de a răsplăti pe cei care s-au conformat ordinelor şi pentru a face, după caz, mustrări meritate celorlalţi." (MGH, *Capitularia*, I, p. 183.)

Iată deja, între împărat şi popor, două niveluri intermediare — *missi* temporari şi administratori permanenţi.

Există şi un alt grup constituit de seniori privaţi. Aceştia, prin angajamentul care îi lega de un vasal, aveau, faţă de oamenii puşi astfel sub autoritatea lor, drepturi, dar şi îndatoriri, printre care caritatea, generatoare a păcii.

„Am socotit ca, deoarece în acest an (806) foametea e mare în mai multe localităţi, episcopii, abaţii, stareţele, seniorii, conţii şi toţi supuşii noştri care deţin beneficii regale, ecleziastice sau de alt fel să folosească veniturile de pe beneficiile lor pentru a-i hrăni pe cei care se găsesc puşi sub autoritatea lor." (MGH, *Capitularia*, I, p. 131.)

Dincolo de toţi aceşti intermediari pe care i-a pus la contribuţie pentru salvarea păcii publice, Carol cel Mare a dorit asentimentul şi acţiunea tuturor. Spre deosebire de prevederile cuprinse în *Admonitio generalis* din 789, nu mai era suficientă ascultarea şi abţinerea de la provocarea răului. Trebuia, în plus, să se ia parte la proiectul general, fiecare la locul său, potrivit unei singure legi, legea divină.

„Fie ca toţi să trăiască între ei în milostenie şi în pace perfectă." (MGH, *Capitularia*, I, p. 93.)

Fiecare membru al poporului franc din imperiu avea o responsabilitate. Nu era vorba tocmai de definiţia cetăţeanului roman. Este însă imposibil de negat faptul că, în acest imperiu pe care îl resuscita, Carol cel Mare a făcut să renască ideea de bine public. Un bine public al cărui apărător era el, dar pentru care fiecare, la locul său, trebuia să îl ajute. Unanimitatea tuturor pentru realizarea păcii era, de asemenea, responsabilitatea fiecăruia în parte.

2. Legile bune trebuind să fie referinţa oricărei justiţii, împăratul a avut grijă să verifice, să facă cunoscute şi aplicate

legile regatului. Acestea erau numeroase, de la codul roman theodosian, până la legile france. Cele din urmă puteau să pară, în multe privinţe, drept imperfecte. Deşi de mult timp fixate în scris, era nevoie să fie adaptate spiritului imperial şi, eventual, apropiate de tradiţia romană a anchetei şi mărturiei. Aşa a fost cazul, de exemplu, completărilor la legea salică şi ripuarică. Printre modificările aduse legilor france de împărat, în anul 803, au fost reţinute introducerea, alături de ordalie şi de duelul judiciar, a dovezii sub jurământ pe care o văzuse funcţionând la Roma în anul 800, în folosul papei Leon al III-lea.

„Dacă un om liber nu poate să plătească o datorie... să facă jurământ şi alături de el doisprezece martori. Dacă cel care depune plângerea nu vrea să primească jurămintele a doisprezece oameni, să se dea lupta cu crucea, scutul şi bastonul." (*Capitulare legi ribuarie additum*, 803, MGH, *Capitularia*, I, p. 117.)

Jurământul, care trebuia depus prin atingerea unor relicve, era un angajament religios în faţa întregii societăţi creştine. Mărturia care îl însoţea reprezenta o concesie faţă de formula antică de prezentare a martorilor.

„Fie ca orice jurământ să se facă într-o biserică sau pe relicve şi ca şapte oameni aleşi, sau doisprezece, dacă este nevoie, să facă în acelaşi timp acelaşi jurământ. În acest fel, Dumnezeu şi sfinţii pe relicvele cărora se face jurământ îl vor ajuta pe cel care judecă." (*Ibidem*, p. 118.)

În ceea ce privea ancheta, dorită de împărat pentru a susţine mărturiile şi care constituia, de asemenea, un obicei roman, aceasta era condusă de oameni integri (*probi homines*), în aceeaşi manieră şi în acelaşi spirit ca şi jurământul martorilor.

„Fie ca *probi homines* să încerce să facă mărturisită greşeala şi să-l conducă pe acuzat la adunarea publică." (*Ibidem*, p. 113.)

Se ajungea, în sfârşit, la judecata hotărâtă de *scabini*, cei care cunoşteau legea. Dar a pedepsi nu însemna totul. Trebuia mai întâi instaurată domnia justiţiei, punând-o în prim planul preocupărilor conţilor numiţi foarte des judecători (*judices*). Carol cel Mare le-a amintit că justiţia reprezenta esenţialul în funcţia comitală.

„Conţii şi sutaşii să aplice legea şi să facă dreptate. Fie ca *judices* să împartă dreptatea echitabil, potrivit legii scrise, nu după bunul plac." (Capitularul din 802, MGH, *Capitularia*, I, p. 93.)

Legile erau însă numeroase: în Languedoc se aplica legea romano-gotică, în altă parte se judeca potrivit legii bavarezilor. În aceeaşi regiune se puteau suprapune mai multe legi. Astfel, direcţia generală a fost bine rezumată de Carol cel Mare: legea divină trebuia să domnească. Aceasta era universală şi rezuma toate eforturile de justiţiar ale lui Carol cel Mare.

„Fie ca toţi să trăiască în chip just, potrivit preceptelor lui Dumnezeu." (*Ibidem*, p. 93.)

3. Noul jurământ (802) a fost semnul concret al adeziunii fiecăruia la programul imperial.

„În privinţa fidelităţii care trebuie promisă Măriei Sale împăratul... fie ca fiecare om al regatului, atât ecleziast cât şi laic, care a promis mai înainte supunere în numele regelui, să facă acum aceeaşi promisiune în numele împăratului şi ca aceia care nu au făcut-o încă să o facă în chip asemănător, începând de la vârsta de doisprezece ani." (*Capitulare missorum generale*, MGH, *Capitularia*, I, p. 91.)

Toţi bărbaţii trecuţi de doisprezece ani fie că depuseră, sau nu jurământ faţă de rege, în anul 789, urmau să se angajeze cu acelaşi legământ faţă de împărat, fidelitatea trebuind să fie totală.

Prestarea jurământului a fost supravegheată cu grijă de conţi sau de emisari (*missi*). Acest jurământ a apărut ca o garanţie pentru pace dată împăratului care a văzut, în prestarea lui, acceptarea şi recunoaşterea titlului imperial de către întreaga lume francă. Jurământ larg difuzat, explicat, al cărui conţinut merită să fie analizat.

Deţinem două versiuni ale sale. Sunt asemănătoare, în afara unor mici diferenţe. Astfel, una dintre variante reia o frază din jurământul din anul 789 (fără greşeală şi fără înşelăciune), în timp ce cealaltă o omite. Remarcăm, de asemenea, insistenţa specială a celei de-a doua versiuni asupra angajamentului de a respecta şi menţine jurământul pe viitor.

Iată jurământul din anul 802, în prima sa variantă:

„Jurământul prin care promit din nou să fiu credincios de acum înainte stăpânului Carol, preaevlaviosul împărat, fiu al regelui Pepin şi al reginei Bertha, cu cele mai pure intenţii, fără greşeală şi fără înşelăciune, din partea mea pentru sine şi pentru gloria domniei sale, aşa cum potrivit legii un om trebuie să fie faţă de stăpânul său. Aşa să mă ajute Dumnezeu şi sfintele relicve care sunt aici în scopul de a păstra şi a dori să păstrez acest jurământ în măsura în care o ştiu şi o înţeleg".

Cealaltă versiune:

„Jurământul prin care eu, cutare, fac din nou supunere stăpânului Carol, prea evlaviosul împărat, fiu al regelui Pepin şi al Berthei, să fiu credincios aşa cum orice om se cuvine să fie prin lege faţă de stăpânul său, pentru regatul său şi pentru legea sa.

Şi acest jurământ, pe care am grijă să-l prestez, doresc să-l păstrez atât cât ştiu şi înţeleg de acum înainte. Fie ca Dumnezeu care a creat Cerul şi Pământul să mă apere şi, tot aşa, să mă aibă în paza lor sfinţii." (*Capitularia Missorum specialia*, MGH, *Capitularia*, I, pp. 101–102.)

E vorba de un jurământ de acelaşi fel cu cel din 789, adică un jurământ public de fidelitate. Era cerut fiecărui bărbat liber, apt de război. Prin jurământ, aceşti bărbaţi îşi recunoşteau responsabilitatea în reuşita programului imperial. Dacă vom compara jurământul din 802 cu cel din 789, vom remarca anumite lucruri.

A) Mai întâi, spre deosebire de actul din anul 789, fiii lui Carol cel Mare nu sunt indicaţi drept beneficiari ai jurământului. Ideea descendenţei masculine este totuşi prezentă în anul 802, însă numai în folosul lui Carol cel Mare, a cărui filiaţie este bine precizată: aşadar, nu ne putem înşela asupra beneficiarului acestui jurământ, crezând că a fost destinat lui Carol, fiul cel mai vârstnic al lui Carol cel Mare. Există, poate, aici urma unei oarecare neîncrederi faţă de fiii împăratului şi faţă de vasalii care îi înconjurau. Rezultă din aceasta că adeziunea fiecăruia la ordinea imperială nu avea nici o legătură cu dinastia.

B) Finalitatea jurământului este bine precizată. În anul 789, credinciosul promitea să nu comită nici o greşeală şi nici o înşelăciune. În anul 802, în special în a doua versiune a jurământului care ni s-a păstrat, se precizează că supusul trebuia să se străduiască pentru gloria domniei, adică a imperiului. Trebuia să participe, cu puterile sale, la menţinerea păcii. O parte din responsabilitate revenea împăratului, conducător (*rector*) al unui popor în care fiecare membru avea, la rândul său, o parte de responsabilitate.

C) O a treia remarcă este esenţială. Jurământul din 802 este făcut sub garanţia legii divine, pe relicvele sfinţilor, ceea ce nu se întâmplase în 789. Împăratul a dorit să dea jurământului public din 802 un caracter religios, pacea creştină întemeindu-se pe angajamentul solemn nu numai în faţa responsabililor lumii terestre, conte sau *missus*, dar şi în faţa „creatorului Cerului şi Pământului". Carol cel Mare a dorit, fără îndoială, să combine astfel ordinea imperială şi ordinea divină. Dar mai era încă ceva. În fapt, a utilizat o formulă de jurământ bine cunoscută tuturor, jurământul vasalic, care se făcea pe relicve. A luat de la acest model nu numai ideea garantării jurământului prin relicve, dar şi forţa unei legături liber consimţite, pe toată durata vieţii, creând obligaţii pe care nimeni din anturajul imperial nu le putea ignora şi care angajau pe toată lumea. Propoziţia introdusă în text „aşa cum orice om trebuie să fie faţă de stăpânul său" (*sicut homo debet esse domino suo*) este încărcată de sens. Ea face o paralelă între fidelitatea datorată regelui sau împăratului şi fidelitatea aparte pe care un vasal o datora seniorului. Acest aspect a angajat viitorul definiţiei carolingiene despre putere. Fidelitatea publică presupunea aceleaşi garanţii ca şi fidelitatea privată. Fără îndoială că aceasta din urmă devenise una dintre forţele noii societăţi.

Capitolul VII

SOCIETATEA VASALICĂ

Poporul răspunzător de bunul mers al regatului carolingian reunea, în principiu, ansamblul oamenilor liberi ce promiteau în mod public fidelitate împăratului, participau la război şi la exercitarea justiţiei. Am remarcat totuşi existenţa unor diferenţe economice în interiorul acestui grup, care şi-a pierdut astfel omogenitatea. Capabile să creeze divergenţe, bogăţia şi sărăcia au fost răspunzătoare, alături de alţi factori, de legăturile care s-au afirmat în societatea carolingiană. O dinamică a raporturilor personale guverna noua societate. Protecţia şi dependenţa s-au dovedit cei doi poli sociali ai unei lumi care s-a eliberat progresiv de vechile sale cadre instituţionale, perimate în momentul respectiv. Noţiunea individuală de om liber, înşelătoare, inadaptată, s-a stins, lăsând loc grupului legat printr-un angajament liber consimţit, cel de vasal-senior, legat printr-un ritual de închinare (*commendatio*). Carol cel Mare a acceptat şi a dorit aceste transformări.

1. Jurământul de vasalitate, fapt social al secolului al IX-lea

A) Fenomenul era vechi, bine cunoscut, trecut în rândul obişnuinţelor. Închinarea, deja menţionată în secolul al V-lea în legea gotă a regelui Euric, era larg răspândită în mediul franc. Forţa sa din secolul al IX-lea provenea din faptul că era perfect înţeleasă şi dorită atât de protectori, cât şi de dependenţi şi că răspundea nevoilor societăţii.

Ritualul s-a precizat, s-a organizat în jurul unui jurământ prestat pe relicve, însoţit de gesturi precum punerea mâinilor vasalului în cele ale seniorului sau de un act scris numit *convenientia*. Odinioară, acest ritual reunise pe mulţi în jurul ambiţioasei familii a Pipinizilor. Pepin cel Scurt, devenit rege, a încercat să-i supună în acest mod pe cei mai periculoşi dintre adversarii săi precum Tassilo, ducele Bavariei, în anul 757.

„Tassilo, duce al bavarezilor, a venit (la Compiêgne) pentru a se declara vasal. A pronunţat multe şi nenumărate jurăminte, punându-şi mâinile pe relicvele sfinţilor." (Analele regale, anul 757, MGH, *Scriptores... in usum scholarum*, p. 14.)

B) Carol cel Mare a favorizat dezvoltarea legăturilor vasalice pentru el însuşi şi pentru ansamblul societăţii.

A fost mai întâi mijlocul de a-şi extinde propria autoritate în rândul apropiaţilor săi, a aristocraţilor, dar şi până în cele mai îndepărtate regiuni ale imperiului. Regele a conferit calitatea de vasali regali unor simpli particulari, viteji în lupte şi foarte devotaţi. Astfel, războinicul din marca Spaniei, Ioan, „i s-a închinat" după ce a înfrânt o oaste musulmană în ţinutul Barcelonei şi a primit pământurile recucerite (numite *d'aprisio*) în care autoritatea contelui şi cea a episcopului erau foarte slabe. Carol cel Mare a creat astfel un grup de oameni devotaţi, de care era unit prin legături aparte. În plus unora le-a concedat pământuri, numite beneficii, pe toată durata vieţii.

„Cei care deţin de la noi un beneficiu să se străduiască să-l îmbunătăţească." (802–813, MGH, *Capitularia*, I, p. 172.)

Beneficiarii acestui tip de donaţii nu erau doar aristocraţii, însă şi aceştia, la rândul lor, puteau să primească, independent de ceea ce dobândeau în urma funcţiilor.

„Ni se spune că unii conţi şi alţi vasali care deţin din partea noastră beneficii se folosesc de acestea pentru a cumpăra proprietăţi." (806, MGH, *Capitularia*, t. I, p. 131.)

Vasalii stăpânului (*vassi dominici*) formau, în fapt, cadre paralele administraţiei comitale şi ierarhiei diocezane. Numărul lor este dificil de apreciat, drepturile lor erau diferite, ca şi mărimea bunurilor funciare concedate. Primeau de la Carol cel Mare cadouri, arme, obiecte preţioase şi îi ofereau la rândul lor daruri. Îndrumau şi escortau pe trimişii regali, pe conducătorii militari care traversau regiunea şi primeau pe orice reprezentant venit de la Aix-la-Chapelle. Autoritatea lor regională provenea din omagiul vasalic pe care nu aveau voie să-l uite. Ei constituiau susţinătorii fermi ai lui Carol cel Mare nu numai ca senior privat, dar şi ca împărat, căci autoritatea lor alcătuia o contrapondere la veleităţile de insubordonare ale conţilor.

Carol cel Mare a dorit, de asemenea, ca legăturile vasalice să se înmulţească între particulari, consolidând astfel societatea. Legăturile vasalice au înlocuit opoziţiile şi au întărit prestigiul social al grupului aristocratic. Împăratul recunoştea libertatea alegerii unui senior de către orice om liber care dorea acest lucru.

„Ca orice om liber după moartea seniorului său să aibă dreptul să presteze omagiu celui pe care îl va dori... Tot astfel să fie în cazul celui care nu a prestat încă omagiu faţă de cineva." (806, MGH, *Capitularia*, I, p. 128.)

Carol cel Mare a stabilit şi condiţiile părăsirii seniorului de către vasal.

„Ca nimeni să nu-şi părăsească seniorul său după ce a primit de la acesta valoarea de un dinar, cu excepţia situaţiei în care seniorul vrea să-l ucidă, îl loveşte, îi necinsteşte soţia sau fiica, îi răpeşte patrimoniul." (802–813, MGH, *Capitularia*, I, p. 172.)

Palat carolingian văzut printr-o fereastră tetrastil (Evangheliarul de la Saint-Médard din Soissons).

În sfârşit era indicată posibilitatea pierderii beneficiului de către un vasal.

„Dacă unul dintre supuşii noştri doreşte să lupte cu un adversar şi cheamă la el pe unul dintre vasalii săi pentru a-l ajuta, şi acesta din urmă nu se arată grăbit să-i dea ajutor, i se va putea retrage beneficiul pentru a fi dat altcuiva." (802–813, MGH, *Capitularia*, I, p. 172.)

În aceste diferite legi recunoaştem interesul pe care împăratul l-a arătat pentru crearea societăţii vasalice. A încurajat omagiul şi a reglementat deţinerea de beneficii. Nu toţi vasalii din secolul al IX-lea erau dăruiţi cu suprafeţe de teren, dar toţi primeau ceva de la seniorul lor. În numeroase cazuri era vorba de hrană şi echipament militar, apanaj al „celor hrăniţi", tineri devotaţi aşteptând de la binefăcătorul lor accesul la cele mai înalte funcţii din societate.

2. Înflorirea societăţii vasalice, la începutul secolului al IX-lea

A) Condiţiile sociale de la începutul secolului al IX-lea au creat realitatea vasalică pe care capitulariile au constatat-o şi au încurajat-o. Baza societăţii vasalice carolingiene consta în starea socială a regatului şi în vocaţia militară a oamenilor liberi.

Adunarea juridică, oastea erau îndatoriri şi drepturi costisitoare pe care orice bărbat liber ţinea să le păstreze, mai ales dacă era sărac, deoarece constituiau trăsătura vizibilă, recunoscută a condiţiei sale.

Numeroase capitularii au avut tendinţa de a-i ajuta pe săraci în îndeplinirea îndatoririlor. Dar repetarea lor dovedeşte

că remediul se afla în altă parte, şi anume în omagiul vasalic. Acesta s-a multiplicat în special pentru îndeplinirea îndatoririlor privitoare la război, rafinându-şi astfel trăsăturile cele mai vizibile — cele militare.

Atunci când oastea era convocată la adunarea generală, era necesară numărarea oamenilor, armelor, anumiţi demnitari fiind responsabili de acestea în faţa împăratului.

„Ca toţi credincioşii noştri conţi să se pregătească cât de bine vor putea împreună cu oamenii, căruţele şi bunurile lor pentru a se prezenta la adunarea noastră. Ca episcopii, conţii, abaţii să supravegheze cu grijă pe oamenii lor pentru ca aceştia să vină la adunare în ziua indicată bine echipaţi cu cuirase şi coifuri... " (802–813, MGH, *Capitularia*, I, p. 172.)

Atunci când supuşii nu dispuneau de arme ofensive sau defensive, acestea trebuiau procurate. Desigur, legislaţia a încercat să ajute regruparea micilor proprietari prin echiparea unora dintre ei. Nu a fost însă cea mai bună soluţie şi a lipsit oastea de numeroase contingente. Rezolvarea cea mai comodă pentru Carol cel Mare, ca şi pentru salvarea drepturilor fiecăruia, a fost echiparea războinicului prin sistemul omagiului vasalic. Omul liber, lipsit de mijloace, era echipat de cel mai puternic decât el, în schimbul unui serviciu pe viaţă. Războaiele carolingiene şi politica de responsabilizare a fiecăruia pentru bunul mers al regatului au favorizat, indiscutabil, acest proces.

Politica generală carolingiană conţinea condiţiile de dezvoltare a legăturilor de vasalitate în urma necesităţilor impuse de război, prin efortul solicitat din partea fiecăruia.

B) Condiţiile economice au antrenat şi răspândirea sistemului beneficiului. Legăturile de vasalitate au fost din ce

în ce mai mult însoţite de concedarea unui beneficiu către vasal, pentru ca acesta să aibă forţa economică de a-şi apăra drepturile şi a-şi îndeplini îndatoririle, în special cele legate de război. Proprietăţi depline sau beneficii concedate confereau aceleaşi îndatoriri în privinţa convocării la oaste.

„Ca fiecare om liber care are patru manse locuite fie ca alodiu, fie în beneficiu primit din partea cuiva... să meargă la oaste." (808, MGH, *Capitularia*, I, p. 137.)

Există un capitular care-i menţionează pe deţinătorii de beneficii drept oamenii cei mai indicaţi pentru îndatoririle militare, alunecând mai întâi către definiţia războinică a vasalului.

„În primul rând toţi cei care deţin beneficii să meargă la oaste." (807, MGH, *Capitularia*, I, p. 132.)

Beneficiul era legat de omagiul vasalic, iar acesta de serviciul militar. Sistemul conţinea însă un pericol. Legăturile de vasalitate create erau atât de puternice, încât Carol cel Mare a trebuit să amintească faptul că seniorii care acordaseră beneficii războinicilor nu puteau să-i scutească pe aceştia de prezentarea la oaste.

„În legătură cu oamenii noştri, cu oamenii episcopilor sau abaţilor care deţin beneficii sau bunuri proprii... dacă unii vor fi descoperiţi că au rămas acasă sub pretextul că au plătit sau că au încuviinţarea seniorilor lor, să fie puşi la plata unei amenzi." (808, MGH, *Capitularia*, I, p. 137.)

Tocmai serviciul militar datorat lui Carol cel Mare a favorizat dezvoltarea legăturilor de vasalitate, într-o lume

în care sursa oricăror bunuri materiale, inclusiv echipamentul militar, o constituia pământul.

C) Din condiţiile militare ale dezvoltării sale, vasalitatea a păstrat mereu câte ceva. Potrivit legii carolingiene evocate mai sus, vasalul care primea un beneficiu era şi primul chemat la oaste. El s-a transformat, la începutul secolului al IX-lea, în soldat (*miles*). Astfel, într-o diplomă din anul 812, Carol cel Mare îi proteja pe unii dintre vasalii săi împotriva abuzurilor conţilor din Languedoc, numindu-i cavaleri (*milites*). Desigur, nu orice războinic era un vasal, dar orice vasal a avut tendinţa de a fi războinic.

Nu putem totuşi să reducem societatea vasalică de la începutul secolului al IX-lea doar la aspectele sale militare. Expansiunea imperiului fiind desăvârşită, războaiele între regate şi clanuri sau împotriva invadatorilor nu au mai izbucnit decât la capătul câtorva decenii. Este adevărat că, în acel moment, evoluţia vasalităţii a favorizat constituirea de grupuri înarmate. La începutul secolului al IX-lea, vasalitatea era mai complexă.

Un capitular al lui Carol cel Mare defineşte foarte bine ceea ce se aştepta de la vasalitate, întocmind, în schimb, lista îndatoririlor seniorilor.

„Dacă un oarecare vrea să-şi părăsească seniorul, să-i fie permis să o facă dacă poate aduce dovada vinovăţiei acestuia: în primul rând, dacă seniorul a dorit să-l aducă în mod nedrept în stare de servitute (*servitium*), în al doilea rând, dacă a pus la cale un plan împotriva vieţii sale, în al treilea rând, dacă a comis adulter cu femeia vasalului (*vassallus*) său, în al patrulea rând, dacă a ridicat asupra lui sabia sau dacă, putând să asigure protecţia (*defensio*) vasalului său, după ce acesta a depus omagiul în mâinile sale, nu a făcut-o." (802–813, MGH, *Capitularia*, I, p. 215.)

Carol cel Mare a considerat drept o crimă neîndeplinirea îndatoririlor de către senior. Cea mai intolerabilă era degradarea socială a vasalului a cărui dependenţă ar fi fost atât de grea, încât ar fi fost identică cu cea a celui mai dependent dintre ţăranii aparţinând stăpânului „din cap până în picioare" şi care era numit şerb. Urmau apoi crimele, care antrenau degradarea morală şi fizică a vasalului. Putem să tragem concluzia că îndatoririle senioriale aveau trei aspecte: protecţia asigura statutul de om liber al vasalului, angaja responsabilitatea morală a seniorului şi garanta viaţa vasalului.

Prin această triplă misiune de protecţie socială, morală şi fizică, grupul seniorial a devenit esenţial. A reprezentat în faţa împăratului corpul vasalilor, a devenit garantul acestuia şi, în afară de asta, a dominat întreaga societate.

Seniorii, mai puternici, mai bogaţi, mai renumiţi decât vasalii lor, erau membri ai familiilor de diferite origini, dar adeseori legaţi între ei. Participau direct sau prin aliaţii lor la exerciţiul puterii. Aveau pământuri de care dispuneau, uneori, pe seama vasalilor. Formau o nouă aristocraţie care nu mai avea multe în comun cu cea din secolul al VIII-lea. În locul anumitor familii, a apărut o ierarhie. Familiilor austrasiene li s-au alăturat familii regionale. Averile au avut o soartă diferită.

Această aristocraţie, pusă în lumină prin multiplicarea legăturilor vasalice, este mult mai ancorată la nivel regional decât cea din veacul precedent. Carol cel Mare avea vasali peste tot, dar aristocraţii au concentrat legăturile lor de fidelitate în anumite puncte ale imperiului (familia Lambert în ţinutul oraşului Nantes, familia Thierry în Burgundia), pentru că în acele regiuni îndepliniseră funcţii, obţinuseră proprietăţi şi beneficii sau încheiaseră alianţe matrimoniale.

Vasalitatea a susţinut rolul social al aristocraţiei carolingiene, a integrat-o în programul de conducere al lui Carol cel Mare, dar i-a acordat, de asemenea, baze regionale.

Împăratul era în fruntea unei societăţi de oameni responsabili, fiecare în parte, de bunul mers al imperiului, şi cu toţii în relaţiile care îi uneau. Legăturile de vasalitate erau nu numai recunoscute, ci şi recomandate de împărat care le considera garantul unităţii poporului pe care îl conducea. Scopul acestei construcţii era să evite disensiunile şi să asigure unitatea edificiului social. Dar dincolo de formule, de schimbul de servicii, împăratul dorea ca această societate să fie animată de spirit religios. Comunitatea de credinţă, de ritualuri era privită ca o necesitate pentru a desăvârşi societatea carolingiană. Trebuia, prin urmare, ca împăratul să organizeze şi să anime comunitatea credincioşilor.

Capitolul VIII

BISERICA ÎN TIMPUL LUI CAROL CEL MARE

Gândirea religioasă a fost prezentă în fiecare dintre aspectele construcţiei lui Carol cel Mare. Puterea teocratică, administraţia sprijinită atât pe clerici, cât şi pe laici, organizarea socială şi economică, toate poartă marca unei concepţii religioase a domniei carolingiene.

Domeniul religios era totuşi, în teorie, problema papalităţii şi a episcopilor franci. Or, la începutul secolului al IX-lea, nici papa Leon al III-lea, nici episcopii nu au împiedicat intervenţia reală a împăratului în Biserica francă, ba chiar au dorit acest lucru. Voinţa lui Carol cel Mare a imprimat, aşadar, Bisericii imperiului său o nouă direcţie, nu numai în problema disciplinei, dar şi în cea a liturghiei şi a dogmei. A fost veritabilul conducător al Bisericii france care a pătruns, pe de-a întregul, în politica imperială.

1. Biserica a fost instrumentul ce a permis împăratului să asume responsabilităţi religioase pe care le-a dorit totale.

„Ne vom strădui să îndreptăm greşelile, să înlăturăm ceea ce este inutil şi să încurajăm ceea ce este drept... Citim în Cartea Regilor cum Josias s-a străduit să readucă la cultul adevăratului Dumnezeu regatul care îi fusese încredinţat de Dumnezeu, parcurgându-l, îndreptându-l, încurajându-l." (*Admonitio Generalis*, MGH, *Capitularia*, I, p. 53–62.)

Referinţa biblică făcea legitimă intervenţia sa în sfera religioasă, dar preocupările lui Carol cel Mare au mers dincolo de acest aspect, căci orice atingere adusă credinţei

sau practicii religioase era resimţită ca o atingere personală adusă conducătorului şi regatului franc.

„Ca toţi copiii să fie botezaţi în răstimp de un an. Dacă oarecine neglijează şi, trecând acest răstimp, îşi prezintă copilul la botez fără încuviinţarea sau acordul preotului, să plătească o amendă... Dacă oarecine comite un viol în sfântul post al Paştelui în dispreţ faţă de religie şi consumă carne, să fie condamnat la moarte." (Capitularul saxon, MGH, *Capitularia*, I, p. 50.)

„Ca episcopii, abaţii, stareţele să aibă prepuşi aşa cum vrea sfânta lege şi să supravegheze totul fără să se îndepărteze de norma canonică sau monastică, pentru că altfel se vor îndepărta şi mai mult de noi..." (Capitularul din 802, *ibid.*, p. 92–93.)

Din ce în ce mai mult domnia lui Carol cel Mare va fi marcată de această completă asimilare a legii imperiale la legea religioasă.

A) Sursă a legii religioase, Carol cel Mare a făcut cunoscute deciziile sale prin intermediul capitulariilor. Unele au fost adresate episcopilor şi abaţilor şi semănau, în toate aspectele, hotărârilor sinodale contemporane. Regăsim amintite legile canonice provenind de la concilii şi de la exegeţi mai vechi sau mai recenţi. Unele erau redactate pe un ton mustrător.

„Ce trebuie gândit despre cei care, sub pretextul zelului faţă de Dumnezeu şi faţă de sfinţi, pentru biserici şi pentru martiri, transportă osemintele şi relicvele dintr-un loc într-altul, construiesc noi bazilici şi îi atrag imediat pe toţi cei pe care îi pot convinge să le dăruiască bunuri... Cei ce fac astfel nu urmăresc decât să pună mâna pe bunul altuia." (811, *Capitularia de causis cum episcopis et abbatibus tractandis*, MGH, *Capitularia*, I, p. 163.)

Legea religioasă era câteodată inserată în capitulariile adresate emisarilor imperiali (*missi*).

„Ca preoţii, diaconii sau alţii să nu aibă în casă femei străine de familia lor... Ca monahii şi clericii să nu intre în cârciumi pentru a mânca şi a bea... Ca în biserici să nu fie citite decât cărţi canonice... Ca nimeni să nu fie numit contra unei sume de bani... Clericii să nu călătorească dintr-un oraş în altul... Nici un diacon să nu fie numit şi nici o fecioară să nu fie consacrată înainte de vârsta de 25 de ani... Să nu fie venerate false nume de martiri... Ca episcopii şi ceilalţi preoţi să înţeleagă bine canoanele şi să trăiască potrivit preceptelor canonice." (*Capitulare missorum speciale*, MGH, *Capitularia*, I, p. 102.)

În câteva scrisori, împăratul s-a adresat direct unui anumit episcop, unei anumite mănăstiri.

„Vă numiţi când călugări, când canonici, când nici una, nici alta. În interesul vostru şi pentru a îndrepta proasta voastră reputaţie, am ales pentru voi un stăpân şi un îndrumător pe care l-am chemat dintr-o provincie îndepărtată în scopul de a vă aduce pe calea cea bună prin vorbele şi sfaturile sale şi a vă modela prin bunul exemplu al vieţii sale. Dar, vai! Lucrurile au luat o altă întorsătură şi aţi devenit uneltele diavolului pentru a semăna discordia între înţelepţii şi învăţaţii Bisericii. Oricum v-aţi numi, călugări sau canonici, nu ne-aţi dat ascultare: prin urmare, veţi apărea în faţa adunării la data pe care trimisul nostru o va indica." (Scrisoare către călugării de la Saint-Martin din Tours, ed. Migne, *Patrologia latina*, vol. 98, ep. XVIII.)

Împăratul a luat parte la desfăşurarea şi adoptarea concluziilor unor sinoade (794, 798, 800, 813) şi nimic nu s-a decis decât în prezenţa sa. S-a pronunţat în chestiunea adopţianismului[12] şi a iconoclasmului. În anul 813, cinci

[12] Erezie privind Trinitatea, potrivit căreia Christos ar fi fost doar fiul adoptiv al lui Dumnezeu tatăl. A apărut în Spania, la sfârşitul secolului al VIII-lea, şi a fost combătută de clericii din anturajul lui Carol cel Mare, în special de Alcuin din York. La cererea papei Hadrian, erezia adopţianistă a fost condamnată la conciliul de la Frankfurt (794).

concilii pregăteau, în cinci regiuni diferite, un mare program de reforme pe care episcopii reuniţi s-au bucurat să-l încredinţeze împăratului.

„... atât de pios, atât de devotat serviciul lui Dumnezeu şi care face să ţâşnească izvorul înţelepciunii sacre, cheltuie cu atâta consecvenţă sfânta hrană pentru turma lui Christos pentru a-i forma, în spiritul învăţămintelor divine, un conducător care se străduie printr-o muncă neobosită să înmulţească poporul creştin ce onorează prin veselie bisericile lui Christos... un conducător care depăşeşte pe toţi regii pământului prin sfânta sa înţelepciune şi zelul său evlavios." (Scrisori ale episcopilor adunaţi la Mainz în 813, MGH, *Concilia Karolini Aevi*, I, p. 258–273.)

În concluzie, împăratul era veritabilul conducător al Bisericii france nu numai prin legile date în problemele religioase, ci şi pentru că era, în ultimă instanţă, judecătorul clerului orânduit.

„Călugării să fie mustraţi de către episcopul din provincia lor şi, dacă nu se îndreaptă, fie ca arhiepiscopul să-i convoace la sinod şi, dacă nu se îndreaptă nici după aceasta, să se prezinte în faţa noastră împreună cu episcopul." (802, Capitularul pentru *missi*, MGH, *Capitularia*, I, p. 92.)

B) Carol cel Mare, vârf al ierarhiei religioase france, a organizat în mod riguros corpul clerului secular.

La sfârşitul secolului al VIII-lea, clerul secular nu era alcătuit decât din preoţi care deserveau parohiile şi din episcopi care rezidau în centrele episcopale (*civitas*). Carol cel Mare s-a adresat acestor două grupuri şi a definit sarcinile fiecăruia. Preotul trebuia să fie un exemplu şi un predicator pentru credincioşi şi să fie supus episcopului său, care avea sarcina să-l supravegheze prin vizite frecvente.

„Ca episcopii să-i viziteze pe preoţii din parohii, să controleze felul în care este oficiat botezul şi slujba, să verifice adevărul credinţei lor, să verifice dacă botează potrivit credinţei catolice, dacă înţeleg rugăciunile slujbei, dacă intonează psalmii aşa cum se cuvine, potrivit ritmului versetelor...

Ca fiecare episcop în dioceza sa să numească preoţi potrivit legii canonice...

Ca fiecare episcop, în dioceza sa, să-i supravegheze pe preoţi şi pe clerici şi să-i trimită pe fugari în diocezele de unde provin...

Ca dijmele să fie sub autoritatea episcopului şi să ştie cum sunt acestea folosite de către preoţi." (802–813, MGH, *Capitularia*, I, pp. 103, 119, 174, 178.)

În fapt, Carol cel Mare a construit întreaga viaţă religioasă şi o parte a administraţiei sale în jurul episcopilor.

„Despre viaţa şi moravurile păstorilor noştri, adică ale episcopilor care trebuie nu numai să înveţe poporul lui Dumnezeu dar să-i şi dea un bun exemplu prin felul în care îşi trăiesc viaţa." (811, *ibid.*, p. 161.)

„Ca episcopii să călătorească în parohiile care le sunt încredinţate şi să cerceteze cu grijă incesturile, paricidele, fratricidele, adulterele şi alte fărădelegi care sunt potrivnice legii lui Dumnezeu şi de care creştinii trebuie să se păzească." (801–803, *ibid.*, p. 170.)

„Ca episcopii şi abaţii să aibă în subordine cunoscători ai legii care dispun în comitat de propria moştenire, care să fie cinstiţi şi buni şi să aibă voinţa de a judeca pricinile după cinste şi dreptate." (803, *ibid.*, p. 172.)

„Ca episcopul să predice astfel încât să fie înţeles de către popor." (813, *ibid.*, p. 174.)

Episcopii reuneau toate responsabilităţile, reprezentând, vreme îndelungată, cadrele superioare ale ierarhiei diocezane. Mitropoliile, care constituiau gradul ierarhic secular

superior oraşelor episcopale, dispăruseră practic de la începutul secolului al VIII-lea. Arhiepiscopul, unic pentru întreaga Galie la începutul domniei lui Carol cel Mare, a devenit mai mult un legat pontifical decât un responsabil mitropolitan. Începând cu anul 774, s-a iniţiat lenta restaurare a arhiepiscopiilor pe baza listei provinciilor ecleziastice ale Imperiului roman târziu, pe care Carol cel Mare a solicitat-o de la Roma. În anul 810, fuseseră reconstituite 21 de mitropolii, alte două (Aix şi Narbonne) la puţin timp după această dată, iar titlul unei a treia (Eauze), nerestaurată, a fost dat unui alt oraş. Au existat şi creaţii noi, precum Salzburg, în 798.

„A început prin a împărţi în trei sumele de bani şi bunurile mobile care, sub formă de aur, de argint sau de pietre preţioase sau de podoabe regale, au putut fi găsite în ziua aceea în vistieria sa. O treime a rezervat-o pentru sine, apoi a împărţit celelalte două treimi în douăzeci şi una de părţi corespunzând celor douăzeci şi una de oraşe mitropolitane cuprinse, aşa cum se ştie, în regatul său şi a hotărât ca fiecare mitropolie să-şi primească partea prin intermediul moştenitorilor şi prietenilor săi cu titlu de danie şi ca fiecare dintre arhiepiscopii care s-ar fi aflat atunci la conducerea bisericii mitropolitane să o împartă la rândul său... Părţile atribuite celor douăzeci şi unu de scaune mitropolitane... au fost puse separat sub sigiliu în tezaurul său având indicat numele oraşului căruia trebuia făcută dania... Acestea erau: Roma, Ravenna, Milano, Friuli, Grado, Köln, Mainz, Juvanum numit şi Salzburg, Trier, Sens, Besançon, Lyon, Rouen, Reims, Arles, Vienne, Tarentaise, Embrun, Bordeaux, Tours, Bourges." (Testamentul lui Carol cel Mare, după Eginhard, *Vita Karoli*, ed. L. Halphen.)

Mitropoliţii au primit titlul arhiepiscopal, iar împăratul, în ultimii săi ani de viaţă, le-a indicat rolul în raport cu episcopii de care depindeau (sufraganţi). A precizat acest raport în capitulariile sale:

„Ca fiecare arhiepiscop să se îngrijească să explice sufraganţilor săi cum trebuie făcut botezul şi ca fiecare să-şi supravegheze preoţii pentru a şti cum este oficiat botezul... " (813, MGH, *Capitularia*, I, p. 173.)

În anumite situaţii, s-a adresat direct unuia dintre arhiepiscopi, precum în cazul lui Odilbert:

„Dorim ca tu şi subordonaţii tăi să învăţaţi şi să instruiţi pe preoţii lui Dumnezeu şi poporul ce vă este încredinţat în privinţa tainei botezului, să spuneţi de ce copilul trebuie să fie catehumen şi ce înseamnă să fii catehumen... Despre confesiune, ce este confesiunea. Despre simbol, care trebuie să fie interpretarea acestuia potrivit latinilor. Despre credinţă, cum trebuie crezut în Dumnezeu Tatăl, în Fiul său, Iisus Christos, şi în Sfântul Spirit..." (811, Migne, *Patrologia latina*, vol. 98, ep. XXII.)

În practică, reconstituirea ierarhiei clerului secular s-a realizat foarte lent. Cu unele întreruperi, pe durata întregii domnii a lui Carol cel Mare episcopul a reprezentat, de fapt, veriga esenţială a lumii diocezane: împăratul i-a încredinţat aproape toate sarcinile, autoritatea asupra vieţii parohiilor şi supravegherea mănăstirilor.

2. Un corp de clerici educaţi şi conduşi corespunzător îl îndruma pe credincioşi şi asigura practicarea cultului

A) Clericii deţineau monopolul slujbelor şi rugăciunilor care, odinioară, constituiau preocuparea tuturor. Poporul, ignorant în privinţa limbii latine pe care Carol cel Mare a dorit să o promoveze, nu a mai putut participa în mod activ la viaţa Bisericii. S-a mulţumit să asiste şi să asculte.

În schimb, clericii, legaţi de împărat prin accesul la o cultură latină sacră din ce în ce mai temeinică, şi-au

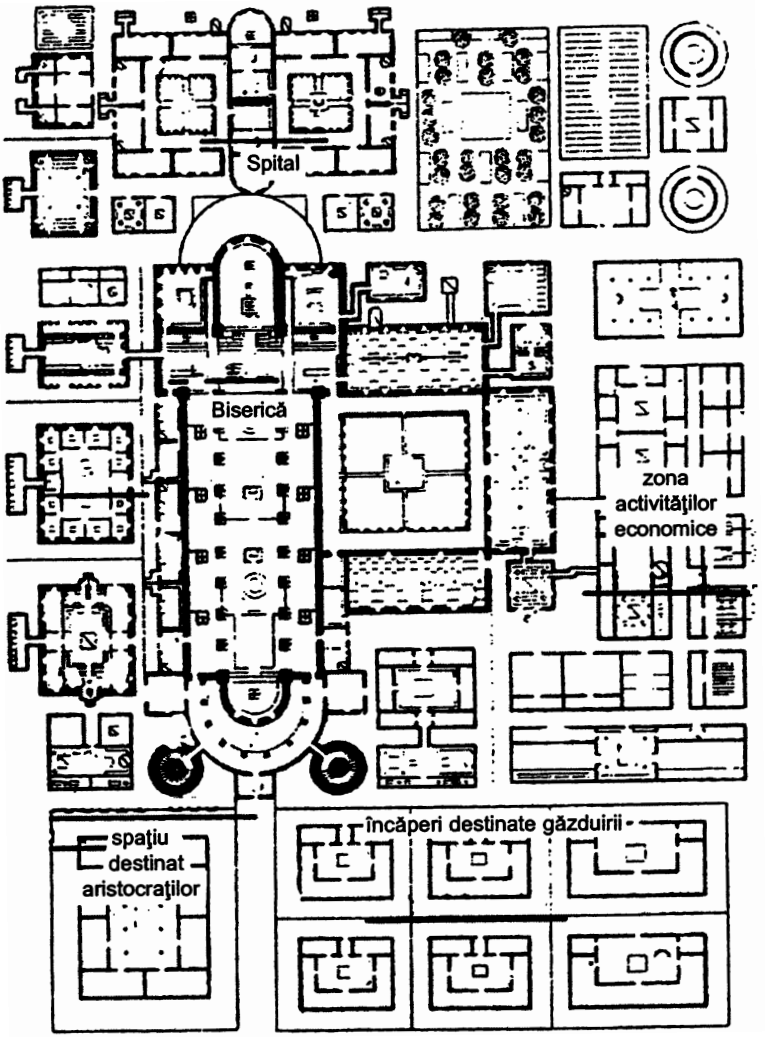

O mănăstire deschisă lumii: Saint-Gall.

împărţit funcţiile liturgice. Preotul a avut, în mod evident, un rol esenţial, dar în jurul său alţi clerici — diaconi, lectori, cantori — s-au specializat în funcţie de aptitudinile lor şi au intervenit în momente precise ale slujbei.

„Nu am putut suporta ca în timpul domniei noastre să auzim răsunând în mijlocul celebrării slujbei greşeli discordante şi l-am însărcinat pe Paul Diaconul, prietenul nostru, să îndrepte aceste greşeli... S-a străduit să ne îndeplinească porunca şi ne-a prezentat două culegeri de texte pentru întregul an, fiecare fiind potrivită unei anume sărbători şi toate lipsite de greşeală. După ce am examinat cu atenţie acest text, l-am încuviinţat cu autoritatea noastră şi vi-l trimitem pentru a fi citit în biserici." (MGH, *Capitularia*, I, p. 78.)

O scrisoare, trimisă de Leidrade de Lyon lui Carol cel Mare, arată că ordinele imperiale au fost aplicate:

„Pietatea voastră şi-a făcut o îndatorire şi o plăcere să îmi trimită la cererea mea un cleric de la biserica din Metz. Datorită lui, cu ajutorul lui Dumnezeu şi sprijinul mărinimiei Voastre, *ordo psallendi* a fost restaurată în biserica din Lyon în aşa chip încât, în măsura puterii noastre, tot ceea ce regula presupune pentru celebrarea slujbei divine va fi aici respectat potrivit ritualului palatului. Căci am şcoli de cantori dintre care majoritatea sunt atât de bine instruiţi, încât sunt capabili să-i instruiască pe alţii..." (813, MGH, *Epistolae Karolini Aevi*, t. II, p. 542–543.)

Împăratul nu a întârziat să facă cunoscută fiecărei categorii de clerici voinţa sa asupra alegerii textelor, a tonului lecturii, a armoniei şi calităţii cântecelor.

Astfel, clericii, singurii competenţi, conduceau poporul credincioşilor. Credinciosul privea decorul bisericii, asculta slujba, dar nu se mai apropia de altar. Dădea preotului ofrandele la ieşirea de la slujbă şi se împărtăşea tot mai

puţin. Împăratul a dorit ca sentimentul dominant la creştini să fie respectul şi nu familiaritatea, care îi făcuse până atunci să privească biserica drept propria lor casă, să vorbească între ei, să încheie înţelegeri şi să se bucure în grup. A obţinut astfel un serviciu religios bine pus la punct, dar a trebuit tot mai mult să-i îndemne pe credincioşi să meargă la slujbă.

„Ca toţi credincioşii să se împărtăşească şi să rămână la slujbă până la ultima rugăciune...

Ca fiecare să se poarte duminica potrivit legii şi potrivit poruncii împăratului." (Capitulariile din 806 şi 810, MGH, *Capitularia*, I, pp. 133, 146.)

A făcut nenumărate recomandări pentru a impune puritatea şi demnitatea bisericilor şi nu a ezitat să renunţe la cele care erau de prisos, pentru a le înfrumuseţa pe celelalte.

„Ca bisericile şi altarele să fie bine întreţinute şi ca preoţii să nu depoziteze aici grâne şi fân.

Ca fiecare biserică să aibă demnitatea sa şi ca altarele să fie venerate după cuviinţă. Câinii să nu circule în casa Domnului şi în jurul sfintelor altare. Să nu se discute despre probleme personale şi să nu se pălăvrăgească în biserici...

Să nu fie consacrate decât altare din piatră... În legătură cu restaurarea bisericilor atunci când într-un anumit loc sunt mai multe, să se stabilească dacă sunt toate necesare, altfel să fie demolate cele care nu sunt necesare şi să fie păstrate celelalte." (802, 803, 806, 810, MGH, *Capitularia*, I, pp. 103, 115, 133, 146, 178.)

B) Mănăstirile luau parte la îndrumarea credincioşilor. Carol cel Mare s-a sprijinit pe abaţi şi pe stareţe în voinţa de a impune reforma religioasă şi morală şi a încredinţat mai degrabă aşezămintelor monastice misiunea reînnoirii intelectuale. A dorit mai întâi să unifice regulile monastice

şi a ales-o pe cea de la Monte Cassino. Rezervând o parte importantă rugăciunii, această regulă benedictină obliga pe călugări şi pe călugăriţe la practicarea unor activităţi intelectuale şi a unor munci fizice; era vorba nu numai de comunitatea monastică, dar şi de cei veniţi din afară care doreau acest lucru. Copieri de manuscrise, miniaturi, învăţământ, meşteşuguri, îngrijiri medicale şi caritate, toate acestea deschideau larg mănăstirile credincioşilor. Aşezămintele monastice au fost veritabile centre de înrâurire religioasă şi puncte de răspândire a eticii carolingiene. Carol cel Mare a desemnat ca abaţi oameni energici, precum Angilbert la Saint-Riquier, Alcuin la Saint-Martin din Tours, Baugulf la Fulda. În atelierele *(scriptoria)* acestor mănăstiri a fost elaborată minuscula carolingiană, tip de scriere simplificată şi uniformizată, instrument al unei cunoaşteri mai accesibile. Şcolile şi bibliotecile s-au îmbogăţit şi uneori s-au specializat, precum Saint-Gall, în domeniul cântecului religios. Această cultură nu a fost închisă şi, cu toate că a avut specialiştii săi, a fost larg difuzată prin şcoli şi chiar prin împrumutul cărţilor.

„În ceea ce priveşte cărţile pe care mi le ceri, anume tratatul lui Beda Venerabilul asupra scrisorilor Apostolilor, pe care îl are sora mea Gysla, voi face să-ţi fie trimis de îndată ce va intra în posesia mea." (796, Scrisoare a lui Carol cel Mare către Alcuin, *Epistolae Karolini Aevi*, t. II, p. 132, nr. 88.)

Această deschidere spre lume constituie una dintre caracteristicile mănăstirilor din epocă. Pelerini, călători, bolnavi, studenţi, bogaţi sau săraci animau şcolile, spitalele, hanurile, atelierele din cuprinsul mănăstirilor. În acelaşi timp, în biserica mănăstirească, mărită pentru a-i primi pe toţi cei care se aflau în trecere sau locuiau la mănăstire, ardeau zi şi noapte lumânările oferite de credincioşi ca

semn al veneraţiei lor. Mănăstirea constituia un azil, dar şi un model. Din acest motiv, Carol cel Mare denunţa cu mânie reaua comportare a anumitor comunităţi, amintindu-le de faptul că aveau de îndeplinit o misiune religioasă şi imperială.

Biserica astfel organizată, încredinţată unor oameni instruiţi, trebuia în egală măsură să aibă, potrivit dorinţei imperiale, o liturghie unificată şi impunătoare.

3. Noua liturghie a fost elaborată foarte lent. Problema fusese pusă deja de Pepin, tatăl lui Carol cel Mare. Acesta din urmă a reluat şi a amplificat proiectul tatălui său.

A) A fost mai întâi vorba de a înlocui liturghia galicană cu o alta mai bine adaptată gândirii carolingiene şi ordinii imperiale. Ceremonia galicană acorda mult spaţiu iniţiativei credincioşilor, ceea ce a fost privit ca un element de dezordine şi amintea prea mult ritul oriental unui împărat care dorea să se delimiteze de Bizanţ. Carol a luat ca model ritualul *(ordo)* curţii pontificale şi a impus reforma în mai multe etape.

Mai înainte, Pepin solicitase papei *cantilena romana* şi un sacramental gelasian. La rândul său, Carol cel Mare a făcut să fie compilate textele de către Paul Wanefrid Diaconul, Theodulf, Amalaire de Metz. Astfel, ritualul gregorian a fost adoptat şi difuzat. Mineie, culegeri de predici, antifonare, toate trebuiau din acel moment să fie de inspiraţie romană. Succesul a fost mai mult decât îndoielnic.

Astfel, începând din anul 798, şi mai ales o dată cu Alcuin, din 801, a fost elaborată o nouă liturghie, în parte urmând textul gregorian, în parte potrivit textului gelasian. Sursa de inspiraţia a rămas în continuare romană.

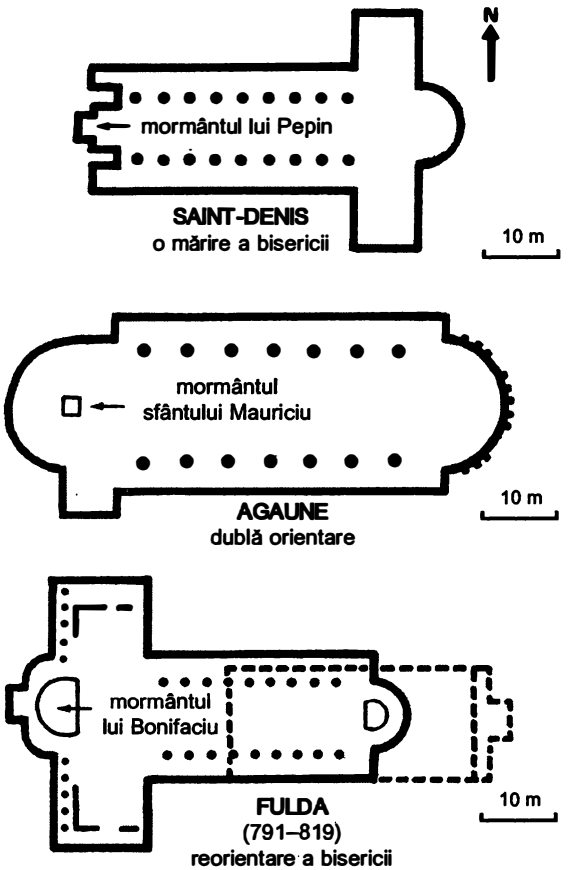

Evoluţia liturghiei, evoluţia arhitecturii.

În epoca imperială, noua liturghie a atins desăvârşirea. Rămânea să fie pusă în aplicare şi să fie definite aspectele practice.

B) Noua liturghie a făcut să apară coeziunea (*unanimitas*) dintre credincioşi şi cler, punându-se accent pe slăvirea gloriei divine. Dumnezeu trebuia slăvit în toate ipostazele sale, Fiul (cultul Mântuitorului) şi Sfântul Spirit în aceeaşi măsură cu Tatăl. Într-o scrisoare teologică adresată episcopilor în anul 800, împăratul s-a străduit să dea o definire clară Sfântului Spirit. A revenit asupra acestei chestiuni într-o epistolă către papa Leon al III-lea, în anul 809.

Liturghia, rugăciunile din bisericile parohiale, catedrale sau abaţiale glorificau maiestatea divină. Slujba trebuia celebrată, în mod uniform şi cu pricepere, în limba latină. Prin urmare, studiul limbii latine a devenit o necesitate liturgică.

Scrisoare către Baugulf de Fulda:

„Ne temem că prea mulţi ignoranţi, care nu ştiu să scrie corect, nu ştiu să înţeleagă bine nici textele sacre. Ştim cu toţii că, dacă cuvintele greşite sunt periculoase, greşelile de sens sunt cu atât mai mult. Vă invităm deci nu numai să nu neglijaţi studiul literelor, dar să vă dăruiţi acestuia cu o ardoare plină de umilinţă şi plăcută lui Dumnezeu, în scopul de a pătrunde mai uşor şi mai sigur în misterele Sfintei Scripturi. Alegeţi pentru această treabă oameni care au în egală măsură voinţa şi capacitatea să-i instruiască pe alţii. Dorim să fiţi, aşa cum se cuvine unor ostaşi ai Bisericii, devotaţi şi savanţi... Nu uitaţi să trimiteţi copii ale acestei scrisori la toţi episcopii, la toate mănăstirile, dacă vreţi să câştigaţi mulţumirile noastre." (ed. Migne, *Patrologia latina*, vol. 98, epistola a III-a.)

Credincioşii înşişi trebuiau să se străduiască să ştie cel puţin două rugăciuni, cea duminicală (*Pater)* şi simbolul Apostolilor (*Credo).* Carol cel Mare a revenit, în aceeaşi termeni, de nu mai puţin de zece ori asupra acestei chestiuni.

„Ca fiecare preot să înveţe rugăciunea de duminică şi simbolul poporului care îi este încredinţat...

Să facă să fie învăţată şi înţeleasă rugăciunea de duminică şi să explice sensul simbolului...

Ca laicii să cunoască simbolul şi rugăciunea duminicală." (MGH, *Capitularia*, I, pp. 106, 110, 140 etc.)

În privinţa textului *Credo*-ului, care se dorea să fie cântat şi nu recitat în biserici, acestuia i-a fost adăugată precizarea *filioque* (Sfântul Spirit procede de la Tată şi de la Fiu), ceea ce a prilejuit discuţii cu Leon al III-lea care, în cele din urmă, a abandonat punctul său de vedere şi l-a îmbrăţişat pe cel al lui Carol cel Mare. Urmând voinţa carolingiană, de la botez şi până la ultima taină, de la slujba solemnă până la cea mai măruntă activitate, totul a fost revăzut, codificat, unificat. Au fost indicate calitatea, frecvenţa, destinatarii rugăciunilor. A fost controlat cultul relicvelor, al mormintelor sfinţilor. A fost favorizat cultul Mântuitorului şi a fost solicitată rugăciunea permanentă (*laus perennis*), ceea ce a impus multiplicarea altarelor. Bisericile s-au modificat, s-au mărit, s-au dotat cu numeroase capele şi, uneori, după modelul bazilicii Sf. Petru din Roma, şi-au orientat spre vest altarele. Trei biserici indică grade diferite ale acestei evoluţii: Saint-Denis s-a mărit cu un *augmentum*, Agaune prezintă două centre de mărime egală, Fulda s-a reorientat către vest. Noua liturghie şi-a pus pecetea asupra arhitecturii edificiilor religioase.

C) În sfârşit, noua liturghie a gravitat în jurul cântecelor, devenite apanaj al unor specialişti — cantorii.

„Papa i-a scris lui Carol cel Mare: «Trimiteţi-mi cei mai capabili doi clerici care sunt în preajma voastră... şi cu ajutorul lui Dumnezeu vor dobândi în privinţa cântecului întreaga pricepere

pe care o doriţi». Aşa s-a şi făcut. După ce a trecut ceva timp, papa i-a trimis pe cei doi clerici bine instruiţi lui Carol cel Mare, care a păstrat pe unul în preajma sa, iar celuilalt i-a dăruit biserica Metz-ului... Zelul celui din urmă s-a extins curând în întreg regatul, astfel încât toţi cei care vorbesc latina încă mai numesc cântecul liturgic cântec din Metz." (Notker de Saint-Gall.)

Cântecul liturgic (*cantus planus*), sau cântecul gregorian, primit de la Roma, presupuneau aptitudini speciale. Cantorul trebuia să citească deodată textul latin şi neumele care indicau inflexiunile vocii, durata şi natura modulaţiilor, cadenţa frazei muzicale. Prin urmare, în preajma mănăstirilor sau catedralelor erau necesare şcoli de cantori (*scholae cantorum*). Din acest motiv, muzica carolingiană a constituit nivelul cel mai ridicat al culturii celei mai complete care reunea gramatica şi matematica şi făcea pregătirea pentru teologie.

În epoca lui Carol cel Mare, domeniul religios a însemnat suma tuturor celorlalte. A impregnat întreaga societate — economia, administraţia, regalitatea — cu mult mai mult decât în perioada precedentă. Lui i-a fost consacrată cea mai mare parte a legilor. S-a făcut oare ascultat?

CONCLUZII

O voinţă bine exprimată prin numeroase surse ne-ar putea face să credem că domnia lui Carol cel Mare este un moment în care Istoria se înlănţuie şi în care destinele Europei prind rădăcini. Aceleaşi surse lasă totuşi să se întrevadă imperfecţiunea realizării carolingiene. Ce concluzie trebuie să tragem ?

Pentru a lua un exemplu, cel de care Carol cel Mare a fost cel mai ataşat, anume domeniul religios, putem face câteva observaţii asupra eficacităţii ordinelor date. Pe de o parte, clericii discută asupra unor puncte precise ale dogmei într-un efort apreciabil de cercetare, de reflecţie, punând în acţiune toate argumentele ştiinţei. Pe de altă parte, din obişnuinţă, poporul credincios rămâne legat de tradiţii culturale uneori preromane. După moartea împăratului, anumite culte păgâne subzistă încă în anumite practici.

„Există şi alte rele foarte dăunătoare care sunt cu siguranţă rămăşiţe ale păgânismului, precum magia, astrologia judiciară, vrăjitoria, farmecele sau otrăvirea, divinaţia, deochiul şi tălmăcirea viselor." (829, MGH, *Capitularia*, I, p. 44.)

Carol cel Mare a încercat în mai multe rânduri, împreună cu clericii, să combată astfel de obiceiuri, dar preoţii înşişi au cedat uneori tendinţei generale, permiţându-le credincioşilor să folosească uleiul sfinţit în scopul vindecării. Este destul de sigur că reforma liturgică nu a fost aplicată peste tot şi că, în anumite regiuni, de exemplu în

Gasconia, slujbele au constituit îndeletnicirea tuturor credincioşilor care au continuat să ia parte activă la liturghie. Reforma liturgică nu a fost realizată în totalitate.

Aceeaşi situaţie există şi în justiţie, alt domeniu care l-a preocupat în chip special pe monarh. El a dat vigoare anchetei de tip roman, cu martori şi juraţi. Dar acest fapt nu a suprimat cu totul practica ordaliei prin apă, prin foc şi prin duel judiciar, la care s-a recurs foarte des, timp de încă trei secole. Singurul progres a fost inversarea treptată a raportului între cazurile anchetate şi cele rezolvate prin ordalie.

Voinţa lui Carol cel Mare nu a provocat o supunere absolută: contrariul ar fi fost foarte neobişnuit şi ar constitui un caz unic. Ceea ce a contat nu au fost lacunele sau întârzierile în executarea ordinelor, ci formularea clară a unei linii directoare generale care a servit drept referinţă, în toate domeniile, în veacurile care au urmat. În aceasta constă amprenta profundă, durabilă, a lui Carol cel Mare. El a adaptat Occidentului franc o gândire romană, uneori dificil de armonizat cu obiceiurile locale, a ştiut să o modeleze, să o facă mai familiară; a adaptat legile romane unei lumi france şi unui popor creştin.

Aceasta nu înseamnă că nu a ţinut cont de noile forţe ale societăţii căreia îi era încă axul central. A acordat un loc important vasalităţii şi sistemului domenial. Aceste forţe nu au datorat totul Romei, dimpotrivă. În privinţa tendinţelor regionalizării puterilor, societăţilor, culturilor, acestea i-au fost anterioare şi vor reapărea cu vigoare în domnia succesorului său. Le-a luat în considerare, mai ales în maniera sa de a diferenţia modalităţile de guvernare în funcţie de regiune, dar le-a subordonat unei direcţii comune. După el, orice tendinţă unificatoare, orice voinţă de coagulare a popoarelor aveau să-l ia pe Carol cel Mare drept

referinţă. Imperiul roman a încetat să mai fie reperul unui model unificator, fiind perceput, de acum înainte, drept „celălalt" în raport cu lumea francă. În secolul care a urmat, Carol cel Mare a fost privit drept sursa oricărei puteri, a oricărei descendenţe, a oricărei tradiţii.

BIBLIOGRAFIE

Colecţia « Que sais-je ? »

La chevalerie en France au Moyen Age, nr. 972.
La France au Moyen Age, nr. 69.
Les grandes dates du Moyen Age, nr. 1088.
Les invasions barbares, nr. 556.
La vie au Moyen Age, nr. 132.

CUPRINS

INTRODUCERE 5

Capitolul I
CAROL CEL MARE, FIU AL REGELUI PEPIN 9

Capitolul II
ÎN CĂUTAREA UNITĂŢII POPOARELOR 22

Capitolul III
PRINCIPII ŞI REALITĂŢI DE GUVERNARE 37

Capitolul IV
VIAŢA COTIDIANĂ A POPORULUI FRANC 50

Capitolul V
CAROL CEL MARE ÎMPĂRAT AUGUST 72

Capitolul VI
PROGRAMUL IMPERIAL 87

Capitolul VII
SOCIETATEA VASALICĂ 98

Capitolul VIII
BISERICA ÎN TIMPUL LUI CAROL CEL MARE 108

CONCLUZII 124

BIBLIOGRAFIE 126

Voinţa lui Carol cel Mare nu a provocat o supunere absolută: contrariul ar fi fost foarte neobişnuit şi ar constitui un caz unic. Ceea ce a contat nu au fost lacunele sau întârzierile în executarea ordinelor, ci formularea clară a unei linii directoare generale care a servit drept referinţă, în toate domeniile, în veacurile care au urmat. În aceasta constă amprenta profundă, durabilă, a lui Carol cel Mare. El a adaptat Occidentului franc o gândire romană, uneori dificil de armonizat cu obiceiurile locale, a ştiut să o modeleze, să o facă mai familiară; a adaptat legile romane unei lumi france şi unui popor creştin.

Colecţie coordonată de ŞERBAN PAPACOSTEA,
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *INTERPOLUL*
  de Marc Lebrun
- *CARTAGINA*
  de Madeleine Hours-Miédan
- *ETRUSCII*
  de Raymond Bloch

ISBN: 973-653-594-0